

796.3
Б20

Кн 124

М. М. БАЛАКІН, М. І. МИХАЙЛОВ

26 коп.

М 452578

ФУТБОЛ УКРАЇНИ

М. БАЛАКІН, М. МИХАЙЛОВ

Загальновідомо, яку важливу роль у системі комуністичного виховання відіграють фізична культура і спорт.

А футбол саме й є одним з дійових засобів гартування здоров'я, набуття сили, він розвиває в молоді дорогоцінні якості: колективізм, сміливість, волю.

Але ж є й інші не менш корисні спортивні ігри. То чому з-поміж усіх них найбільшу, справді всенародну популярність все-таки має саме футбол? Річ у тім, що завдяки високій емоційності, принадності, простоті правил, а, отже, й зрозумілості, футбол залучає в лави своїх вірно-підданих не тільки тих, хто, сповнені бойового завзяття, щодня виходять на зелені поля стадіонів, а й мільйони людей, незалежно від статі й віку, котрі становлять велику армію уболівальників.

Що ж до нашої республіки, то українські футболісти, спираючись на давні традиції і багаторічний досвід, неодноразово доводили своє право називатися лідерами радянського футболу.

Завдання пропонованої книжки — простежити, як розвивалася ця гра на українській землі, як вона висувала видатних спортсменів, якої еволюції зазнали стратегія і тактика, методи підготовки майстрів, одне слово,— коротко висвітлити історію футболу України.

Народження футболу України

У 1898 р. відбувся перший публічний виступ футболістів петербурзького гуртка «Спорт». Цю дату і вважають днем народження вітчизняного футболу. Через три роки в Петербурзі виникла перша в Росії футбольна ліга. За нею з'явилися інші. Московська ліга, заснована в 1909 р., наступного року вже об'єднувала вісім клубів.

Щодо часу і місця зародження футболу на Україні досі немає одностайної думки. Але з певністю можна сказати, що ця спортивна гра розвивалася одночасно у Києві, Харкові, Одесі, Миколаєві, Катеринославі, Юзівці.

В Києві перші тренування футболістів зафіксовані в 1901 році. Іноземні спеціалісти — чехи, які працювали на заводі Гартмана (нинішньому «Більшовику»), користувалися для своїх тренувань майданчиком Сирця (тепер тут розташована кіностудія ім. Довженка). І перша київська футбольна команда «Південь», що почала виступати 1904 р., теж в основному складалася з чехів. Через два роки тут з'явилися нові команди — «Політехніки». Їх організували професори Б. М. Делоне, П. К. Плотников та викладач М. О. Панаєв. Уже тоді кияни захоплювалися технікою таких гравців, як В. Оттен, В. Якобсон, М. Пшеничка, О. Науменко та інші.

Футбол набував дедалі більшої популярності, футболісти ставали героями молоді. Невдовзі у Києві виникають клуби «Славія», «Любителі спорту», «Сокіл», створюються команди гімназій, комерційних та реальних училищ. Вони дедалі частіше проводять між собою матчі. Невпинно зростає кількість глядачів.

У 1911 р. київські спортсмени засновують власну футбольну лігу, і саме їй належить роль одного з організаторів Всеросійської футбольної спілки. Ліга провела розиграш Кубка міста, в якому взяли участь п'ять команд. Перемогли «Політехніки». Цей популярний клуб став також переможцем змагань десяти команд учбових закладів.

Через рік кияни розігрують першість клубних команд. Місця між ними розподілилися так: «Політехніки», «Спорт», «Славія», «Любителі спорту», «Польське гімнастичне товариство», «Фенікс».

1911 р. був позначений ще однією важливою подією — першим міжміським матчем. Збірна команда Києва перемогла збірну Харкова з рахунком 3 : 0. Наступного року харків'яни взяли реванш з рахунком 2 : 1. В їхньому місті зародження футболу відносять до 1908 р., коли група учнів об'єдналася в гурток «Перша харківська футбольна команда». Незабаром було створено і «Другу харківську футбольну команду».

Але ще через два роки в Харкові почали з'являтися офіційні спортивні товариства. У цей час було створено «Спортінг клуб» і команду при заводі «Гельферіх-Саде». Тоді ж змінила свою назву «Перша команда»: тепер вона називалася «Фенікс».

У травні «Фенікс» та «Гельферіх-Саде» вирішили провести офіційний матч. Він відбувся на іподромі. Один з очевидців, який спостерігав цю гру, писав про неї: «...Трибуни були переповнені, але публіка поста-

вилася до новини з неприхованими насмішкою та ворожнечою».

Через кілька днів відбувся повторний матч — уже на майданчику «Гельферіх-Саде». На цей раз прийшло понад 1000 глядачів, і їхня реакція була цілком позитивна: присутні з інтересом стежили за грою. Невдовзі газети сповістили, що в Харкові є понад 30 команд (переважно в навчальних закладах). Правда, поки що матчі відбувалися здебільшого на пустирях, але лід рушив.

Восени спеціальна комісія поділила всі команди на дві групи — «А» і «Б» — та провела між ними розиграш двох призів. Група «А» була представлена командами «Фенікс», «Женесс», «Маяк», група «Б» — «Другою командою», «Феніксом», «Велосипедно-спортивним гуртком», «Орлом» та «Штандартом». Почесні призи здобули «Фенікс» першої групи та «Орел».

На березень 1912 р. припадає організація футбольної ліги і в Харкові. Її статут прийняли дев'ять клубів — «Фенікс», «Гельферіх-Саде», «Спортінг клуб», «Женесс», «Модерн», «Велосипедно-спортивний гурток», «Маяк», «Штандарт» та «Орел». Через рік ліга провела першість міста, і знов «Фенікс» довів свою перевагу над іншими суперниками. В тому ж 1913 р. харків'яни створюють арбітражну комісію, яка взяла на себе суддівство всіх матчів.

А за рік до того Харків став ареною цікавого матчу всеросійського значення. Місцеві футболісти приймали збірну команду Москви. На той час москвичі вже мали неабиякий досвід, і, природно, їм неважко було буквально розгромити харків'ян (6:1).

Захоплення футболом набирає такого розмаху (особливо серед учнів), що попечитель Харківського учбового округу визнав за необхідне видати директиву,

яка мала на меті обмежити поширення цієї гри. У ній зокрема було передбачено такі правила:

категорично заборонялося грати в погану, холодну погоду, особливо проти східного вітру;

заборонялося виступати в платних матчах;

заборонялося грати більше двох разів на тиждень;

рекомендувалося якнайменше відбивати м'яч головою тощо.

Харків'яни проводили розиграш першості міста до 1917 р. Але світова війна не могла не позначитися на ритмі спортивного життя. Так, у 1915 р. першість виборювали вже тільки чотири команди.

В Одесу футбол прийшов через англійців — службовців іноземних підприємств. Саме вони ще 1878 р. організували в місті «Одеський британський атлетичний клуб» (ОБАК). Отже, на території нашої республіки ОБАК став, очевидно, першим футбольним гуртком.

Тривалий час цей клуб проводив матчі майже виключно з командами англійських суден, що приходили в Одесу. Зрідка відбувалися матчі і з футболістами румунського міста Галаца. Але методика тренувань іноземців залишалася таємницею, бо майданчик ОБАК був закритий для сторонніх очей. Лише через дванадцять літ в Одесі з'явилися перші місцеві гравці — Г. Піотровський, В. Крижанівський, С. Уточкін. Протягом наступних 6—7 років вони виступали в складі команди ОБАК і були єдиними представниками місцевого населення, яких англійці допустили до своєї «святини». Загалом ОБАК залишався закритою спортивною організацією протягом 30 років.

Справжнє визнання ця гра здобуває в Одесі починаючи з 1907 р., коли під керівництвом прогресивних викладачів учбових закладів одна за одною виникають учнівські футбольні команди.

Місцем тренувань і змагань став Михайлівський плац. Інтерес до футболу день у день зростає. У дні матчів навіть найпалкіші любителі морських купань, забувши про своє уподобання, поспішають до місця нової захоплюючої гри.

Команди об'єднуються в клуби. В 1908—1910 рр. оформляють свої статuti «Шереметьєвський гурток» (ШГ), «Одеський гурток футболу» (ОГФ), «Спортінг клуб» (СК), а 1910 р. всі вони за погодженням з ОБАК створюють лігу, яка через рік організувала розиграш Кубка журналу «Спортивне життя». Переміг ОБАК, наступні місця зайняли СК, ШГ, ОГФ.

Палкий прихильник спорту Л. С. Можарський у 1909 році видав книгу «Футбол», яка сприяла дальшій популяризації гри.

У 1911—1912 рр. до ліги вступають нові гуртки і клуби — «Вега», «Індо», «Флоріда», «Турнфереїн». Одесити щорічно розігрують першість міста між кількома клубами, які виставляють по три команди. Провідне становище поступово посідають «Шереметьєвський гурток» та «Спортінг клуб». Чемпіонами Одеси були: 1912 р. — ОБАК, 1913 — ШГ, 1914 — СК, 1915 — ШГ, 1916 — СК, 1917 — ОГФ.

Добре працювала суддівська колегія. Деякі судді з Миколаєва і Харкова спеціально приїздили до Одеси, щоб дістати консультацію в місцевих колег щодо проведення футбольних змагань.

Пам'ятним у житті одеських футбольних команд був 1913 р. «Діти моря» з великим піднесенням виступали в офіційних змаганнях на першість Півдня Росії. Вони розгромили херсонців, забивши в їхні ворота десять «сухих» м'ячів, два голи провели в ворота харків'ян, не пропустивши в свої жодного, примусили капітулювати і миколаївців (2:3).

Отже, на півдні одесити тепер не знали рівних. А на півночі панував футбольний Петербург. Фінальний матч на першість Росії звів команди цих двох міст. У запеклій боротьбі перемогли одесити — 4:2. То була справжня сенсація, і тогочасна преса віддала їй належне.

Футбол ставав такий популярний, що поруч з офіційно оформленими командами, наче гриби після дощу, рясно зростала кількість «диких». Вони базувалися на міських околицях та пустирях і там проводили власні матчі. «Дикуни» часто прибирали екзотичні назви, як-от «Стелла», «Олімпія», «Чорне море». Траплялись і смішні, на зразок «Жерстяного чайника». Зрештою ці команди створили власне товариство — «Куликівську лігу диких команд». Це об'єднання виявляло велику активність і, як годиться, було палким ричарем спортивної честі рідного міста. Ось цікавий епізод, про який у ті роки розповів одеський кореспондент журналу «К спорту»:

«Коли Одеса перемогла Петербург, до мене прибіг босоніж голова «Куликівської ліги» і почав палко доводити:

— Розумієте, Акерман участі в першості Росії не брав. Ми побоюємось, що акерманці, поки що ніким не биті, можуть сказати, буцімто Одеса не здобула першості.

— То чого ж ви хочете?

— «Куликівська ліга» вирішила поїхати до Акермана і зіграти там, щоб цим матчем завершити першість Росії.

Додаю до цього: обидві сторони домовились зустрітись, одесити, як і слід було чекати, побили акерманців і були задоволені. Так анекдотично завершилась першість Росії».

У цей період дуже популярні були імена таких одеських футболістів, як О. Злочевський, М. Мізерський, В. Котов, О. Коген.

Настав час і міжнародних матчів. У 1914 р. одесити успішно виступили проти турецького клубу «Фенербахче». Два матчі вони виграли, один звели внічию. З 1911 по 1917 р. одеські футболісти провели 37 міжміських матчів.

Уже 55 років тому спортивні газети і журнали зробили спробу встановити, де ж зрештою народився «культурний» вітчизняний футбол, бо на це з різними підставами претендували одразу кілька міст, зокрема й Миколаїв.

Справді, ще на початку століття (1900—1901 рр.) тут були зафіксовані перші матчі між іноземними моряками, проте ми вже знаємо, що в інших містах такі зустрічі відбувалися значно раніше. А потім і в Миколаєві процес поширення футболу зазнав тої ж самої еволюції, що і в інших містах: англійські моряки проводили ігри по святкових та недільних днях, пізніше в них включилися учні. І тільки в 1906 р. в місті з'явилася перша самостійна команда «Техніки», створена при механіко-технічному училищі. Цим миколаївцям зобов'язані палким любителям спорту М. Збинському, О. Короткову та В. Медвідю. А ще через два роки на базі «Техніків» було створено команду «Зебра». Свій перший міжміський матч вона провела 23 серпня 1911 р. з одеським клубом ОБАК. На радість місцевим уболівальникам перемогли миколаївці — 1 : 0. Цікаво, що ця зустріч проходила в центрі міста на Адміралтейській площі, поле було огорожено канатом. За ним стояли глядачі.

У 1912 році «Зебра» змінює назву на «Атлетичний клуб». Команда була вкомплектована переважно іно-

земцями та вихідцями з місцевої буржуазії. Стати членом клубу можна було тільки за рекомендацією поважних чиновників та поліції. До того ж доводилося сплачувати значні внески. Невдовзі «Атлетичний клуб» вступив до Всеросійської футбольної спілки, а через рік він розділився на два клуби — «Атлетик» та «Уніон». Тут грали відомі майстри м'яча Ч. Бейт, М. Севастопольський, О. Гальперін.

Трохи пізніше виник ще один клуб — «Російський сокіл».

Крім уже названих, у Миколаєві дуже популярні були такі футболісти, як Б. Войтенко, брати Петро та Григорій Полегенькі, Ф. Рябов та інші.

У 1913 р. «Атлетик» виступив на першості Росії. В півфіналі миколаївці зустрілись з одеситами, напад яких очолювали відомі всім любителям футболу О. Злочевський та Г. Богемський. Миколаївцям не вдалося повторити свій успіх, вони програли з рахунком 2:3.

Минає ще один рік, і ось уже «Атлетик» у першому своєму міжнародному матчі з турецькою командою «Фенербахче» виграв — 1 : 0. Але у повторному матчі взяли гору турки — 3:0.

В роки першої світової війни, природно, і в Миколаєві занепало спортивне життя. Однак «Атлетик», «Уніон», «Російський сокіл» та деякі команди, що не входили до ліги, продовжували зрідка грати. Висунулись і нові здібні футболісти — Р. Норов, П. Метличевський, В. Гришин, О. Дмитрієв.

У 1915 р. в Миколаєві організується суддівська колегія. Першими суддями були І. Соколов, М. Севастопольський, О. Моренко, Я. Хмельницький, М. Крамніл.

Постійними суперниками миколаївців стали одесити. З ними вони й провели найбільшу кількість своїх міжміських матчів, що завжди проходили в за-

пеклій боротьбі. Це сприяло піднесенню майстерності гравців обох міст.

Початок футбольного життя в Донбасі припадає на 1910 р., коли влітку майже одночасно виникли дві команди — в Юзівці та Краматорську. Цікаво, що тут ця гра поширилася швидше, ніж в інших районах України: уже через рік футбольні команди були у Костянтинівці, Дружківці, Маріуполі, Луганську, Алчевську, Кадіївці, Горлівці.

Футбольна ліга Донбасу, до складу якої ввійшли команди п'яти міст, оформилася в 1913 р. Майже одразу вона провела перший розиграш, переможцями якого стали футболісти Юзівки.

Футбол стає дедалі популярніший: 1912 р. ознаменувався створенням команд у Херсоні, Єлисаветграді, Вознесенську, Катеринославі. Ще через рік відбулися матчі в Полтаві, Сімферополі, Чернігові, Лозовій.

Крім зареєстрованих гуртків та клубів, скрізь з'являється безліч «диких команд»: ніякі заборони, ніякі обмеження з боку місцевих урядовців не можуть перешкодити переможній ході футболу. «Цап-царап», «Ластівка» у Харкові; «Альфа», «Сфінкс», «Фортуна» у Києві; «Армада», «Кембрідж» у Миколаєві — якими тільки назвами не «прикрашали» своїх команд ентузіасти футболу!

Згодом «дикуни» створюють і власні об'єднання, через які розв'язують свої проблеми. Зокрема, вони проводили самостійні розиграші.

Помітно зростає кількість міжміських матчів. У 1912 р. їх було проведено 32, через рік — 44. Найактивніше виступали харків'яни, на долю яких припадало 17 таких ігор.

У серпні 1913 р. в Києві, на місці нинішнього Центрального стадіону, відбувались змагання за програмою

Першої Всеросійської олімпіади. І хоч футбол на ній не був передбачений, учасники змагань подивились показові матчі, в яких виступили місцеві команди. Як і слід було чекати, переможцями виявились представники політехнічного інституту.

В роки, що передували першій світовій війні, такі українські команди, як СК, «Шереметьєвці» (Одеса), «Фенікс» (Харків), «Спортивний клуб» (Миколаїв), «Політехніки» (Київ), уже заслужили загальне визнання.

Одесити випускають спортивний календар із змістовною інформацією. Цей почин наслідують в інших містах.

Футбольна ліга Донбасу проводить другий турнір між п'ятьма командами свого краю. На жаль, цей розиграш не був доведений до кінця. За результатами весняного кола лідерство захопили футболісти Костянтинівки та Дружківки, випередивши досі непереможну команду Юзівки.

Сезон 1914 р. ознаменувався черговою зустріччю миколаївців та одеситів з турецьким клубом «Фенербахче».

Найбільшою спортивною подією тих років був турнір, проведений 1916 р. в Харкові. Крім місцевої, у ньому взяли участь команди Ростова, Миколаєва, Катеринослава. Результати матчів були такі: Миколаїв — Ростов — 6:0, Харків — Катеринослав — 2:1, Миколаїв — Харків — 3:0, Катеринослав — Ростов — 5:0.

Кілька слів про суддівство того періоду. Як відомо, на першому етапі знайомства з новою грою у ролі своєрідних посередників між двома командами під час матчу виступали випадкові люди. Поступово з числа тих, хто виявив себе чесним, безстороннім арбітром, висувались майбутні судді, об'єднані у суддівські комі-

сії. Згодом ці комісії дістали назву колегій (у Києві, Харкові, Одесі, Миколаєві). Колегії не тільки об'єднували своїх членів, але й проводили іспити на звання судді, роз'яснювали спортивно-технічні питання. Прравила гри, прийняті Петербурзькою футбольною лігою, були обов'язкові і для всіх міст України. Вперше їх надрукували 1908 року.

На світанку Радянської влади

Великий Жовтень, який поклав початок новому етапові в історії людства, означав не тільки перемогу соціалістичної революції в нашій країні. Він знаменував собою також настання грандіозної культурної революції, що пробудила до життя титанічні духовні сили народу.

Фізична культура і спорт, котрі в дореволюційній Росії були привілеєм панівних класів, уже з перших днів існування Радянської влади стали всенародним надбанням. Комуністична партія, робітничо-селянський уряд у важких умовах громадянської війни вишукували і знаходили можливості для стимулювання фізкультурно-спортивного руху, залучення до нього найширших верств трудящих. У свою чергу, представники робітничих спортивних організацій робили все, щоб допомогти Радянській державі в її боротьбі проти внутрішньої і зовнішньої контрреволюції. Вони влаштовували фізичні заняття, показові виступи і кошти, виручені від продажу квитків, передавали для військових потреб молодой Країни Рад. Так, наприкінці 1917 р. дві робітничі футбольні команди Одеси провели матч і зібрані гроші віддали в розпорядження червоногвардійців.

Зразок мужності й патріотизму продемонстрували в 1918 р. футболісти міста Миколаєва в умовах німецької окупації.

Кайзерівський комендант вирішив провести матч між своїми і миколаївськими футболістами. Команда окупантів складалася з офіцерів. Миколаївці вкомплектували свою збірну з гравців «Уніона» та «Спортивного клубу». Вперше їм довелося виступати не проти спортивного суперника, а проти ворога, який прийшов на Україну грабувати і вбивати. Виснажені, напівголодні миколаївці фізичною підготовкою значно поступалися вгодованим німцям. І все-таки сповнені рішучості продемонструвати перед ворогом свою моральну перевагу, українські футболісти виграли цей матч з рахунком 3:2.

Комендант шаленів. Він одразу ж запропонував провести матч-реванш. Виклик було прийнято. До повторної зустрічі обидві сторони готувалися особливо ретельно. Миколаївці провели ряд тренувань, німці зібрали з інших гарнізонів найкращих своїх гравців. Матч привернув увагу всього міста, подивитись його прийшли тисячі глядачів.

Цього разу окупанти зазнали не просто поразки — їх було розгромлено з рахунком 7:1.

22 квітня 1918 року Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет прийняв декрет «Про обов'язкове навчання військового мистецтва». З цією метою створюється Головне управління загального військового навчання — Всеобуч. З деяким запізненням (викликаним тимчасовою окупацією України) організації Всеобуча почали діяти і в нашій республіці.

25 лютого 1919 р. Народний комісар з військових справ України М. І. Подвойський видав наказ, в якому йшлося про невідкладні завдання будівництва

Збройних сил республіки. В ньому було зазначено, що боротьба з контрреволюцією ще далеко не закінчилася і що на всій території України вводиться загальне військове навчання. Проблеми допризовної підготовки, її зміст і форми жваво обговорювались на Першому Всеросійському з'їзді з питань фізичної культури і спорту та допризовної підготовки, що відбувся в квітні 1919 р. у Москві. Фізична культура і спорт уже тоді розглядалися як один з важливих засобів виховання молодого покоління будівників першої в світі держави трудящих. Було обговорено також питання підготовки фахівців, будівництва спортивних споруд тощо. З'їзд висловився за створення центрального органу по керівництву фізичною культурою і спортом, який координував би всю роботу у цій галузі.

Робота Всевобуча на Україні проходила в умовах важких класових боїв. І все-таки діяльність цієї організації розпочиналася в кожній місцевості одразу ж після встановлення в ній Радянської влади. Всевобуч працював у тісному контакті з органами народної освіти. Вже в 1919 р. у визволених від німецьких окупантів Харкові, Києві, Вінниці створюються при організаціях Всевобуча спортивні відділення.

Дедалі частіше відбуваються змагання, в яких вступають головним чином спортсмени-робітники, влаштовуються великі спортивні свята. Програми змагань у багатьох містах республіки включають уже й футбол. З 25 серпня по 5 вересня 1920 р. Харків стає ареною губерньської олімпіади. З 26 вересня по 3 жовтня там же проходить Тиждень спорту, під час якого виборюється першість з футболу та легкої атлетики.

Спортивні організації інших міст України підхоплюють ініціативу харків'ян. Товариства, які культивують однакові види спорту, об'єднуються в ліги. А їх

діяльністю керують губернські олімпійські комітети. Такі комітети створюються при управліннях Всеовуча в Катеринославській, Полтавській, Харківській та багатьох інших губерніях. Трохи пізніше командуючий військовими силами України та Криму М. В. Фрунзе затверджує положення про Всеукраїнський олімпійський комітет при штабі частин особливого призначення та Всеовуча України і Криму. То був головний республіканський спортивний орган, який спрямовував усю роботу комітетів у губерніях.

Своїм далшим піднесенням футбол багато в чому зобов'язаний діяльності ліг та олімпійських комітетів, тобто Всеовучу, який очолював усю фізкультурну роботу. Товариські футбольні зустрічі стають масовим явищем, всіляко заохочуються. І хоч уже в першій половині 1920 р. на місцях культивуються десятки видів спорту, футбол впевнено веде перед як наймасовіша і найпопулярніша гра.

Нові ресурси старої гри

Переможне закінчення громадянської війни дало змогу молодій Країні Рад перейти до мирного будівництва. Великі, складні завдання стояли перед радянським спортом. Зокрема, довелося заново створювати футбольні організації, бо старі ліги за своїм ідеологічним змістом не відповідали характеру соціалістичного спортивного руху. В 1923 р. створюються ради фізичної культури, і вже під їх егідою організуються нові, пролетарські спортивні клуби. Робітнича молодь дістає можливість по-справжньому займатися фізичною культурою і спортом. Бурхливо зростає і кількість футболістів.

Уже в 1921 р. було проведено першість України серед збірних команд міст. Змагання проходили в Харкові, в них взяли участь вісім команд: Катеринослава, Києва, Миколаєва, Одеси, Полтави, Харкова, Херсона і Таганрога (футболістів цього російського міста запросили до участі в чемпіонаті українських команд). Формула турніру — система з вибуванням. Результати зустрічей такі: Харків — Херсон — 5:0, Таганрог — Київ — 1:0, Одеса — Катеринослав — 5:1, Миколаїв — Полтава — 7:0.

У півфіналі харків'яни з рахунком 2:1 перемогли команду Таганрога, а одесити забили єдиний гол у ворота миколаївців. Фінальний матч приніс перемогу команді Харкова з рахунком 2 : 0. Їй було надано звання чемпіона республіки, яке вона зберігала протягом трьох наступних років.

Міські першості у цей період стають звичайним явищем і проводяться повсюдно.

Наказом Революційної Військової Ради республіки в 1923 р. в Червоній Армії та військово-учбових закладах футбол стає предметом загального навчання.

Але не тільки ця обставина сприяла дальшому розквіту популярної гри. Міцніла економіка молодії країни, виробничі колективи фізкультури стали головною ланкою масового спортивного руху, трудова молодь зустрічала енергійну підтримку, коли йшлося про фізичну культуру. За офіційними даними в середині 20-х років на Україні було понад 700 команд. Футбол прийшов і в села. Так, у Старобільському районі виникла перша сільська команда «Гасло». Її керівником і капітаном був палкий любитель футболу С. Корсаков, нині персональний пенсіонер.

Провідними футбольними колективами в той час на Україні були одеський «Местран», харківський

«Штурм», миколаївський «Профінтерн», київський та катеринославський «Желдор», житомирський «Уніон», херсонський «Червоний сокіл».

Про зростання масовості футболу на Україні свідчать такі цифри. В 1912 р. тут у 37 спортивних організаціях було зареєстровано 650 футболістів. А в 1923 р. наша республіка вже мала 303 команди, що об'єднували 5415 футболістів.

Помітно зросла і майстерність українських спортсменів. Неабияку роль у цьому відіграли зустрічі з провідними командами Москви і Ленінграда — визнаними тодішніми лідерами футболу. Звичайним явищем стають міжміські зустрічі українських команд: тільки провідні спортивні міста 1924 р. провели понад 80 матчів між своїми командами. Але збірна республіки, складена Радою фізкультури, виступала невдало. Тому було вирішено, що на всесоюзній першості Україну представлятиме збірна команда Харкова. Футболісти тодішньої столиці УРСР з честю склали важкий іспит. На Другому Всеросійському святі 1924 р. вони перемогли у фіналі ленінградців (2:1) і вперше принесли українцям звання чемпіонів Радянського Союзу.

Але то був не останній турнір року для харків'ян. Після першості вони зустрілися в товариському матчі зі збіркою країни і знову здобули перемогу (1 : 0). За нею українці відсвяткували ще одну — над збіркою Москви (2:1). Героями спортивного року стали футболісти Р. Норов, Л. Йосилевич, С. Грушин, К. Фомін, М. Капустін, І. Привалов, В. Фомін, К. Ус, Є. Губарев, М. Кротов, І. Натаров, Я. Алфьоров, А. Бем, М. Казаков.

У 1924 р. українські радянські футболісти вперше виступили і в міжнародних матчах. Харків'яни зустрі-

лися з командою спортивного союзу Фінляндії і провели в її ворота три «сухих» м'ячі. Потім з рахунком 5 : 0 вони перемогли футболістів німецької робітничої спілки. З таким же результатом німці програли команді Юзівки. А от одесити програли своїм гостям — туркам (1:0).

Однак у той період футбол зазнав і ряду атак з боку деяких занадто запальних «раціоналізаторів». Де-хто твердив, що це, мовляв, азартна гра і вона взагалі чужа пролетарському спорту. Знайшлися і такі, чиї «конструктивні» пропозиції могли зовсім заплутати гру. Якийсь прожектер пропонував, наприклад, розбити все поле на квадрати, причому в кожному з них має зайняти місце один футболіст і в такий спосіб передавати партнерові м'яч, затримуючи його в своєму квадраті не більше ніж на 5 секунд...

Рада фізичної культури, відкинувши різні безглузді пропозиції, все ж вирішила, що футболісти повинні займатися не тільки своїм видом спорту, а складати нормативи також з легкоатлетичного шестиборства.

У 1925—1926 рр. першість України не проводилась. Зате деякі команди республіки вирушили за кордон. Харків'яни провели вісім матчів на стадіонах Берліна, Дрездена, Лейпціга. Вони виграли 7 зустрічей, 1 програли. Загальне співвідношення м'ячів — 27:4 на їхню користь.

Всеукраїнський комітет спілки робітників-гірників створив у 1926 р. збірну команду шахтарів Донбасу, яка мала грати в Німеччині. До її складу ввійшли спортсмени-шахтарі Горлівки, Кадіївки, Сталіно, Рутченково, Макіївки та Брянки. Основу команди становили кадіївці: воротар К. Білодід, захисник К. Шульженко, півзахисник Ф. Корнієвський, нападаючі Г. Ваshedченко, П. Биков, І. Голубцов. Сталіно представляли

М. Навольнєв, Б. Терентьєв, В. Разорьонов, П. Владимирський, І. Білобрів. Керівник делегації В. В. Хмара згадує:

«Одразу ж нам запропонували зіграти проти збірної Берліна. Страшно було вступати в бій з кращими силами столиці. Ми гадали, що зустрінемося в провінції з гірниками. Однак вирішили грати. Під червоними прапорами, співаючи «Інтернаціонал», у супроводі поліції (казали, для порядку) ми вийшли на поле і були зустрінуті тривалими оплесками трьох тисяч любителів футболу. Матч закінчився з результатом 3:3. Далі були Бремен, Золлінген, Ессен, Нюрнберг, Мюнхен. Скрізь нас радо зустрічали німецькі робітники, вітали з перемогами і співчували після поразок».

Саме в цей період спостерігається тяжіння до дальшого вдосконалення технічної і тактичної підготовки гравців. Особливо помітні зміни сталися в лінії оборони. Грали тоді команди за такою системою: воротар, двоє беків, троє хавбеків і п'ять форвардів, які шикувалися в одну лінію.

Здавалось, п'ять нападаючих можуть легко обіграти двох беків. Але забивати голи ставало дедалі важче. На допомогу бекам приходило правило про «положення поза грою»: перед нападаючим повинні були бути троє суперників. До того ж, захисники навчилися штучно створювати таке положення. Так, під час матчу між Одесою і збіркою СРСР, який суперники зіграли в 1925 році, московський суддя І. Севостьянов був вимушений 102 рази фіксувати офсайд. Дуже вміло це положення створював одесит В. Котов. Матч так і не дав результату.

Аналогічні картини спостерігалися і за кордоном. Деякі «пророки» твердили, що футбол невдовзі вмере нічийною смертю. За пропозицією англійців ФІФА

прийняла рішення — вважати футболіста у положенні «поза грою» в разі, коли перед ним під час передачі м'яча, крім воротаря, залишився тільки один суперник.

Але українські команди за новим правилом почали грати лише з липня 1926 р. Ця новина примусила наші футбольні колективи принципово змінити весь малюнок гри. З'явилися швидкі передачі в різних напрямках, особливо — в бік чужих воріт, підвищився темп. Футбол ставив нові вимоги до атлетичних якостей спортсмена.

Перший огляд рівня підготовки команд після прийняття нового правила про офсайд відбувся в 1927 році, коли розігрувався 5-й чемпіонат України. В ньому брав участь 41 колектив — представники від усіх окружних центрів республіки. Серед них були і команди малих міст — Прилук, Шепетівки, Глухова, Ізюма, Лубен.

Змагання проходили в два етапи. На першому (у зонах) грали з вибуванням, а потім переможці зон зустрічалися в однокруговій пульці.

Особливий інтерес викликали ті матчі, в яких виступали визнані фаворити — команди Харкова, Одеси, Дніпропетровська, Кадіївки, Сталіно. У цих колективах грало чимало обдарованих футболістів.

Дуже популярний був, наприклад, М. Кротов — незмінний капітан команди Харкова. Як захисник він відзначався сміливістю, добре розбирався в ситуаціях і грамотно керував діями партнерів. Як нападаючий уславився швидкими виходами до воріт, точним і сильним ударом.

Харків'янина І. Привалова вважали еталоном крайнього півзахисника. Він був невтомний у грі, як ніхто, швидко і технічно вмів відібрати м'яч у суперника. Здавалося, обійти цього футболіста просто неможли-

У розигравші чемпіонату м. Одеси 1926 року найкраще виступила команда «Местран».
На фото: зліва направо [сидять] В. Садовський, В. Лазуткін, І. Клименко, О. Коген, Д. Каждан, [стоять] І. Типікін, С. Осипенко, Г. Бланк, М. Малхасов, Т. Коваль, Г. Константиновський, М. Кравченко, Л. Коген.

во. Його земляк В. Фомін був найтехнічнішим і одним з найшвидших центральних хавбеків. Він відзначався тонким умінням зав'язувати комбінації. Центральний нападаючий харків'ян І. Натаров був особливо небезпечний при завершенні атак, дуже добре виконував фінти.

Всі вони входили до складу збірної країни.

Кумиром одеситів у цей час був нападаючий О. Злочевський. Його шанувальники, як завжди схильні до перебільшень, твердили, що від удару «Злота» рвуться сітки воріт, падають штанги, тікають воротарі.

Чудовими майстрами були інші одеські футболісти — захисник В. Котов, нападаючий О. Штрауб.

У Києві улюбленцями публіки стали воротар В. Ямковий і нападаючий В. Бойко. Трохи пізніше зійшла зірка ще одного воротаря — Антона Ідзковського. Відзначалися своєю грою також М. Свиридовський і В. Весеньєв.

Розвивалися міжнародні спортивні зв'язки. У 1927 р. футболісти України приймали колег з Німеччини, Австрії, Англії. Ігри проходили не тільки в провідних спортивних центрах — Харкові, Одесі, але й в Дніпропетровську, Краматорську, Кадіївці та інших містах.

Всесоюзна спартакіада

Важливу роль у розвитку футбольного життя республіки відіграла Всесоюзна спартакіада 1928 р., якій передували численні змагання. У ході підготовки до цього спортивного свята, збільшується кількість команд, будуються нові футбольні поля. Наприклад, 1922 р. Харків мав лише 2 майданчики, а перед спартакіадою їх кількість зросла до 9. Деякі з них обладнувались на 5—6 тисяч місць. Усього по республіці в міських змаганнях взяли участь 940 команд.

Центральною подією сезону був шостий розиграш першості України. П'ятий виграли харків'яни. І тепер усіх цікавило, чи зможе хтось похитнути їхню домінуючу позицію в українському футболі.

Боротьба за звання чемпіона була впертою: адже тепер на заповітний титул претендували 30 міст. Але багатомісячний футбольний марафон ще раз довів, що у той час на Україні не було команди, яка могла б суперничати з харків'янами. Вони знову виграли першість, а на друге місце вийшли футболісти Горлівки. Щоправда, у розигранні не виступала сильна команда одеситів.

Футбол України на Всесоюзній спартакіаді представляла збірна команда республіки. За перше місце тут боролися 17 колективів, серед них гості з-за кордону — англійці, швейцарці, фінни, уругвайці та інші. Всіх їх відрядили в столицю СРСР робітничі спілки.

Українці в своїй підгрупі виступали з великим піднесенням. Вони послідовно завдали поразок командам Закавказзя — 2 : 1, Білорусії — 6 : 2, уругвайцям — 7:1 і у фіналі зустрілися з москвичами. Ось звіт про цей матч, опублікований у журналі «Спартак»: «Вирішальна зустріч відбулась 23 серпня. На поле збудованого щойно центрального стадіону «Динамо» вийшли команди в таких складах: Москва — М. Леонов, М. Рущинський, О. Старостін, С. Єгоров, Ф. Селін, С. Леута, М. Старостін, М. Троїцький, П. Ісаков, В. Блинков, О. Холін; Україна — С. Москвін, К. Фомін, І. Кладько, В. Семенов, В. Фомін, І. Привалов, І. Владимирський, О. Шпаковський, П. Мищенко, Я. Алфьоров, Є. Губарев. Судив зустріч лєнінградець В. Бутусов — брат відомого гравця і тренера. Зустрічця пройшла в швидкому темпі, рясніла рядом найцікавіших ігрових моментів. Перша половина закінчилась нічийним рахунком — 0:0. Жодній команді не можна було віддати перевагу. В другій половині на 62-й хвилині Троїцький забив у ворота України м'яч,

який був названий «всесоюзним голом». Перемогли москвичі — 1:0.

Іноземні команди, які гостювали в СРСР, провели багато матчів і на Україні: ВАФС (Австрія) — 13, ТУЛ (Фінляндія) — 10, «Червона федерація» (Уругвай) — 2.

На той час місцеві команди вже налічували понад 2 тисячі футболістів. Але на заваді дальшому розвитку цієї гри стали відсутність стабільних календарів змагань, недоліки в тренувальній роботі, нестача тренерських кадрів. У 1929 р. діяльність рад фізкультури стала предметом серйозної критики з боку ЦК ВКП(б). У постанові вказувалося, що робітнича і учнівська молодь повільно залучається до спортивного руху, що спостерігається рекордсменський ухил і що плідній роботі заважають відомчий різнобій та паралелізм. Рішенням уряду створюється Всесоюзна рада по фізичній культурі з функціями державного керівного органу.

Тепер центр фізкультурного життя зосереджується у виробничих колективах, які систематично влаштовують різні змагання та спартакіади. І, ясна річ, футбол включається до всіх програм. Зростають і міцніють спортивні організації профспілок і відомств, зокрема, такі як «Динамо», пізніше — «Спартак». Міські команди часто виїжджають в сільські колективи, здійснюють шефство над ними, проводять там показові виступи. Одним з позитивних наслідків такої організації спортивного життя у період 1929—1930 рр. були успіхи футболістів виробничих колективів.

З 1929 по 1932 рр. першість України не розігрувалася. Натомість прийшли численні відомчі змагання профспілок, промкооперації, товариства «Динамо». Як і раніше, тон у спортивному житті задавали Київ, Харків, Одеса.

Благотворно позначилися на розвитку футболу створення рад фізкультури і організаційне оформлення радянської системи фізичного виховання в комплексі ГПО (1931). Фізична культура збирає в спортивні товариства тисячі і тисячі людей, міські змагання стають звичайним, повсякденним явищем і самі по собі є прекрасним засобом пропаганди спорту. Ось чому в цей період з такою швидкістю зростає і армія українських футболістів.

У 1932 р. харків'яни приймали на своєму новому стадіоні «Динамо» збірну команду Туреччини. Турки, які на той час були одними з найсильніших у Європі, не сумнівалися в легкій перемозі. Але не так сталося, як гадалося. Харків'яни завдали їх національній збірній переконливої поразки з рахунком 2 : 0.

Того ж року відновлюється і першість України. Її розіграли команди 8 міст. Фінальна зустріч звела футболістів Харкова і Києва. І тут кияни вперше виграють звання чемпіонів — 3:1.

Спортивні коментатори сприйняли цей результат як сенсацію. Адже протягом останніх дев'яти років ніхто не міг суперничати з командою М. Кротова та І. Привалова. Передрікали, що успіх киян кладе край гегемонії харківського футболу, що віднині на Україні зійшла нова спортивна зірка. Але Харків зберіг свої провідні позиції і в найближчі роки (1933—1934).

Велике значення для розвитку футболу на Україні мало відкриття в 1931 р. Харківського інституту фізкультури, де почалася підготовка кваліфікованих тренерських кадрів.

Поступово улюблена гра виходить на широкий спортивний шлях. Менше стає в ній самодіяльного, більше — науково обгрунтованого. Перед ведуть коман-

ди Києва, Дніпропетровська, Кадіївки, Костянтинівки, Горлівки, Вінниці.

В 1931 р. в Москві на святі «Червоного спортінтерну» відбувся турнір трьох найсильніших футбольних міст країни — Москви, Ленінграда, Харкова. Перемогла команда столиці нашої батьківщини. Відтоді і до 1934 р. такі зустрічі футболістів трьох міст відбувалися щороку.

На початку тридцятих років спостерігається поступовий перерозподіл футбольних сил. Підвищується клас гри команд Донбасу. В складі горлівської команди з'являються здібні гравці Б. Терентьев, І. Манов, брати Пащенко, в Костянтинівці — брати Кононенки. Один з них був особливо популярний: це М. Кононенко, який згодом став провідним футболістом команди «Стахановець». А в Кадіївці зрів талант воротаря К. Білодіда, польових гравців Г. Балаби і М. Наумова. Ціла плеяда відмінних футболістів зросла і в Сталіно: В. Ферузо, С. Роздорожнюк, О. Клименко (пізніше він грав у київському «Динамо» і був розстріляний у числі інших учасників «матчу смерті»), Г. Константиновський, К. Дощечкін, В. Бредихін, В. Кринін, І. Сичов, В. Шиловський (теж майбутній гравець київського «Динамо») та інші.

Звертає на себе увагу талановитий київський воротар Антон Ідзковський. Його навіть запрошують на роль голкіпера команди «Чорні буйволи» в кінокартині «Воротар».

Високу оцінку глядачів дістала також гра киян Ф. Тютчева та Ю. Юкельсона, харків'ян П. Паровишнікова, С. Копейка, Д. Кирилова, а воротар О. Бабкін виступав і за збірну СРСР.

Несподівано сильно заграли футболісти Вінниці, серед яких відзначилися Є. Івін, О. Верьовкін, Б. Га-

линський. Вінничани завдали сенсаційних поразок командам Києва, Харкова, Одеси. У свою чергу, ці заслужені колективи перемагають дуже сильних суперників з Москви і Ленінграда.

Швидко зростає майстерність молодих футболістів Києва, які висунулись у 1932—1933 рр. Команда киян у складі А. Ідзковського, В. Весеньєва, Т. Пржепольського, В. Єпішина, М. Путистіна, Ф. Тютчева, М. Махіні, К. Шегоцького, М. Балакіна, О. Шульца (О. Сердюка), В. Прокоф'єва, М. Гончаренка, Д. Долгова і М. Печеного успішно виступає проти збірної Москви (3:3 і 5:2) та одеситів (9:1 і 4:1).

Великою спортивною подією було спорудження стадіону «Динамо» в Києві, на той час найбільшого на Україні: він вміщав 25 тисяч глядачів. Його відкриття у 1933 р. ознаменувалось спеціальним розіграшем динамівських команд.

У цей період Україна збагачується рядом інших першокласних футбольних полів. Зокрема, хороший стадіон було збудовано і в Дніпропетровську.

Тимчасом у центрі уваги спортивної громадськості залишаються традиційні матчі команд трьох міст. Харків, який захищає честь України, в 1931 і 1933 рр. посідає другі місця, в 1934 р.— третє. Матч 1932 р. не дав переможця, бо кожна команда мала по одній поразці. Але не тільки результати матчів цікавили любителів футболу. Насамперед вони були школою майстерності для всіх інших команд, підказували нові тактичні ідеї.

Починаючи з 1933 р. в Радянському Союзі, у тому числі на Україні, створюються дитячі команди, проводяться змагання на першість міст, а трохи пізніше, з 1936 р.,— на першість республіки. Через рік було розіграно і першість СРСР. Досі панувала думка, ніби

Київська команда «Динамо» 1927 року. На фото (зліва направо): 1-й ряд — С. Іванов, А. Ідзковський, П. Дишкант; 2-й ряд — М. Мурашов, С. Бардадим, Є. Пірохеті; 3-й ряд — М. Рейнгольд. В. Трофімов, особу середнього в третьому ряду встановити не вдалося, І. Терентьєв, В. Бойко.

футбол шкодить здоров'ю дітей. Але сумлінний медичний аналіз спростував її. Віднині дитячий футбол набуває прав громадянства.

Футбол України вимагає дедалі більшої кількості кваліфікованих тренерів. Майже 15 років він самотужки

пробивав собі шлях уперед. Тепер перед радянськими футболістами було поставлено завдання якнайшвидше наздогнати і випередити іноземні команди в галузі техніки і тактики. Потрібні були кадри.

З 1934 р. починається новий етап у розвитку футболу в нашій республіці. Створюється ціла мережа спеціальних шкіл, де молодь навчається під керівництвом таких уславлених майстрів, як Кротов, Натаров, Злочевський та інші. При Українському інституті фізичної культури в 1935 р. створено вищу школу тренерів. Невдовзі загін молодих освічених спеціалістів вирушає на місця, бере на себе керівництво перспективними командами. Нові заходи позначилися на зростанні класу гри футболістів Дніпропетровська, Одеси, Сталіно, Запоріжжя. І в 1935 р. республіка знайомиться з новим своїм чемпіоном — командою Дніпропетровська, що виступала в такому складі: воротарі М. Гутарєв, М. Маховський, захисники В. Алексопольський, Г. Чижев, півзахисники В. Гребер, М. Старостін, І. Кузьменко, форварди М. Бородін, П. Лайко, Леонід і Віктор Кривошеєви, П. Корнілов, Б. Андрєєв. Тренував команду О. Сердюков.

Столиця республіки — футбольна столиця

Як відомо, в 1934 р. столицею Української Радянської Соціалістичної Республіки став Київ. Цей факт, природно, не міг не позначитися на спортивному житті міста.

Зокрема, традиційний турнір трьох міст у 1935 р. стає вже змаганням чотирьох — до першої трійки приєднується і Київ. Результати зустрічей йшли в залік першості СРСР 1935 року.

Цікавий випадок стався під час гри команд Москви і Києва. При рахунку 1:0 на користь москвичів кияни здобувають право на 11-метровий штрафний удар. До м'яча підходить один з гравців. Удар — м'яч у руках воротаря.

Але суддя знову показує на 11-метрову позначку: було припущено якесь порушення. На цей раз готується пробити І. Кузьменко — майстер точного удару. Він розбігається, б'є і... м'яч влучає в штангу. Кияни хапаються за голови, стадіон стогне від обурення. Два удари — два промахи! Такого ще не бувало. Та на цьому загальне хвилювання не закінчилося: суддя матчу вирішує, що знову не додержано потрібних правил. Отже, кияни дістають третю спробу. До м'яча підходить К. Шегоцький. Його удар також усім відомий: він забиває штрафні з 20—30 метрів. Затамувавши подих, трибуни безмовно благали. Нарешті, розбіг, удар — м'яч вилітає аж на трибуни.

Так кияни тричі підряд не змогли реалізувати пенальті і зазнали поразки з рахунком 0:2. Разом з харків'янами вони поділяють 3—4-е місце. Невдовзі обидва провідні українські колективи зустрілися між собою у матчі, який мав визначити найсильнішу команду України. У напруженій, цікавій боротьбі переконливу перемогу (4:2) здобули кияни.

Після цього матчу почалася гегемонія київських футболістів на полях України, яка триває й досі. За ними міцно закріпилося реноме лідерів українського футболу.

Великою спортивною подією тих років був виїзд за кордон (у Францію і Бельгію) збірної команди України. Матчі відбулися на полях Льєжа, Брюсселя, Парижа. Всі сім зустрічей з командами робітничих спілок українці виграли з загальним рахунком 88:3.

І тоді їх викликав на поєдинок один з найпопулярніших у Європі професійних клубів «Ред стар». Гості Франції не злякались, дали згоду на матч.

До цієї зустрічі з великим інтересом поставилися всі любителі футболу континенту. Французькі футболісти не приховували, що збираються розгромити радянську команду. Вони не припускали думки, що в країні, яка розв'язує складні економічні завдання в галузі соціалістичного будівництва, культивується справжній спорт. Нездоровий ажіотаж навколо матчу був пов'язаний також і з діяльністю ворожо настроєних до Радянської держави елементів. Але ті, хто сподівався продемонструвати у цій зустрічі перевагу буржуазного спорту над спортом першої у світі соціалістичної держави, помилилися у своїх розрахунках. Визнані майстри міжнародного класу, французи зазнали поразки з розгромним рахунком 1 : 6. Ось деякі відгуки французької преси.

«Ото»: «Команда України весь час була господарем гри. Українська команда показала, що її місце — в перших лавах континентального футболу»; «Фігаро»: «Радянські футболісти спритні, рішучі, швидкі атлети».

Англійська «Дейлі геральд» писала з приводу цієї блискучої перемоги української збірної: «Радянські футболісти показали свою справжню силу».

За команду УРСР в тому матчі виступали: воротар М. Трусевич, захисники Д. Кирилов, К. Фомін (капітан), півзахисники В. Гребер, В. Фомін, М. Фомін, нападаючі В. Шиловський, П. Лайко, К. Шегоцький, П. Паровишников, М. Махия.

Наша преса також багато писала про цю блискучу перемогу, віддаючи заслужену данину спортивній майстерності українських футболістів.

У 1935 році збірна України здобула перемогу над Французьким професійним клубом «Ред стар».

Команда нашої республіки виступала в такому складі (зліва направо): Д. Кирилов, В. Фомін, М. Фомін, П. Паровишников, В. Гребер, К. Шегоцький, М. Махня, В. Шилівський, П. Лайко, М. Трусевич, К. Фомін [капітан команди].

На той час у нашій республіці стало так багато команд, що чемпіонат України довелося проводити трьома групами. У першій переможцем вийшла команда Дніпропетровська, в другій — Краматорська, в третій — Ворошиловграда. Взагалі в цей період команди Донбасу являли собою грізну силу і перемагали не

тільки клубні колективи, але й збірні різних міст. У 1935 р. в Горлівці мала відбутись Вседонецька спартакіада працівників вугільної промисловості. Відомий всій країні шахтар Микита Ізотов звернувся до своїх земляків із закликом прискорити будівництво нового стадіону, щоб ознаменувати спортивне свято «новосіллям». Цей заклик дістав одностайну підтримку жителів міста. Всі вони включилися в будівництво, і до дня відкриття спартакіади спорудження стадіону було закінчено.

Звичайно, футбол на змаганнях перебував у центрі уваги. В Горлівці склалося ядро команди «Стахановець», яка згодом завоювала всесоюзну популярність. Але роком її народження вважають 1936, коли команду було переведено в Сталіно і вона почала захищати спортивну честь усього вугільного басейну.

Незабутні рядки вписали в історію радянського футболу збірні команди, які представляли Україну на всесоюзній арені в першостях СРСР з 1922 по 1935 рр. За цей час було проведено шість таких турнірів і завжди представники нашої республіки посідали почесні місця, залишалися небезпечними суперниками чудових колективів Москви і Ленінграда. І хоч протягом цього періоду українцям вдалося взяти гору над усіма іншими суперниками тільки у 1924 р., їх внесок у загальний розвиток вітчизняного футболу важко переоцінити.

Роль українських майстрів шкіряного м'яча в загальному розвитку радянського футболу полягає насамперед у тому, що вони завжди відзначалися високою технікою і величезною волею до перемоги. Невипадково вже тоді у складі збірної команди СРСР виступало багато вихованців спортивних організацій України. Звичайно, шлях українських футболістів був

устелений не тільки трояндами: траплялись і прикрі невдачі. Так, у 1935 р. збірна республіки програла на київському полі матч футболістам Праги (0:1), але ж від поразок не застрахована і найсильніша команда.

Чемпіонат країни 1935 р. розігрувався у двох групах за круговою системою. В першій виступали шість команд, у другій — сорок п'ять, розподілені на вісім зон. Від України в першу групу було включено команди Києва і Харкова, в другу — Одеси і Дніпропетровська.

Захоплення футболом в республіці стає загальним. Систематично проводяться першості міст, областей, відомств, студентські і шкільні змагання, розиграші різних кубків, матчові зустрічі команд 3—4 міст. У 1935 р. кількість футболістів на Україні становить уже 40 тисяч чоловік.

Тактика гри в той час була однакова в усіх командах: п'ять у лінію, з трьома хавбеками. Центральний півзахисник при нагоді ставав шостим нападаючим, якщо, звичайно, володів необхідними якостями, але майже ніколи — третім захисником. Така ігрова побудова була характерна не тільки для українських команд, але й для москвичів, ленінградців. І хоч усі вони діяли за однаковою тактичним малюнком, все ж у почерку команди кожного міста були свої принципові особливості. Зокрема, кияни тяжіли до неквапливої, комбінаційної гри по фронту атаки.

Спільними ж рисами для всіх були чудова фізична підготовка, яка давала змогу в однаково високому темпі вести поєдинок протягом 90 хвилин, велика воля до перемоги, добра техніка володіння м'ячем.

У 1935 р. було створено добровільні спортивні товариства профспілок і відомств. Нова організаційна

форма фізкультурного руху, природно, вимагала відповідної перебудови форми змагань. Радянський футбол виходив на нові рубежі.

Таблиця переможців футбольних чемпіонатів України з 1921 по 1935 рр.

1921	— збірна команда Харкова
1922	— збірна команда Харкова
1923	— збірна команда Харкова
1924	— збірна команда Харкова
1925	— чемпіонат не відбувався
1926	— чемпіонат не відбувався
1927	— збірна команда Харкова
1928	— збірна команда Харкова
1929—1931	— проводились тільки відомчі першості України
1932	— збірна команда Києва
1933	— збірна команда Харкова
1934	— збірна команда Харкова
1935	— збірна команда Дніпропетровська

Тактика потребує реформ

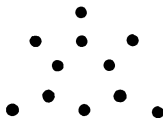
З 1936 р. у чемпіонатах СРСР і розиграшах Кубка країни беруть участь не збірні команди міст, а колективи спортивних товариств. Саме з цього року ведуть рахунок чемпіонів і володарів Кубка СРСР з футболу.

Українські футболісти одразу включаються в боротьбу за почесні трофеї. Виступаючи в різних групах, команди міст Києва, Харкова, Одеси, Сталіно, Дніпропетровська, Запоріжжя, Миколаєва, Ворошиловграда, Вінниці протягом багатьох років є незмінними учасниками всесоюзних змагань.

У 1936 р. в республіці створюються показові команди при спортивних товариствах «Динамо», «Спартак», «Локомотив», а пізніше — «Сільмаш».

Українці продовжують розвивати міжнародні зв'язки з найкращими іноземними командами. В Києві нищівної поразки зазнає національна збірна Туреччини — 1:9. Програла турки й одеситам — 1:2.

Визначною подією в футбольному житті країни був приїзд у 1937 р. команди басків (Іспанія). Це був період, коли все прогресивне людство з захопленням стежило за героїчною боротьбою іспанського народу. Гостей гаряче приймали в багатьох містах Радянського Союзу. Баски провели в нашій країні кілька матчів і майже всі виграли. Поразки радянських футболістів пояснювали тоді відсутністю в них достатнього досвіду міжнародних зустрічей. Але справжня причина невдач крилася у тому, що наші футболісти все ще дотримувалися застарілих тактичних схем. Візит за кордон московських футболістів у попередні роки дав їм змогу познайомитись з деякими новинками. Пересвідчившись, що кращі команди Європи починають грати в більш досконалому тактичному плані, вони однак ще не встигли глибоко розібратися в тонкощах цих нових схем. І ось тепер, виступаючи на радянських полях, баски дали чудовий урок тактики, показали, на що здатна система «дубль-ве». Володіючи витонченою технікою, яка була базою для вдосконаленої тактики, вони легко перемагали своїх суперників. Їх система мала такий вигляд:

У першому матчі гості перемогли московський «Локомотив» з рахунком 5:1, зазнав поразки і сильний колектив столичних динамівців — 1:2. З величезними труднощами ленінградцям вдалося добитися почесної нічиєї — 2:2, і тільки спартаківці Москви, посилені двома класними нападаючими з київського «Динамо» (К. Шегоцьким та В. Шиловським), зуміли обіграти грізних іспанців — 6 : 2. Проте матчі в Мінську, Тбілісі і Києві, де проти гостей виступали збірні колективи республік, знов довели перевагу іспанського футболу.

В грі з українцями баски вже на першій хвилині після прориву Лангари провели гол. І хоч після цього нашим футболістам якийсь час вдавалося стримувати іспанців, навіть забити їм гол, кияни все-таки програли з рахунком 1 : 3.

Отже, треба було вчитись, треба було негайно міняти тактичну систему, щоб не опинитися на задвірках європейського футболу. Цей висновок прискорила і поразка київських динамівців від московського «Торпедо»: москвичі зуміли швидше перебудувати свої бойові порядки.

Вони висунули далеко вперед центрального нападаючого Синякова і, оскільки динамівські півзахисники ще не навчились швидко повертатися з лінії атаки назад в оборону, цього виявилось досить, щоб торпедівець забив три м'ячі.

Поступово кияни почали теж відходити від старої системи «п'ять у лінію». Але цей процес загалом у них затягнувся.

Київські динамівці є незмінними учасниками всіх чемпіонатів країни. Вже навесні 1936 р., коли тільки 7 команд першої групи вступили в боротьбу за чемпіонський титул, кияни посіли друге місце. Інші укра-

інські команди — Дніпропетровська, Харкова, Одеси, Сталіно, Києва — виступали у групах «Б», «В» і «Г». В останній харківський «Трактор» зайняв перше місце.

Наступного, 1937 р., на старті змагань вийшли вже 56 клубів. Довелось їх поділити на 6 груп. А в першій групі ми знов бачимо киян. Разом з столичними командами «Динамо» і «Спартак» вони були найімовірнішими кандидатами на звання чемпіонів СРСР. Але футболісти столиці України несподівано роблять кілька нічиїх, програють тбіліським одноклубникам (3:5) і зрештою посідають тільки третє місце. Тимчасом по групі «В» загальну перемогу здобуває одеське «Динамо».

Минає ще один рік. Українські команди невдало виступають у всесоюзних змаганнях. Добру репутацію республіки підтримують тільки кияни, які були в таблиці четвертими. Динамівці ж Одеси опинились на 10-му місці, «Стахановець» — на 11-му, харківський «Сільмаш» — на 15-му, київський «Локомотив» — на 17-му і харківський «Спартак» — аж на 21-му місці. Такий розподіл місць не повинен дивувати читачів: на відміну від попередніх років у сезоні 1938 р. всі 26 команд, що претендували на звання чемпіона СРСР, виступали в одній групі.

Цікаво, що кияни в сезоні 1938 р. забили найбільшу кількість голів — 76. Найкращим бомбардиром у них був Макар Гончаренко.

Українські команди в довоєнний період брали участь у першостях СРСР: «Динамо» (Київ) — 1936 — 1940 рр., «Стахановець» (Сталіно) — 1938 по 1940 рр., «Динамо» (Одеса) — 1938 і 1939 рр., «Локомотив» (Київ) — 1938 р., «Сільмаш» (Харків) — 1938 р., «Спартак» (Харків) — 1938 р.

Тактична перебудова киян, як ми вже зазначали, затягнулася. Форварди, що тривалий час виступали в звичній манері «п'ять у лінію», ніяк не могли пристосуватися до стрімких флангових проривів, швидких передач м'яча. Вони, як і раніше, дотримувались улюбленого малюнка, плели мережива складних комбінацій. Це було красиво, але далеко не завжди приносило бажаний успіх, і динамівці поступово здавали свої позиції. В 1939 році ми вже бачимо їх на 8-му місці. «Стахановець» опустився ще нижче — на 12-те, а одесити, відступивши на 14-й, останній рубіж, залишили першу групу.

Не приніс нічого втішного і наступний сезон — 1940 р. Динамівці так і залишаються восьмими, «Стахановець» — дванадцятим. У групі «Б» без особливо-го успіху змагалися одеська, харківська і миколаївська команди.

У 1941 р. перша група складалася з 15 команд. Від України виступали клуби Києва, Харкова, Сталіно, Одеси. Дуже вдало почали сезон кияни і донецькі футболісти. Зокрема, «Стахановець» у перших шести турах набрав 12 очок. Перед ним капітулювали навіть такі «кити», як московські клуби «Динамо» і «Спартак». Колектив очолював досвідчений фахівець О. Дангулов. За команду виступали прекрасні футболісти: воротар К. Скрипченко, захисники Г. Бікезін (він же був і капітаном), І. Устинов, А. Коралупов, М. Кузнецов, П. Применко, І. Смагін, нападаючі Г. Балаба, В. Кобзарєв, В. Ломакін, М. Кононенко, Г. Несмеха, В. Сидоров, О. Яковлев, Ф. Заварзін, І. Путятюв.

Впевнено почала сезон і команда київського «Динамо», яку тоді тренував один з найпопулярніших радянських футболістів Михайло Бутусов. Кістяк колективу становили високотехнічні спортсмени. Поруч з ними

виступала обдарована молодь. У довоєнному складі команди ми зустрічаємо імена людей, які вписали блискучі сторінки в історію вітчизняного футболу. Це А. Ідзковський, М. Трусевич, В. Глазков, М. Махinya, О. Клименко, Б. Афанасьєв, В. Садовський, В. Гребер, І. Кузьменко. П. Лайко, В. Шиловський, Й. Ліфшиць, К. Матіас, К. Шегоцький, П. Вільковатов, І. Качкін, А. Лерман.

Говорячи про видатних футболістів України довоєнного періоду, не можна обминути увагою і одеських майстрів, таких як воротарі А. Зубрицький та О. Михальченко, захисники Г. Борисевич, А. Жиган, М. Волін, М. Хижняков, М. Табачковський, півзахисники О. Брагін, В. Токар, М. Хейсон, нападаючі І. Борисевич, М. Гічкін, О. Горенко, М. Малхасов, П. Калашников, В. Онищенко, Л. Орєхов, Г. Шляпін, С. Литвачук, Д. Піньков, А. Тарасов, А. Афонькін. Майже кожен з них був яскравою спортивною індивідуальністю. Так, наприклад, М. Табачковський першим почав застосовувати підкати, Л. Орєхов блискуче бив пенальті. М. Волін і М. Хижняков були віртуозами захисту.

Запам'ятався дебют воротаря Анатолія Зубрицького. Він потрапив у команду випадково. Через травми вибули з строю основні воротарі, в запасі нікого не залишилось. І тоді тренери звернулись по допомогу до команди Палацу піонерів. Перший виступ юного Зубрицького за команду майстрів відбувся в день, коли одесити приймали уславлений колектив тбіліського «Динамо».

Протягом гри суперники п'ять разів обмінялися голами. Перед закінченням зустрічі одесити вели в рахунок — 3 : 2. Але ось до їх воріт прорвався блискучий форвард грузинів Борис Пайчадзе. І тоді юнак, що вперше виступив за команду майстрів, сміливо

кинувся в ноги грізному форвардові. Хоч Пайчадзе в останню мить зумів послабити удар, все ж він був дуже сильний. Зубрицький зазнав серйозної травми і довго лежав на траві. Діставши медичну допомогу, він все-таки через деякий час знов став у воротах, придулювся до штанги і так-сяк простояв до фінального свистка.

Цей відчайдушний, сміливий кидок справив величезне враження не тільки на глядачів. Коли перед самим кінцем гри Пайчадзе знову прорвався до воріт одеситів, коли ніщо вже не заважало йому зрівняти рахунок і врятувати свою команду від поразки, він, все ще, мабуть, перебуваючи під враженням спортивного подвигу молодого воротаря, на мить завагався і пробив так, що травмований юнак зміг парировати удар. То був яскравий зразок спортивної мужності і благородства, які ми бачимо завжди, коли на полі виступають справжні спортсмени.

...Діяльність спортивних товариств дала прекрасні наслідки. Якщо в 1936 р. на Україні було зареєстровано 50 тисяч футболістів, то через рік їх кількість збільшилась на 10 тисяч, у 1938 р. вона досягла 76 тисяч, у 1939 за наші команди грали 78,5 тисячі футболістів, у 1940 — близько 88 тисяч, а перед війною — 90 тисяч.

З 1936 р. було запроваджено і новий порядок розиграння першості республіки: в чемпіонатах тепер брали участь команди колективів фізкультури. Це одразу загостило боротьбу і сприятливо позначилося на масовості футболу.

У довоєнний період переможцями першості республіки були: 1936 р. — завод ім. Орджонікідзе (Краматорськ), 1937 р. — «Спартак» (Дніпропетровськ), 1938 р. — «Дзержинець» (Ворошиловград), 1939 р. — «Локомотив» (Запоріжжя), 1940 р. — «Локомотив» (За-

поріжжя). Запоріжці зуміли одні з перших засвоїти нову тактичну систему з трьома захисниками. Така перебудова зумовила продуктивні дії всіх ланок.

З 1937 р. на Україні розігрується ще одне почесне звання — володаря Кубка республіки. В боротьбу за цей почесний трофей могла вступити будь-яка команда колективу фізкультури. Ігри проводили в три етапи — в містах, областях і між переможцями обласних змагань. Таким чином, одночасно у багатьох містах почали розігравати і місцеві кубки. Кількість команд, що претендували на завоювання Кубка України, швидко зростала: у 1937 р. змагалися 37 колективів, у 1938 р. — 99, у 1939 р. — 439, у 1940 р. — 689.

Двічі, в 1937 і 1938 рр., Кубком володіли динамівці Києва, у 1939 р. — краматорський «Авангард», у 1940 р. — динамівці Дніпропетровська.

Великою історичною подією було возз'єднання західних областей України в єдиній Українській Радянській державі, що відбулося восени 1939 р. Радянські люди надавали визволеним областям допомогу в усіх галузях економічного і культурного життя. Було встановлено також тісні спортивні зв'язки. В гості до львів'ян вирушають динамівці Києва, щоб провести товариський матч із збіркою міста. Гра, як і слід було чекати, привернула увагу тисяч глядачів. Відбулось перше знайомство футболістів двох напрямків: кияни вже грали з трьома захисниками, як передбачалось системою «дубль-ве», а львів'яни все ще дотримувалися старого варіанта «п'ять у лінію». Ясна річ, двоє захисників не могли впоратися з трьома висунутими вперед нападаючими гостей, і двоє крайніх форвардів — М. Балакін та І. Качкін, як то кажуть, вільно гуляли по флангах атаки. Вони вдвох і забили у ворота львів'ян 5 голів. Загальний рахунок матчу був 6:1.

У цей період далася взнаки проблема кваліфікованих суддів. Не кажучи вже про те, що кількість команд і змагань вимагали великого загону арбітрів, упало в очі й те, що рівень суддівства відстає від розвитку самої гри. Довелося терміново розв'язувати і цю проблему. На допомогу прийшли колективи фізкультури, на базі яких розпочалась підготовка суддів. Для них влаштовуються спеціальні семінари, після яких арбітри повинні складати іспити, що мають підтвердити їх кваліфікацію. Особливо багато зробили в цій галузі Харківська, Київська, Одеська і Дніпропетровська колегії.

Київські динамівці у 1937 році (зліва направо): К. Фомін, М. Трусович, Й. Ліфшиць, Ф. Тютчев, В. Шилівський, П. Комаров, М. Махня, І. Кузьменко, М. Путистін, М. Гончаренко.

Слід нагадати, що в 1933 р. було запроваджено нову категорію арбітрів — всесоюзню. Тоді на Україні лише одного суддю — Степана Дмитровича Романенка (згодом він очолював кафедру спортивних ігор Київського інституту фізкультури) — було удостоєно цього звання. А протягом 1939—1940 рр. звання судді всесоюзної категорії надано також О. Гоготову, Г. Грицюку, Л. Іосилевичу, Л. Ордіну, О. Левітину, М. Онищенко, які були підготовлені Харківською колегією, та киянам П. Пісуну, С. Хавчину, Л. Чорнобильському. Роботою обласних колегій керувала рес-

публіканська колегія, організована при Комітеті по фізкультурі і спорту. 17 українським арбітрам було надано право судити змагання команд найвищої ліги 1938 р.

Успіхи наших земляків на спортивній ниві були оцінені дуже високо. Групі провідних українських футболістів, які входили до складу збірних команд республіки і Радянського Союзу, було присвоєно почесне звання заслужених майстрів спорту. Першими такої великої шани були удостоєні харків'яни І. Привалов (1934 р.), пізніше — В. Фомін, М. Кротов, киянин К. Фомін.

За видатні спортивні досягнення у 1937 р. було нагороджено орденом «Знак Пошани» капітана київських динамівців К. Шегоцького.

На той час футбол в нашій країні набуває величезної популярності як вид спорту, що є чудовим засобом різнобічного виховання молоді.

У грудні 1938 р. в Тбілісі було проведено всесоюзний збір тренерів. Тоді ж встановлено різні тренерські категорії, що були надані 60 вихователям футболістів. Серед інших звання тренера першої категорії дістали В. Фомін (Харків), Г. Бланк (Одеса), І. Натаров, М. Кротов (Харків), О. Дангулов (Сталіно), В. Ямковий (Київ). Крім них, на Україні працювало ще багато кваліфікованих тренерів, зусиллям яких ми також зобов'язані успіхами українського футболу. Це, зокрема, М. Бутусов, Б. Войтенко, О. Кладько, О. Сердюков, М. Печений та інші.

Рік у рік зростала і міцніла матеріальна база радянського футболу, ставали до ладу нові, добре устатковані майданчики, стадіони. Все це також було доброю передумовою для нового піднесення рівня найпопулярнішої спортивної гри.

Але мирне життя Країни Рад було перервано злочинницьким нападом фашистської Німеччини. Почалася Велика Вітчизняна війна.

У дні великих випробувань

У неділю 22 червня 1941 р., коли кияни готувались урочисто відкрити свій новий Центральний стадіон, на мирні міста і села Радянського Союзу, у тому числі на столицю України, впали перші фашистські бомби. На священну війну проти гітлерівських загарбників,

на захист соціалістичної Вітчизни піднявся весь радянський народ.

Пішли на фронт і українські спортсмени. Серед них були футболісти І. Качкін, О. Шадський, І. Чирів, О. Радзавинович, В. Глазков, Б. Афанасьєв, М. Балакін, К. Скрипченко, М. Кузнецов, І. Путятів, І. Устимов, М. Юрченко, М. Махиня та багато інших. Не всім їм судилося дожити до світлого дня перемоги. Чимало наших товаришів склали голови в боях з фашистською ордою. Але ми з гордістю думаємо про те, що українські спортсмени, в тому числі і футболісти, показали себе в ті буремні роки справжніми патріотами, вірними синами своєї матері-вітчизни.

Сталося так, що восени 1941 р. досить велика група київських динамівців не встигла відійти з нашими військовими частинами, які після тривалого героїчного захисту столиці України змушені були залишити її. Але й на тимчасово окупованій території радянські спортсмени не скорилися фашистам. Коли гітлерівці примусили їх — голодних, змучених і виснажених — зіграти матч з своєю добірною командою, наші земляки перетворили цю гру на яскраву демонстрацію незламності волелюбного духу і радянського патріотизму. Ось що розповідає про легендарний матч один з його учасників Макар Гончаренко:

«...Нещодавно був опублікований Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження бойовими медалями великої групи підпільників, що діяли в Києві у тяжкі роки фашистської окупації. Серед нагороджених посмертно значаться імена і моїх товаришів — тих, з ким колись грав за київське «Динамо» і хто в сорок другому був розстріляний окупантами в концтаборі Мишоловка.

Страшним кошмаром спливають у пам'яті ті далекі

роки. І знов, як живі, постають перед очима мої дорогі друзі — Микола Трусевич, Олексій Клименко, Іван Кузьменко, Микола Коротких. Закатовані фашистами, вони загинули ще молодими, повними сил людьми.

Заарештували нас гітлерівці наступного дня після матчу, який в народі називають «матчем смерті».

Сталося так, що ми не встигли відійти з нашими військами, в лавах яких почали воювати, і опинилися в окупованому Києві, де нас, футболістів «Динамо», знав буквально кожний. Сяк-так влаштувались на хлібозавод чорноробами. З ініціативи нашого уславленого воротаря Миколи Трусевича організували робітничу футбольну команду. Думка в Миколи була така: показати народові, що й в умовах окупації радянські спортсмени можуть бити гадів. На останні копійки купили собі форму — червоні футболки і червоні гетри.

Ми провели кілька матчів проти угорців і німців, не знаючи поразок, хоч були знесилені голодом. І я не можу передати радість, що вирувала в грудях, коли ми чули з трибун крики «Червоні перемагають!», «Червоні б'ють!» Саме такого ефекту ми й прагнули.

Фашисти не могли миритися далі з тим, що їхні команди програють. Нам запропонували зіграти з командою авіаторів «Люфтваффе», посиленою кількома професійними футболістами.

Перед матчем, якому німці надавали виняткового значення, нас попередили, що ми повинні привітати на полі своїх суперників на фашистський манір — викинути руку вгору і вперед і вигукнути «Хайль!» Але ми тут же вирішили між собою, що цього вони не діждуться.

І ось на поле стадіону, який тепер зветься «Аван-

гарт» (по вулиці Шолуденка, 22), вибігла наша команда — Микола Трусевич, Олексій Клименко, Іван Кузьменко, Михайло Свиридовський, Микола Коротких, Федір Тютчев, Михайло Путистін, Василь Сухарев, Володимир Балакін, Михайло Мельник і я. Проти нас стояли вгодовані здоровані, повні сил і злості. І замість ненависного «хайль!» з нашого боку пролунало «фізкульт-привіт!»

Кінчалося літо. Стояла чудова футбольна погода. Над нами сяяло блакиттю чисте небо. На трибунах було багато людей. Півстадіону заповнили німці: зелена і чорна форма, вздовж бігової доріжки стояли кулемети. Осторонь сиділи угорці. А десь збоку — наші кияни. Тут панувала напружена тиша.

Так почався той пам'ятний матч.

Ми одразу збагнули, що гітлерівці прагнуть насамперед вибити Трусевича. Вже на перших хвилинах, коли він кинувся вперед на м'яч, один з німців сильно вдарив його. Кілька секунд Микола валявся на траві. Потім важко підвівся і підморгнув нам: мовляв, живий, все гаразд!

Потім нам забили гол. Ми сприйняли це досить спокійно. Знали, що можемо відігратись. Ще перед матчем вирішили не йти на провокації, не грубити — що б там не було. Перегравати тільки технічно, продемонструвати і тут свою перевагу — перевагу радянського спорту. Залишатись спокійними все ж було важко. Фашисти били нас по ногах при найменшій нагоді. Суддя, природно, цього не помічав. Але він вбачав положення «поза грою» щоразу, коли ми ледь наблизилися до штрафного майданчика суперників. Довелось перейти на дальні удари. Нарешті ми сквитали рахунок, німці знову вийшли вперед і ми знову відігралися.

Дедалі гомінкіше ставало у тих секторах, де сиділи наші. Почали подавати голос і угорці. Вони вболівали за «червоних».

Пішла гра — високотехнічна, динамівська. В один з моментів м'яч опинився на правому краю. Я підхопив його і кинувся вперед. Обвів захисника, потім другого... Побачив ворота і застиглого в них воротаря. «Тримай, гаде!..» І якби ви знали, з якою насолодою я послав м'яч у сітку! Наче то була куля, якою я міг скосити ворога.

Потім зліва прорвався Іван Кузьменко. Я тільки встигнув вигукнути «ха!», і він умить все зрозумів. Точна навісна передача, і я головою забив ще один м'яч. 5:3 — такий був остаточний рахунок на нашу користь.

Нам дозволили спокійно піти з поля. А вже наступного ранку гравців команди почали викликати по одному до кабінету директора хлібозаводу, де їх зустрічали люди в чорній формі і з черепами на кашкетах.

У гестапо нас тримали два тижні, потім перевели в Мишоловку, що на Сирці. І почалось таке, про що й зараз страшно згадувати. Нашими головними катами були начальник концтабору Радомський, штурмфюрер Кольмаєр, рядові Венцель, Христіян, Петер, Рамхін, Ганс і Цанга. За колючим дротом у Бабиному Яру щодня на наших очах розстрілювали тисячі людей. Розстріли відбувались і в нашому таборі за найменшу провину. На наших очах спалювали трупи в спеціальних печах.

Динамівці трималися дружною групою. Ми ділили між собою кожну скоринку хліба. Якщо когось направляли на роботу за межі табору і йому вдавалося роздобути хоч скибку, він приносив її в «команду» і ділився.

Ми жили, але знали, що приречені. Опухлі від голоду, вкриті коростою, чекали своєї долі і все ж сподівалися на чудо: може, якось втечемо.

Пам'ятаю, як раптом захворів Іван Кузьменко. Температура близько сорока градусів. Не міг піднятися на роботу. А ми мали в той день рити землянки. Але залишати Івана на нарах не можна було — пристрелять. Вибиваючись із сил, потягнули його до ями і почали копати. В тому місці, де лежав Кузьменко, насипали купу землі, ніби це він її викинув нагору. Коли наближався до нас стражник, Іван брався за лопату. Пронесло, на щастя.

Та воно було недовгим. Настав час і для «червоних». Їх поклали на землю обличчям униз і почали розстрілювати. Все ж Трусевич в якийсь момент скочив і закричав:

— Все одно переможе червоний спорт!

У ту ж мить його скосила автоматна черга.

Не буду зараз розповідати, що кожному з нас довелося пережити. Це довга і сумна історія. І щоразу, коли я починаю розповідати її, серце болить так, ніби все було вчора. Скажу лише, що в тому таборі ми на завжди залишили чотирьох своїх вірних друзів.

Мені з Михайлом Свиридовським пощастило втекти. Ярами пробралися на Куренівку і потім заховалися у вірних людей. Відтоді ми з Михайлом не розлучаємось, навіть тепер живемо в одній квартирі.

Ну, а минуле нам ніколи не забути. Все — і страшне, і гірке, і радісне. Хоч той матч привів нас у концтабір і став причиною загибелі кількох товаришів, все ж він виявився матчем життя, а не смерті. Червоний колір не дав себе вбити, він продовжував жити і в неволі, щоб перемагати і нести людям віру, надію, силу духу.

І ті нагороди, якими удостоїли партія і уряд загиблих і нас, хто залишився в живих,— знак того, що зроблене нами на футбольному полі не забуто, не загубилося в героїчних ділах нашого народу.

Тепер я треную дітей, вчу їх грати у футбол, передаю їм свій досвід. Палко мрію, щоб над ними завжди було ясне небо, щоб вони ніколи не знали того, що довелося пережити їхнім батькам».

Є про що згадати давнім друзям, які сьогодні уособлюють історію найкращої команди країни.

На фото (зліва направо): Й. Ліфшиць, М. Балакін, В. Правосєров, М. Махия, К. Шегоцький, М. Гончаренко.

Тимчасова окупація території України важко позначилася і на спортивному житті республіки. Німецько-фашистські бандити розгромили і зруйнували стадіони, спортивні комплекси, війна забрала найкращі кадри фахівців. Але досить було звільнити ту чи іншу частину території, як одразу ж народ брався за відновлення всього, що становило зміст поняття *радянське*. Потроху відроджувалося тут і спортивне життя. В колективах фізкультури фабрик, заводів, учбових закладів на суботниках, у вільний від роботи час трудящі відбудовували свої спортивні бази. Проте футбольні матчі ще проводились зрідка: у першу чергу слід було приділити увагу учбово-тренувальному процесу.

Лише наприкінці 1944 р. вдалося організувати в Києві розиграш спеціального призу, в якому взяли участь чотири команди: київське і одеське «Динамо», харківський «Локомотив» і донецький «Стахановець». Ігри проходили на динамівському стадіоні. Набравши шість очок, перемогли господарі поля.

У 1944 р. відновився також розиграш Кубка СРСР. Але в одній восьмій фіналу київські динамівці прогнали московським спартаківцям у додатковий час і вибули з дальших змагань.

З точки зору техніки розиграш був кроком назад. І це зрозуміло: на грі учасників позначилися їх поганий фізичний стан, тривала відсутність змагань. І, звичайно, футбол зазнав тяжких втрат у людях. Смертю хоробрих полягли, так і не дочекавшись світлого Дня Перемоги, І. Качкін, О. Радзавинович, І. Чирів, О. Шадський, І. Устимов, І. Путятів, М. Хейсон.

Роки відродження

Переможно завершивши Велику Вітчизняну війну, вщент розгромивши гітлерівську Німеччину і визволивши від страшного фашистського ярма не тільки свою Батьківщину, а й поневолені країни Європи, радянський народ, керований Комуністичною партією, приступив до відбудови народного господарства. Водночас відновлювалося культурне життя у районах, де кілька років лютували фашистські недолюдки.

Одразу після визволення України від фашистської окупації почало активізуватися і спортивне життя республіки. У цій галузі треба було зробити дуже багато. Досить тільки зазначити, що за роки війни кількість українських фізкультурників зменшилася майже втриє.

Величезної шкоди було завдано матеріальній базі. Так, з 2500 футбольних полів на кінець війни залишилося 275, з 212 стадіонів уціліли 85, причому кожен з них потребував капітального ремонту.

Отже, відродження масового фізкультурно-спортивного руху і відбудова матеріальної бази були першочерговими завданнями спортивної громадськості республіки, яка у своїй діяльності спиралася на допомогу і підтримку з боку партійних та радянських органів.

Першими почали проводити масові змагання команди колективів фізкультури. Міським та обласним секціям довелося докласти чимало зусиль, щоб забезпечити додержання календаря змагань.

Відродився і розиграш Кубка України. Спочатку його виборювали 36 команд колективів фізкультури, а згодом до них приєдналися чотири колективи майстрів. У фінальному матчі футболістам харківського «Локомотива» вдалося провести єдиний м'яч у ворота київських динамівців і стати володарями Кубка 1945 р.

До розиграшу першості Радянського Союзу того року було допущено 30 футбольних колективів, які виступали в двох групах. У першій групі від України грала тільки одна команда — київське «Динамо». У другій групі з українських команд найбільшого успіху добився сталінський «Стахановець», зайнявши 4-те місце.

На жаль, крім самого факту свого відновлення, перші повоєнні матчі нічим не тішили любителів футболу. Недостатня фізична витривалість, досить примітивні техніка і тактика — ось що характеризувало тогочасний футбол. І, мабуть, найбільш прикорм було те, що кілька років тренери не мали можливості працювати з дітьми, отже, не було резервів. Та й самих тренерів майже не залишилося.

У 1945 р. до складу УРСР увійшов споконвічний український край — Закарпаття, де футбол мав давні традиції. Ясна річ, за часів панування буржуазно-поміщицького ладу тут не могло бути й мови про масовий розвиток спорту, в тому числі й футболу; шлях у спортивні клуби для широких верств трудящих був закритий. Але на Закарпатті було кілька клубів, у складі яких виступали обдаровані, технічні футболісти. Їхнього позитивного впливу на розвиток українського футболу в перші повоєнні роки не можна заперечувати. З іншого боку, радянський лад, закони соціалістичного суспільства, які відкрили доступ трудящим визволеного краю у всі галузі економічного і культурного життя, дали могутній поштовх масовому розвитку спорту, а, отже, й футболу на Закарпатті. Молодь дістала можливість вдосконалювати свою майстерність під керівництвом досвідчених інструкторів, одержала в безплатне користування спортивні бази та інвентар.

Спортивна громадськість виявила великий інтерес до манери гри закарпатців. Вони, безперечно, прискорили процес відродження нашого футболу.

У серпні — вересні 1945 р. закарпатці взяли участь у республіканській спартакіаді. Це був їх перший виступ у таких великих змаганнях. Вони перемогли футболістів Ізмаїла — 8:1, Волині — 13:0, Тернополя — 10:0, Станіслава — 8:3, Дрогобича — 9:0, Чернігова — 3:0, і тільки львів'яни зіграли з ними внічию — 1:1.

Ужгородські футболісти (саме вони представляли на спартакіаді Закарпаття) посіли перше місце. Любителі спорту високо оцінили майстерність О. Бокатея, Р. Бунчака, І. Урана, М. Білловарі, Г. Тессера, Г. Лавера, Г. Совги, Д. Богдана, Д. Товта, Й. Крижа, І. Фабіяна. В тому ж році було проведено першість для закарпатських команд. Переможцем вийшов ужгородський «Спартак».

Починаючи з цього періоду, дедалі більше закарпатських гравців виступають за різні українські команди. З їх лав вийшли такі популярні гравці, як Д. Товт, М. Коман, Е. Юст, З. Дьорфі, З. Сентетовський, Г. Лавер, Т. Попович, М. Михаліна, В. Годничак, А. Гаваші, В. Турянчик, Й. Сабо, Ф. Медвідь, І. Мозер, Д. Варга, І. Секеч, Й. Беца, В. Ванзел, І. Мікулець та інші. Багато з них стали згодом провідними гравцями київського «Динамо», входили до складу збірної СРСР. У 1946, 1950 і 1953 рр. закарпатці були чемпіонами України, а на всесоюзних змаганнях перемогли навіть московський «Спартак».

Поступово футбольне життя на Україні активізується. 1946 року команди республіки об'єднують близько 70 тисяч футболістів. Споруджуються нові футбольні поля. В розигранні Кубка України беруть уже

У 1945 р. високотехнічну гру продемонструвала команда Закарпаття.
На фото (зліва направо): стоять — П. Крайняниця, Й. Криж, Ю. Грубчак, М. Михалі-
на, Й. Богдан, Р. Бунчак, В. Пап, В. Гайлик, І. Уран, І. Мозер, І. Богдан, сидять —
М. Мишко, М. Кречко, І. Фабіян, П. Полочек.

участь 300 команд. І знов у фіналі зустрічаються давні суперники — «Динамо» (Київ) і «Локомотив» (Харків). Але на цей раз гору беруть кияни.

Відновлюються чемпіонати республіки. Після п'яти-річної перерви на старт виходять 36 колективів, які представляють 31 місто. Спочатку змагання відбува-лися у зонах, потім переможці зон зустрілися між собою. Закарпатці і цього року довели свою силу: вони виграли перше місце. Команда-переможниця виступа-ла в такому складі: О. Бокатей, М. Кречко, Р. Бунчак,

М. Білловарі, Г. Лавер, Д. Калинич, Г. Тессер, О. Зодор, Д. Товт, Л. Юхвід, В. Гайлик, П. Плиско, М. Михаліна, О. Айтерт, І. Фабіян.

Згодом Г. Лавер, І. Фабіян, Д. Товт і М. Михаліна (пізніше заслужений майстер спорту СРСР) були запрошені до київського «Динамо». Кожен з них багато в чому допоміг киянам. Лавер прекрасно грав у захисті, Михаліна виступав у ролі півзахисника, а Фабіян і Товт — у нападі, демонструючи зразки комбінаційної, технічної гри.

І все-таки результати українських команд різних груп, які виступали у першостях країни, не могли задовольнити їхніх численних шанувальників. Так, динамівці столиці України посіли 12-те місце, останнє в класі «А». У другій групі сталінський «Стахановець», виступаючи вже під новою назвою «Шахтар», опинився на 5-му місці. А команди «Сталь» (Дніпропетровськ), «Суднобудівник» (Миколаїв), «Харчовик» (Одеса), «Локомотив» (Харків) грали ще гірше.

І лише ужгородський «Спартак» знов підтвердив свою високу репутацію. Беручи участь у відбірних матчах за право грати в другій групі команд майстрів, він успішно фінішував і разом з цим здобув право виступати в розигранні Кубка СРСР.

Перші повоєнні роки були періодом бурхливого зростання масовості футболу на Україні. Так, з 1947 по 1949 рр. кількість футболістів збільшилась з 61 192 до 176 634.

З радістю сприйняла спортивна громадськість звістку, що за видатні заслуги в розвитку вітчизняного футболу Антону Ідзовському та Миколі Махині надано звання заслужених майстрів спорту.

Антон Ідзковський (нині — один з керівних працівників української федерації футболу — визначний вихователь молоді) був неперевершеним майстром гри на лінії воріт.

Блискавична реакція, вміння точно обрати місце, легкий, як у кішки, стрибок викликали загальне захоплення. Часто ворога розстрілювали буквально «прямою наводкою». Але і в таких випадках Антон Леонардович Ідзковський демонстрував філігранну точність у виборі місця і здебільшого виходив переможцем з найнебезпечнішого становища. Ось чому його ім'я, як і ім'я Миколи Трусевича, ще й досі оповите ореолом романтики. То були справді чудові футболісти.

Микола Махия за роки, проведені на зеленому полі, змінив кілька ігрових амплуа. Був нападаючим, півзахисником, зрештою став провідним гравцем оборони в динамівському колективі. Він відзначався сильним ударом, швидким бігом, надзвичайною витривалістю і сміливістю. Не вагаючись, Махия кидався в ноги нападаючим, встигав обрати таку позицію, щоб перетнути шлях супротивному форвардові і сміливо атакувати його.

Одним з виявів повсякденного піклування Комуністичної партії і Радянського уряду про розвиток спорту у ті роки було створення фабрик спортивного інвентаря в Миколаєві і Львові.

Різно активізували свою діяльність громадські організації — футбольні секції міст, областей, колегії суддів.

Своєрідним оглядом футбольних резервів стають першості республіки. 1947 року в цьому змаганні перемагають футболісти Закарпаття, серед яких уже тоді виділяється Михайло Коман. Вони ж на всесоюзному чемпіонаті юніорів завойовують друге місце. Наступного року найкращою юнацькою командою республіки стала київська, а ще через рік першість виграла львів'яни.

Підвищується клас гри команд колективів фізкультури. Так, у 1947 р. чемпіоном України стає інша закарпатська команда — мукачівський «Більшовик», а в 1948 р. це звання вже завойовує одеське «Торпедо».

Здається, друга молодість прийшла і до харківського футболу. Виступаючи в 1948 р. у кубковому все-союзному турнірі, харківський «Трактор» дійшов до фіналу.

У чемпіонаті ж Збройних Сил країни справжнього тріумфу добиваються армійці Києва, яких тренував Микола Борисович Махиня: посланці України посідають перше місце. Через рік, у 1949 р., вони ж відвойовують у одеситів звання чемпіонів України.

Мужніє і команда динамівців Києва. Протягом 1946—1948 рр. вона володіє Кубком республіки. І хоч у 1949 р. футболісти столиці України поступилися цим почесним трофеем харків'янам, київські динамівці на той час все-таки стають, безумовно, першою командою України.

Естафета поколінь

Період 1947—1948 рр. ознаменувався зміною футбольних поколінь, що особливо яскраво можна було простежити на прикладі киян. Ясна річ, за роки війни й інші команди (харківська, одеська, дніпропетровська) зазнали серйозних втрат, але у найважчому становищі перебували динамівці Києва: адже ряд провідних майстрів було розстріляно фашистами в період окупації, по війні один за одним залишили поле ветерани — М. Балакін, М. Махиня, К. Шегоцький, В. Глазков, В. Гребер, А. Ідзковський, П. Лайко. Тільки приплив талановитої молоді міг компенсувати такі втрати. Поряд з П. Віньковатим, А. Лерманом у київському «Динамо» основними гравцями стають Ф. Дашков, О. Макаров, Е. Юст, В. Жилін, А. Зубрицький, М. Михаліна, Д. Товт. У значно оновленому складі футболісти

української столиці 1947 року посідають у чемпіонаті СРСР почесне 4-те місце.

Процес омолодження відбувається і в інших клубах. У Сталіно звертають на себе увагу В. Королевич, Є. Шпиньов, О. Жуков, у Харкові — Г. Борзенко, А. Горохов, В. Зуб, М. Угряцький та багато інших.

Вдало виступив і харківський «Локомотив», який змагався в другій групі (вона була поділена на шість зон) і в своїй зоні виграв перше місце. Щоправда, пробитись у клас «А» харків'яни ще не змогли. Але, розвиваючи цей успіх, вони в 1948 р. знову виграють першість зони, потім у фінальній пульці переможців шести зон у дуже важких поєдинках фінішують першими. То була велика перемога для команди: перед нею відкрився шлях у найвищу лігу радянського футболу. В цьому пам'ятному турнірі за харківський «Локомотив» виступали М. Угряцький, М. Рогачевський, О. Бутенко, Д. Васильєв, Є. Брусов, А. Сєров, І. Сєров, В. Зуб, М. Соловйов, М. Лабунський, В. Рогозянський, Г. Борзенко та інші. Тренував команду П. Паровишников.

І ось наступного року ми бачимо в першій групі три українські команди — «Динамо» (Київ), «Локомотив» (Харків) і «Шахтар» (Сталіно), хоч успіхи їх у цьому чемпіонаті були дуже скромні: кияни посіли 7-ме місце, харків'яни — 12-те, гірники — останнє, 18-те.

Першість країни по другій групі розіграли 84 команди, поділені на 7 зон. Серед переможців були також і українські клуби — одеський «Харчовик» і львівський «Спартак». Переможці зональних змагань розіграли перше місце, щоб виявити команду, яка перейде в клас «А». В результаті одесити, москвичі і тбілісці

набрали однакову кількість очок. Отже, довелось провести ще один, малий турнір. На жаль, одесити в ньому не добилися успіху.

Добре грали того року дублери київського «Динамо» (змагання для них проводяться з 1946 р.). Виступаючи в складі О. Макарова, К. Скрипченка, С. Гулевича, М. Горбунова, В. Годничака, Е. Юста, В. Гажо, З. Дьорфі, З. Сенгетовського, О. Щанова, М. Комана і В. Рибалова (тренери команди М. Окунь та І. Ната-ров), вони впевнено, як правило з великим рахунком, перемагають майже всіх суперників і посідають перше місце. Саме з цього року починається тривале лідерство київських дублерів: відтоді не було випадку, щоб резервний склад динамівців не входив до провідної групи у своїх змаганнях.

Тон у команді дублерів задавали закарпатці, які насамперед відзначалися своєю високою технікою. Дріблінг, гра головою, жонгливання м'ячем, пласовані передачі — все це з наймолодшого віку було абеткою їхнього футбольного навчання. Пізніше М. Коман розповідав на сторінках преси, яким саме шляхом його примушували вдосконалюватись у футбольній техніці. Він навів чимало цікавих вправ, зокрема, й таку: від дітей вимагалось, щоб вони на тренуваннях забивали голи тільки після численних передач головою. Партнери, не маючи права торкатись м'яча ногами, вели його до самих воріт. Перед воротами вони виконували останню обов'язкову умову: треба було сильно підбити головою м'яч, подивитись, де стоїть голкіпер, і знов-таки головою послати м'яч у незахищений кут воріт. Судячи тільки з цієї вправи, досить легко уявити, яку технічну підготовку здобували юні закарпатці. Саме тому вони віддавали перевагу комбінаційній манері перед атлетичною боротьбою за м'яч; хоч не відзна-

чались швидкістю, встигали в ігрових ситуаціях випереджати суперників. Темп їхньої гри насамперед базувався на швидкості передачі м'яча і правильній обраній позиції. Це, зокрема, пояснює, як «тихоходів» М. Коману вдавалося протягом багатьох років залишатися найкращим бомбардиром «Динамо».

Такий стиль одразу сподобався глядачам. Він привертав до себе симпатії м'якістю, красою, розсудливістю, результативністю. Адже дублери «Динамо» забивали майже в кожному матчі по кілька голів. Стало ясно, що молоді закарпатці — це надія основного складу команди.

Справді Д. Товт, Г. Лавер, М. Коман, М. Михаліна, Е. Юст, З. Сенгетовський, В. Годничак та одесит О. Макаров невдовзі стали опорою свого клубу і багато в чому сприяли його дальшим успіхам. Прихід закарпатців до основного складу був тим більш приємний, що малянок їхньої гри нагадував манеру, якою ще в довоєнні роки уславились київські майстри. Молоді динамівці підхопили і розвинули традиції таких видатних футболістів минулого, як А. Ідзковський, М. Трусевич, К. Шегоцький, В. Шиловський, В. Гребер, І. Кузьменко, К. Фомін. Цей типовий київський стиль зберігається до наших днів. І хоч, звичайно, час вніс у нього свої корективи, але технічна, комбінаційна манера, гострота атаки залишилися непорушними.

У 1946 р. ЦК КП(б)У приймає постанову «Про стан фізкультурної роботи на Україні», в якій накреслено заходи по дальшому розвитку фізкультури і спорту. Постанова Ради Міністрів СРСР від 1947 р. «Про заохочення зростання спортивно-технічних досягнень радянських спортсменів» ще раз наголосила на важливих проблемах, що стоять у цій галузі перед відповідними організаціями. Ці партійні документи були дуже важ-

ливою віхою на шляху радянського фізкультурного і спортивного руху.

На виконання цих постанов було розгорнуто велику роботу по залученню нових тисяч юнаків до футбольних колективів. Перед вели Київщина, Дніпропетровщина, Одещина, Закарпаття, Харківщина, Львівщина. Але в інших областях справи стояли не так добре. Тут спортивні організації не могли ще налагодити масової роботи, не вистачало інструкторів, тренерів, інвентаря, що негативно позначалося на ритмі спортивного життя.

Навіть така класна команда, як київське «Динамо», дивувала недостатньою стабільністю своїх результатів у змаганнях. То вона стрімко злітала, то відступала, незважаючи на те, що в її лавах були вже добре відомі майстри — воротарі А. Зубрицький та О. Макаров, захисники В. Голубев, А. Лерман, М. Голяков, півзахисники М. Михаліна, нападаючий М. Коман та інші.

Що ж до «Шахтаря», то він був вимушений покинути клас «А», і тільки зміни в Положенні про розіграш чемпіонату СРСР 1950 р. врятували гірників від цієї неприємності. А от харківський «Локомотив» уникнути такого прикрого кроку назад не міг і опинився в нижчій групі.

Одне слово, то був період, коли український футбол все ще переживав стадію становлення. Відбувалися пошуки нових резервів і засобів підвищення майстерності наших футболістів, бо вони ще помітно поступалися в цьому відношенні провідним клубам країни, в першу чергу — московським.

Урядові постанови від 1946, 1947, 1948 рр. незабаром дали перші практичні наслідки. В 1950 році на Україні було вже зареєстровано 229 276 футболістів,

проведено 15 759 різних змагань. А змагання, як відомо, є найкращою формою навчання і агітації за спорт.

Чемпіонат республіки знову приніс успіх спартаківцям Ужгорода, які виявились найсильнішими серед 40 команд, що претендували на перемогу.

Тренер О. Шевцов вивів на друге місце ворошиловградські «Трудові резерви», а третім призером стали армійці Києва, очолювані заслуженим майстром спорту М. Махиною.

Цікаво, що в другій групі першості України виступали вже 248 колективів, яких довелось поділити на 31 зону. Найбільшого успіху добився ждановський «Металург».

Але наймасовішим змаганням став розиграш Кубка республіки. 400 команд узяли участь у попередніх змаганнях. З них до заключної стадії турніру дійшла 51. І знов героями сезону стали закарпатці. Спартаківці Ужгорода виграли в 1950 р. і чемпіонський титул, і Кубок.

Менш масовим, але не менш важливим був розиграш республіканського Кубка для колективів юніорів. Тут стартували 300 команд. За іграми з великим інтересом стежила вся спортивна громадськість. Адже йшлося про зміну, про завтрашній день українського футболу. Найкращі тренери республіки відбирали тут найбільш обдарованих юнаків — майбутніх майстрів.

У фіналі цього турніру молоді кияни перемогли своїх харківських ровесників.

Тоді ж було проведено ще одне важливе змагання — розиграш Кубка України для сільських команд. Футболісти «Червоного Прикарпаття» Стрийського району Дрогобицької області виявились найсильнішими серед 400 команд-суперниць. Друге місце посіли

спортсмени колгоспу «10 років КІМ» Баштанського району на Миколаївщині.

А потім у Києві відбувся турнір молодіжних та юнацьких команд шести областей України, в якому взяли участь 12 колективів. Місця розподілилися у призовій трійці між киянами, одеситами і дніпропетровцями.

Свої Кубки розіграли також республіканські ради «Спартака», «Динамо», «Трудових резервів» та УТОГ.

Змужніння

Тимчасом команди майстрів все ще переживали кризу. В чемпіонаті країни «Шахтар» опустився на 11-те місце, київські динамівці — на 13-те, а харківський «Локомотив», посівши 16-те місце, вибув з першої групи. Не порадували і дублери. Тільки кияни зуміли завоювати почесне 4-те місце, а їхні товариші з Сталіно та Харкова опинились відповідно на 7-му і 10-му місцях.

Лише в наступному сезоні (1951 р.) пробився крізь хмари перший сонячний промінь. Молода за своїм складом команда донецьких гірників уперто прямувала вгору. Вона демонструвала напрочуд дружну і самовіддану гру. Гірникам часом бракувало технічної майстерності, тактичної витонченості. Але вони компенсували відсутність цих важливих якостей молодим азартом, дружними колективними діями, невтомністю і волею до перемоги.

«Шахтар» мав чудовий склад. Воротарі — Є. Пестов та Ю. Петров; захисники — В. Мар'єнко, М. Кривенко, М. Самарін; півзахисники — М. Дегтярьов, О. Алпатов, В. Солдатченко; нападаючі — В. Фомін, О. Пономарьов,

В. Колесников, М. Зайцев, Д. Іванов, В. Васильєв, О. Жуков.

Про кожного з них можна було сказати чимало хороших слів. Але, мабуть, найбільшої похвали вартий заслужений майстер спорту Олександр Семенович Пономарьов. Він був однією з найяскравіших футбольних зірок вітчизняного футболу, справжнім голмейстером. О. Пономарьов приніс з собою в «Шахтар» невичерпний арсенал технічних засобів, став не просто товаришем для багатьох футболістів, але й їх учителем, являв собою зразок сучасного бомбардира. Очолуваний ним напад сміливо кидався в атаку, знаючи, що лідер обов'язково перехитрить оборону суперника. Ясна річ, що суперники «опікали» його якнайпильніше, на нього почали «полювати» по двоє, а то й по троє.

Пономарьов, природно, відчув, що стало дедалі важче забивати голи. Йому не залишають часу навіть для розмаху ноги. Як же тут прицільно бити? І він замислився над засобом, який дав би змогу скоротити процес удару по м'ячу хоч на мить. Зрештою дійшов висновку, що цього можна добитися за допомогою носка бутси. Такий удар короткий, не вимагає підготовки, ногу не треба відводити назад. Отже, найпримітивніший прийом, за думкою досвідченого форварда, міг стати ефективною зброєю.

І Пономарьов почав (уже наприкінці спортивної кар'єри) засвоювати новий для себе удар. Кінець кінцем він довів його до такої ювелірної досконалості, що й досі нема в радянському футболі гравця, який міг би повторити те, що робив носком бутси Олександр Пономарьов. Він бив так з льоту, з напівльоту, з місця, з розгону по м'ячу, що той відскакував від воротаря або летів на рівні його грудей. І тепер уже захисники

нічого не могли вдіяти з цим віртуозом, який і в останні роки своїх виступів залишався найгрізнішим радянським бомбардиром. То ж чи слід дивуватись, що партнери по нападу у той період завжди почували себе впевненіше, коли поруч з ними був такий футбольний grosмейстер!

«Шахтар» у 1951 р. зайняв третє місце в чемпіонаті СРСР, що й досі залишається його найвищим досягненням у цих змаганнях.

З числа донецьких футболістів тоді висунулись також лівий крайній нападник Віктор Фомін, який вправно користувався фінтами і виконував їх на великій швидкості, та розсудливий агресивний півзахисник Олександр Алпатов. Пізніше вони обидва стали гордістю українського футболу.

На жаль, того року інші українські команди майстрів уперед не просунулись. У фіналі масових змагань на Кубок для колективів фізкультури не було ще жодної української команди, юнацька збірна республіки також не попала до фіналу першості країни. Щоправда, вже через рік юні українці завоювали перше місце в цьому важкому змаганні, але поки що й вони не могли похвалитися успіхами.

У 1950 році в клубах республіки працювали 177 тренерів. Така кількість аж ніяк не відповідала справжнім потребам. Тим більше, що й ці тренери працювали переважно у великих містах і не могли надати необхідної допомоги командам колективів фізкультури підприємств, колгоспів і радгоспів. Підготовка тренерських кадрів, громадських інструкторів стає однією з найголовніших проблем. Власне кажучи, вона завжди була гострою. І саме тому ще в 1946 р. при Київському інституті фізичної культури було організовано спеціальне відділення школи тренерів (воно

існувало до 1964 р.), яке мало прискорити підготовку керівників футбольних команд. Про плідність роботи цього відділення можна судити хоч би з того, що в його стінах здобули тренерську спеціальність такі відомі в минулому футболісти, як А. Богданович, А. Зубрицький, О. Брагін, В. Фомін, О. Шевцов, М. Балакін, В. Балакін, М. Махиня, О. Принц, А. Жиган, В. Глазков, К. Шегоцький, В. Севостьянов, А. Лерман, Е. Юст, В. Жилін, М. Коман, М. Михаліна і багато інших.

І все-таки школа тренерів не могла повністю задовольнити запити всіх команд. Тому в кожному місті, в кожному районі розгортається інтенсивна підготовка громадських інструкторів на спеціальних семінарах, організованих добровільними спортивними товариствами.

У 1950 р. було створено добровільне сільське спортивне товариство «Колгоспник». Отже, було спрямовано в єдине організаційне русло всю спортивну діяльність на селі. Уже через рік у футбольному розигранні на першість нового товариства взяли участь 1000 команд. З часом футбол прийшов буквально у кожен колгосп, радгосп, у кожне село.

Минає ще один рік, і вперше в історії чемпіонатів України у цих змаганнях виступають одразу п'ять команд майстрів, що представляють «Колгоспник». Серед них найбільш вдало грають футболісти Берегівського району Закарпатської області. А в 1953 р. збірна сільських футболістів України виграє на всесоюзних змаганнях перше місце. Команда виступала в такому складі: П. Молнар, С. Сабо, І. Пінцейш, Б. Презнанський, Т. Урбанський, С. Барат, В. Пап, І. Сабо, І. Гудак, Ф. Андрощі, С. Лейнерт.

Але в розиграшах першості України та Кубка УРСР закарпатці зазнають невдач. Титул чемпіона

ужгородці віддали в 1951 р. армійцям Києва, а Кубок — запорізькому «Металургу». Слід сказати, що в ці роки клас гри запоріжців помітно зріс. За команду виступали здібні футболісти П. Пономарьов, Б. Зозуля, О. Кікнадзе та інші. Більшість з них були вихованцями заводського колективу фізкультури.

Вигравши Кубок УРСР, «Металург» не менш успішно виступав і у розигранні Кубка країни. Команда поспідовно перемогла футболістів мінського «Динамо» (1:0), московського «Локомотива» (4:0), міста Ташкента (9:2). І лише в зустрічі з московським «Динамо» запоріжці зазнали поразки.

Найбільшого успіху запоріжці добилися наступного 1952 р. Вони повторили «дубль» спартаківців Ужгорода: стали чемпіонами України і виграли Кубок республіки. Металурги Запоріжжя палко вітали своїх улюбленців — воротаря ІІ. Фетаєва, захисників В. Устименка, І. Малкіна, В. Непечія, півзахисників І. Кікнадзе, Г. Сушка, нападаючих С. Васильєва, О. Кікнадзе, В. Олійника, Б. Зозулю, В. Пономарьова.

Характерним для футбольної України початку п'ятдесятих років є помітне омолодження складів команд. Учорашні юніори займають місце в основних складах клубів, виходять на шлях великого футболу. Ще в 1945 р. при товариствах «Спартак», «Динамо», «Трудові резерви» було відкрито 37 дитячих спортивних шкіл, і всі вони мали футбольні групи. З 1946 р. для їх вихованців проводилась юнацька першість республіки. Переможцями були: 1946 р. — команда Закарпатської області, 1947 — офіційна першість не розігрувалась, 1948 — команда Києва, 1949 — команда Львівської області, 1950 — команда Києва, 1951 — команда Харківської області, 1952 — команда Харківської області, 1953 — команда Києва.

Переможці першості УРСР 1952 року — футболісти команди «Металург» з міста Запоріжжя.

Зліва направо: Г. Балаба (тренер), О. Кікнадзе, В. Мироненко, Ш. Фетася, О. Донець, Й. Малахов, І. Кікнадзе, В. Пономарьов, М. Пушкарський, Г. Сушко, В. Устименко, Б. Зозуля, К. Павлов, В. Олійник, С. Васильєв, Н. Непечій.

Зросла кількість молодих футболістів, здатних вести спортивну боротьбу на рівні сучасних вимог, зумовила і збільшення числа команд, що включилися в головні республіканські турніри. У 1950 р. в першій групі чемпіонату України виступають 40 команд. Чем-

піон — «Спартак» (Ужгород). У другій групі грають 248 колективів (868 матчів!). Переможець — ждановський «Металург».

Наступного року в першій групі змагаються 60 команд. Чемпіон — ОБО (Київ). У другій групі стартують 250 команд (1120 матчів).

У 1951 р. було відновлено міжнародні зустрічі українських футболістів. Успішне турне по Румунії та Болгарії здійснив донецький «Шахтар». Наші земляки провели там шість зустрічей, з яких виграли чотири і дві звели внічию. Рахунок м'ячів 15:6.

Минає ще один рік. Він приніс багато приємного. Але цьому передували події, які мали принципове значення для всього українського футболу, і, отже, про них варто розповісти дещо докладніше.

...Рік 1950. Надаємо слово ветеранові київського «Динамо», у недалекому минулому — одному з найпопулярніших воротарів Олегу Макарову.

— Вже в останніх іграх сезону, коли все було ясно і перспективи динамівців засмучували шанувальників команди, серед нас з'явилася стурбована людина. Разом з киянами цей чоловік зробив кілька подорожей, придивляючись до гравців. Хто це? Чому в нього такий суворий погляд? Може, це інспектор всесоюзної секції? Ми сушили собі голови, не здогадуючись, що з появою цього невисокого, сухорлявого чоловіка в житті київських динамівців почнеться нова епоха і команда поверне колишню свою славу. Це був Олег Олександрович Ошенков — новий тренер киян. Ми зустріли його досить холодно і навіть насторожено. Чому? Для цього у нас були підстави.

На той час, на жаль, так повелося: досить було команді знизити свої спортивні показники, як майже одразу вершилася кара — усували тренера. Динамівці

то просувалися вперед, то тупцювали на місці, то навіть різко відкочувалися назад, і, отже, тренери в їхньому колективі мінялися дуже часто. От і тепер поява Ошенкова була зустрінуто без ентузіазму: футболісти гадали, що й на нього чекає така ж доля.

Але в Ошенкова виявився сильний характер. По-друге, Олег Олександрович є людиною, яка вміє дивитись уперед, і вже тоді він розумів, що футбольне життя вимагає рішучих змін. У душі він зневірився в новій тактичній системі «дубль-ве» і хоч ще нікому про це не казав, але натякав, що сама гра має бути модернізована. Яким саме чином? Це покаже майбутнє.

Як з'ясувалось трохи згодом, він уже мав і тренерське кредо, чітко визначив програму дій на найближчі роки.

По-перше, вся команда повинна вчитись у середніх або вищих учбових закладах. Минув період, так би мовити, бездумного футболу, настав час футболу інтелектуального. Отже, за парти! Чим більше людина знає, тим ширший її кругозір, тим легше розв'язувати їй і на футбольному полі складні тактичні або психологічні проблеми.

По-друге, вмілим футболістом може бути тільки справжній спортсмен, різнобічно підготовлена людина. Тому віднині на озброєння команди взято інші види спорту: акробатику, гімнастику, плавання, важку і легку атлетику, лижі, хокей, рухливі ігри. В переважній більшості випадків футболісти «Динамо» оволодівають цими видами під керівництвом досвідчених фахівців. Воротарі готуватимуться окремо, під наглядом Антона Ідзковського.

По-третє, досвід показує, що тривала розлука з м'ячем взимку негативно позначається на спортивній формі гравців. Навики руйнуються швидше, ніж понов-

люються. Тому команда скоротить час відпочинку, перейде на цілорічні тренування. Віднині в футбол гратимуть і на снігу. На службу динамівському футболу будуть поставлені найновіші наукові рекомендації, в тому числі і психологічного характеру.

Усе задумане Ошенковим, ясна річ, не могло дати швидких результатів. Правильність його концепцій вимагала перевірки часом. Але одразу життя динамівського колективу пішло по-новому. І вже в 1952 р. далася взнаки нова методика підготовки команди: кияни завоювали друге місце в чемпіонаті країни, опинились майже на самому Олімпі вітчизняного футболу.

Відтепер динамівці столиці України вступають у смугу тривалих успіхів, шукаючи і знаходячи нові шляхи розвитку футболу, що потім позначиться і на манері інших радянських команд. Це ще не всі розуміють. Але мине кілька років, і принципи, розроблені Олегом Ошенковим, стануть плацдармом для нового зльоту. Тоді вже на чолі команди стоятимуть інші тренери, але вони з самого початку своєї роботи тут матимуть справу з талановитим, своєрідним, сильним колективом, сформованим під керівництвом прекрасного педагога на початку 50-х років.

Настав 1953 рік. Ширшає географія великого футболу. Якщо звання чемпіонів республіки знову завоюють спартаківці Ужгорода, то в списку володарів Кубка з'являється нова команда — кіровоградське «Торпедо». Імена її гравців В. Литвинова, Л. Суржикова, Г. Рудинського, В. Писаревського, О. Касенкіна, В. Резникова, Л. Артеменка, В. Третьякова та інших стають популярними на сторінках спортивної преси.

З великим інтересом стежили глядачі за міжнародним матчем, що відбувся на київському Централь-

ному стадіоні. Вперше у нашій країні гостювали футболісти Індії — «Іст-Бенгал клуб». З 1937 по 1953 р. на Україні не проводились міжнародні футбольні змагання, і ось тепер кияни мали зустрітись з такою «екзотичною» командою. Природно, ніхто не уявляв собі її сили, і це ще збільшувало інтерес до матчу. Стадіон не міг вмістити всіх бажаючих. Один з авторів цієї книги був суддею матчу з індійськими футболістами.

На полі панувала дружня, товариська обстановка, але арбітрам доводилось пильнувати, щоб гостям не побили ноги: річ у тому, що четверо з них грали босоніж. Та все обійшлося якнайкраще. Динамівці легко виграли (13 : 1).

А внутрішні чемпіонати йшли своїм звичаєм. За новим принципом проводились змагання на першість України. Переможці районних і міських турнірів розігрували перші місця в області, а лідери областей боролися за чемпіонський титул в масштабі республіки. До цього заключного етапу було допущено 30 колективів — переможців обласних змагань, а також другі команди Донецької, Дніпропетровської, Закарпатської областей та міста Києва. Їх поділили на зони, і в фінальний пульти визначився чемпіон. Ним знову був наш давній знайомий — колектив ужгородського «Спартака».

Того року майже в кожній області було підхоплено почин киян, і численні колективи перейшли на цілорічні тренування, почали грати і в зимових умовах.

Недовзі досвід українців запозичили і кращі команди інших республік. Так одна з новинок методики тренувань динамівців Києва стала надбанням усього радянського футболу.

Значно активізувалася робота колегії суддів. На кінець 1953 р. матчі українських команд вже обслуговували 5811 арбітрів. Однак багатьом з них ще бракувало належної кваліфікації. Щоб допомогти арбітрам набуті необхідних знань, республіканська секція футболу запроваджує систему перегляду матчів з негайним обговоренням дій суддів. Такі перегляди стали своєрідною школою підвищення суддівської майстерності, де всі дії арбітра аналізувалися по «гарячих слідах». Місцеві колегії, особливо в Києві, Харкові, Дніпропетровську, Одесі, Донецьку, збільшили кількість теоретичних семінарів. Але проблему кваліфікованого суддівства ще не було розв'язано. Рівень його все ще відставав од загального рівня розвитку футболу, який невинно прогресував. Тон на Україні тепер незмінно задавав динамівський колектив киян. Діяльність Олега Ошенкова являла собою зразок цілеспрямованості. Крок за кроком він просувався вперед. Київська команда перестала бути легкою здобиччю для лідерів вітчизняного футболу. Тепер вона й сама дедалі частіше завдавала їм клопоту. Колектив пишався здібними виконавцями — віртуозом оборони Віталієм Голубевим, майстром атаки Михайлом Команом, справжніми господарями центра поля Ернстом Юстом та Михайлом Михаліною, надійними воротарями Анатолієм Зубрицьким, Олегом Макаровим, Євгеном Лемешком. Динамівці демонстрували гострокомбінаційний стиль, прекрасну атлетичну підготовку — одне слово, грали з піднесенням.

На киян почали рівнятися українські колективи. Нарешті футбол республіки знайшов такого лідера, на якого можна було сміливо розраховувати в будь-яких змаганнях.

Кубок в історичний рік

У 1954 р. наша Батьківщина святкувала трьохсотріччя возз'єднання України з Росією. Вся країна готувалась до цієї визначної дати, всім хотілося ознаменувати її новими виробничими, творчими, спортивними подарунками.

— Кубок СРСР з футболу! Ось наша мета, — говорив О. Ошенков своїм вихованцям, — і вірте мені, що вона цілком реальна. Наша республіка ще ніколи не володіла цим почесним призом. Тож поставимо перед собою таке завдання і виконаємо його в ювілейному році.

Футболісти київського «Динамо» слухали свого тренера мовчки. Вони вже звикли вірити йому, звикли, що його плани збуваються. Але вони думали і про інше: розиграш Кубка СРСР — одне з найпопулярніших у країні змагань. За цей почесний трофей команди борються з особливим завзяттям.

Невже тренер і справді думає, що кияни зможуть подолати опір асів радянського футболу — московських команд?

І все-таки в серцях динамівців зажеврів вогник надії. А чом би й ні? Невже кубкова дистанція така вже нездоланна?

А тимчасом на Україні розігрувався XXIV чемпіонат республіки.

У боротьбу вступили 42 команди добровільних товариств і відомств. Після дуже напруженої боротьби в семи зонах право на участь у фінальному турнірі завоювали «Машинобудівник» (Київ), «Локомотив» (Полтава), ОБО (Одеса), «Металург» (Жданов), «Спартак» (Станіслав), «Динамо» (Тернопіль), «Будівельник» (Миколаїв).

Фінал відбувався у Станіславі (нині Івано-Франківськ) і пройшов у впертій боротьбі. Досить сказати, що більшість матчів закінчилась внічию або з перевагою в один м'яч. Сила команд зростає і розраховувати на остаточну перемогу міг тільки той колектив, який краще був підготовлений морально і фізично, опанував техніку і тактику класного футболу. Зрештою всі ці якості в більшій мірі виявились у київського «Машинобудівника».

Відомий в минулому футболіст Й. Ліфшиць, якого раніше бачили в рядах одеських і київських динамівців, на цей раз заявив про себе як здібний тренер. Своїх вихованців М. Терзмана, М. Горбунова, В. Данилюка, Л. Мізіна, В. Герасименка, О. Чередняка, В. Кашлика, В. Кушніра, М. Воробйова, М. Нойового, І. Сьоміна, П. Романовського він зумів з честю провести крізь усі випробування і не тільки до чемпіонської сходинки п'єдесталу пошани: «Машинобудівник» завоював також Кубок республіки, випередивши 3500 команд, що прагнули до цієї ж мети.

Помітною віхою в футбольному житті України 1954 р. була організація в Києві республіканської школи з футболу. Її очолили заслужений майстер спорту М. Махія і нині заслужений тренер України В. М. Балакін — один з учасників «матчу смерті».

У різний час тут працювали також тренери заслужений майстер спорту А. Ідзковський, майстер спорту В. Ларіонов, майстер спорту А. Жиган, майстер спорту О. Щанов. Керувала діяльністю школи в галузі методики кафедра спортивних ігор Київського державного інституту фізкультури, очолювана заслуженим майстром спорту С. Романенком.

За роки свого існування школа зробила багато доброго. Досить сказати, що з її стін вийшло чимало

обдарованих футболістів — таких, як Андрій Біба, Олег Базилевич, Володимир Ануфрієнко, Валентин Трояновський, Валерій Лобановський, Анатолій Крощенко, Сергій Богачек, Володимир Лукашенко та багато інших. Футбольні школи типу київської (а вони були також організовані в Москві, Ленінграді, Мінську, Тбілісі) виховали велику плеяду майстрів, прізвиська яких ми зустрічали не тільки в класних командах, але й у збірних СРСР.

До діяльності місцевої школи пильно придивлялись і динамівці Києва. Їх тренер О. Ошенков добре розумів, що звідси можна чекати припливу молодих кваліфікованих спортсменів. І не помилився.

А поки що добився нового успіху «Шахтар». Виступаючи в класі «Б», він спромігся вийти на перше місце в підгрупі, набравши 38 очок з 44 можливих і забивши у ворота своїх суперників 56 голів. Цікаво, що і гірники тепер грали в більш сучасному плані, активізувавши за прикладом киян лінію півзахисту. Команда мала в своєму складі досить здібних виконавців: Івана Федосова, Івана Бобошка, Віктора Самойлова, Валентина Сапронова, Олександра Алпатова, Юрія Зайцева.

Але поки що «Шахтар» домогся успіху лише в своїй підгрупі класу «Б». Тепер він мав помірятися силами в турнірі шести команд, які претендували на перехід у клас «А». Гірники блискуче пройшли і це випробування, набравши 9 очок з 10 можливих. Вони не тільки завоювали путівку до найвищої ліги, але й стали володарями спеціального призу Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР.

Тимчасом погляди шанувальників футболу були вже прикуті до динамівців Києва. Те, що вони йшли

в першій п'ятірці команд — учасниць чемпіонату країни класу «А», нікого не дивувало, бо всім відомо було, що кияни на марафонській дистанції останнім часом почувають себе загалом упевнено, під керівництвом нового тренера можуть добитися й більшого. Але вони раніше ніколи не славилися як кубкова команда. А тут перемога за перемогою.

Так само вдало стартував і ленінградський «Зеніт», з яким згодом киянам судилося зустрітися в півфіналі. Цей матч викликав величезний інтерес. Основний час не дав переваги жодній стороні — 0 : 0. Додаткові 30 хвилин пройшли в такому темпі, ніби попередні 90 хвилин команди тільки розминалися. Довгий час ні ленінградцям, ні киянам не вдавалося відкрити рахунок. І майже перед самим фінальним свистком півзахисник Олександр Кольцов гарматним ударом з далекої відстані забив гол, який приніс киянам таку важку перемогу. Якщо до цього додати, що раніше динамівці перемогли кубкового «диктатора» — московський «Спартак» (3 : 1), армійців Москви (3 : 1), то легко зрозуміти, що вихід киян у фінал став справжньою сенсацією року.

Залишився один, найважчий крок до омріяної мети — фінал, матч з єреванським «Спартаком», героєм другої сенсації, бо, як відомо, команди класу «Б» надзвичайно рідко доходили до фіналу такого важкого і відповідального змагання.

«Як грати проти єреванського «Спартака», ми не знали, бо вже давно не бачили цю команду серед найсильніших,— розповідає заслужений майстер спорту Олег Макаров.— Проте були переконані, що попереду ще одне важке випробування. Наші суперники теж сушили голову над тим, як підібрати ключі до воріт киян...

Фінал!

Було дуже холодно і вогко. Вже випав сніг. Щоб зберегти поле стадіону «Динамо» в доброму стані, його вкрили брезентом. На фінальний матч приїхало багато глядачів з Вірменії і Києва. Голова Українського комітету по фізкультурі і спорту Микола Дмитрович Рац весь час ходив навколо нас і вмовляв:

— Тільки не підведіть, хлопці, тільки не підведіть!

Було схоже, що він хвилюється ще більше, ніж ми.

У день гри погода зрівняла шанси сторін. Густий туман зробив поле слизьким. Через це ми втратили свою головну перевагу — в техніці. А під час розминки ще й дощ пішов. Варто було м'ячу відлетіти до центра поля, і я вже не бачив його.

— Який у тебе нюх на м'яч? — спробував пожартувати Андрій Зазроєв (він навіть у скрутні хвилини зберігав душевну рівновагу, і це допомагало всій команді). — Тільки за допомогою нюху ти зможеш відшукати м'яч.

Вільних місць на трибунах не було, хоч уперше фінальний матч проходив без участі московських команд. Здається, це навіть підвищувало інтерес до нього.

Нарешті суддя Микола Латишев дав перший свисток. Гра відразу перейшла на половину поля наших суперників, і я довго не міг зрозуміти, що там коїться. Хлюпаючи по калюжах, я нервово міряв кроками лінію воріт.

Раптом трибуни загули. Я побачив, що наші біжать до центра й розмахують руками.

— Вітю, — гукнув я Голубеву, — що там?

Він підбіг до мене і вдарив по плечу.

— Порядок, друже! Терент'єв забив гол! Живемо!..

Кияни продовжували насідати. Лише вряди-годи з туману випливали невиразні постаті єреванців, і тут же знов зникали. Їм не давали перейти центр поля.

Але поступово картина гри змінилася. Тепер дедалі частіше я бачив загрозливо близько суперників, усе частіше доводилося падати і ловити м'яч. Іноді здавалося, що справді тільки нюх і виручає мене. Політ м'яча доводилося буквально вгадувати. Однак перший тайм минув для мене благополучно.

В роздягальні ми випили гарячого чаю і наділи суху форму. Ошенков урочисто мовчав. Зате Ідзковський, як завжди, поклав мені руку на плече і заспокоїливо шепотів над вухом:

— Велика штука — туман... Хіба ми не тренувались у будь-яку погоду, не брьохалися у воді, не розбивали коліна об лід? Ти добре стояв. Я знаю, ти й у другому таймі не пропустиш...

Але я пропустив гол. Це сталося на 50-й хвилині, коли м'яч плюхнувся в калюжу перед моїми воротами і до нього кинулося кілька чоловік. Під горою гравців я не бачив м'яча, метався, шукаючи його. А спартаківець Меркулов на якусь мить випередив мене, підбіг і вдарив носком.

Засмучені повернулися футболісти «Динамо» до центра поля. Та цей маленький шок тривав недовго. Через хвилину команда пішла в рішучий наступ. Грати стало трохи легше. Туман розвіявся. Поле майже повністю відкрилося. Тепер я добре бачив, як працюють попереду форварди. Їхня перевага над захистом єреванців ставала очевидною. Ось воротар Затикян відбиває удар Комана. Ось він ліквідує прорив Зазроєва. Нарешті, Фомін, чудово обійшовши захисника, віддає м'яч назад і в центр — Коману. Той робить три кроки вперед і лишається сам на сам з воротарем.

Вірменські захисники вже не бачили змоги перешкодити йому і завмерли на своїх місцях.

А Коман не бив. Наче гіпнотизуючи Затикяна, він не зводив з нього очей і то відводив ногу для удару, то знову розслабляв її. Затикян, очевидно, зрозумів це по-своєму. Вирішив, що Коман не впевнений в своєму ударі і тому вагається.

Це була надзвичайна дуель нападаючого і воротаря, хоч тривала вона лічені секунди. Ми всі затамували подих. Здавалося, на полі тільки двоє. Та ось нерви Затикяна не витримали. Він вийшов з воріт і, теж не зводячи очей з Комана, рушив уперед, широко розставивши руки. Ще крок... Коман заніс ногу... Затикян зупиняється... Коман опускає ногу... Затикян робить ще один крок...

Ну, бий же, бий! Я ледве стримую крик. Немає сил витримати це напруження. А Коман все чекає...

Коли Затикян уже відійшов на достатню відстань од воріт, Коман раптово перекинув м'яч через нього. Воротар кинувся назад, падаючи на спину, щоб дістати м'яч руками. Та було вже пізно. Руки схопили порожнє повітря. М'яч влетів у сітку. 2:1!

Так було забито вирішальний гол, який ми назвали між собою кришталевим. Він дав нам ні з чим незрівнянну перемогу, зробив нас володарями Кубка...

Ми цілували один одного і мало не плакали од радощів. У цю хвилину ми були такі щасливі, як ніколи. Те, до чого прагнула наша команда, здійснилося. В історичний для України рік, ми, спортсмени, подарували їй найкращий футбольний трофей».

Так Кубок удруге за всю історію радянського футболу залишив столицю і вперше на його срібній оправі з'явився напис: «Динамо» (Київ) — 1954 рік».

Цю славу сторінку в літопис українського спорту вписали: Олег Макаров, Тіберій Попович, Віталій Голубев, Вячеслав Ларіонов, Олександр Кольцов, Михайло Михаліна, Володимир Богданович, Віктор Терентьев, Павло Вінковатов, Андрій Зазроєв (капітан команди), Михайло Қоман і Віктор Фомін. Готували команду заслужені майстри спорту Олег Ошенков та Антон Ідзковський.

То було найбільше досягнення футболістів республіки за післявоєнні роки.

Наступного року права виступити у фіналі першості України добилися такі клуби: «Торпедо» (Кіровоград), «Локомотив» (Артемівськ), «Спартак» (Херсон), «Хімік» (Дніпродзержинськ), «Буревісник» (Мукачеве), «Машинобудівник» (Київ) — переможці зональних змагань, кращі з 48 команд, які стартували в чемпіонаті. Скільки нових колективів! Це було доказом дальшого прогресу «периферійного» футболу, свідченням того, що справжній футбол перестав бути привілеєм тільки великих спортивних міст. Крім названих команд, за рішенням Республіканського комітету по фізкультурі і спорту у фінальних іграх взяли участь полтавський «Колгоспник» та станіславський «Спартак». Саме спартаківці Станіслава вийшли переможцями цього турніру. Так, Україна, вже мала багато команд, які в однаковій мірі могли претендувати на високий титул чемпіона.

Що ж до київської команди «Машинобудівник», то вона вдруге завоювала Кубок України, обігравши в фіналі артемівський «Локомотив». Всього ж у розіграші Кубка взяли участь понад 3 тисячі колективів.

Пошуки в путі

Наступного року динамівці столиці виступили нижче своїх можливостей, зайнявши шосте місце у класі «А». Поруч з ними стали гірники Донбасу, які посіли сьоме місце.

І майже одразу почалась підготовка до I Спартакіади народів СРСР, яка мала відбутись у 1956 р. Все-союзним стартам передували змагання за програмою Спартакіади республіки. На фініші футбольного турніру в Києві зустрілися команди Одеської, Кіровоградської, Закарпатської, Запорізької, Сумської та Ворошиловградської областей. Найбільшу кількість очок набрали запоріжці та одесити. Довелося провести між ними додатковий матч. Одесити грали краще. У них виділялися такі гравці, як В. Назаров, С. Корнілов, Д. Підлісний, І. Бахмутов. Саме вони і задавали тон, керували наступом команди, яка перемогла з рахунком 3 : 1.

На турнірі Спартакіади в Москві Україну представляли в основному динамівці Києва, посилені кількома гравцями «Шахтаря». У складі команди були: воротарі О. Макаров, Є. Лемешко; захисники В. Соболев, В. Голубев, Т. Попович, В. Єрохін; півзахисники Ю. Войнов, М. Думанський, Е. Юст; нападаючі І. Бобошко, В. Терентьев, М. Коман, В. Каневський, В. Фомін, С. Коршунов, В. Сапронов, Г. Граматикопуло.

Змагання для українців почались з $\frac{1}{8}$ фіналу. Суперником була команда Казахстану. Наші земляки мали повну перевагу, але виграли з досить скромним рахунком — 2 : 1.

У чвертьфіналі суперник був уже сильніший — команда Азербайджану. Українські футболісти перемогли з переконливим рахунком — 4 : 1.

Півфінал. Він звів футболістів України і Грузії. Проти своїх недавніх товаришів, з якими він завоював немало пам'ятних перемог, тепер виступав Андрій Зазроєв...

Майже протягом усього матчу українці мали ігрову і територіальну перевагу. Але голи влітали в їхні ворота, і один з них забив Зазроєв. Рахунок — 3 : 1.

У матчі за третє призове місце українці обіграли ленінградців (2 : 1) і стали призерами I Спартакіади народів СРСР. То був їх дебют на полі Центрального стадіону ім. В. І. Леніна. Він ознаменувався успіхом.

Рік Спартакіади пам'ятний для футболістів України ще однією важливою подією.

Ми вже писали, що тренер Олег Ошенков був одним з тих спеціалістів, які вміють дивитись уперед, працювати з перспективою. Вже давно його непокоїла думка, що стара система «дубль-ве», яка панувала на футбольних полях стільки років, не розв'язує всіх тактичних проблем. Свого часу вона була, безумовно, прогресивна, дала змогу перебудувати лінії оборони і атаки. Але тренер киян розумів, що назріла потреба в більш гнучкій тактиці. Адже до старої системи всі звикли, і в принципі кожна команда знала, як грати проти того чи іншого суперника. Дедалі частіше гол забивали внаслідок випадкової грубої помилки оборони. А чи можна планувати гру, розраховуючи тільки на випадковість? Треба було придумати таке, щоб помилки суперника стали закономірним наслідком нових тактичних прийомів.

Ошенков здогадувався, що його команда матиме тактичну фору, якщо повністю захопить центр поля, ще більше активізує півзахист, створивши в такий спосіб другий ешелон атаки. Щоб водночас не послабити оборону, в центрі поля слід було поставити ще

одного гравця — третього півзахисника. Але де ж його взяти? З лінії оборони? Страшнуvато: дуже ризиковано. То, може, з лінії нападу? Щоправда, в такому разі попереду залишаться тільки чотири нападаючих. Малувато? Можливо. Але якщо вони справжні майстри своєї справи, можна зважитися. При новій розстановці відстань між партнерами по лінії атаки збільшиться, з'явиться додатковий оперативний простір. Це дасть змогу вриватися в захисні лінії суперника то одному, то другому півзахисникові. Вийде так, що атака все одно буде масова. І тепер суперникові доведеться розв'язувати складніші проблеми: неясно, кого треба тримати, кого боятися, як нейтралізувати активних півзахисників.

Ошенков не одразу наважився на такий сміливий експеримент. Він малював і малював схеми, довго розмірковував над ними. Припускав можливість того, що його не зрозуміють. Адже в практиці радянського футболу ще не було випадку, щоб команда свідомо відмовлялася од п'ятого форварда. Та спокуса була така велика...

Команда динамівців погодилась з своїм тренером. Може, краще за інших його розумів Коман, який завжди тяжів до «заплутаної» тактичної гри. Але більшість гравців просто повірила наставникові на слово: хлопці звикли покладатися на силу його логіки.

Так у 1956 р., за два роки до світового тріумфу бразильців, які офіційно перші подарували футбольному світу ідею чотирьох захисників і чотирьох нападаючих, Ошенков здійснив принципову зміну в тактиці гри київського «Динамо», почав виступати з чотирма форвардами і трьома півзахисниками.

Якби деякі футбольні керівники і фізкультурні працівники своєчасно виявили бажання об'єктивно

і глибоко розібратися в пропозиції динамівського тренера, наш футбол від цього тільки виграв би. Але їх лякало те, що Ошенков усунув з лінії нападу одного форварда. Формально вони мали рацію. Однак тренер киян і не думав нав'язувати радянському футболу чужий для нього оборонний стиль. Йшлося тільки про зміну функцій гравців певного амплуа, про ширші обов'язки півзахисників, про гнучкість тактики команди в цілому. Ошенков хотів мати в центрі поля такого третього гравця, який міг залежно від обставин стати п'ятим нападаючим або четвертим захисником. Але його зрозуміли неправильно.

Ошенков підпав під вогонь критики. Його авторитет захитався. І тут він виявив слабкість: здався, повернувся до системи «дубль-ве». Але в серцях кращих його вихованців експеримент залишив глибокий слід. Вони, безпосередні виконавці, все ж встигли зрозуміти, чого прагнув тренер, який не на словах, а на ділі хотів довести, що у футболі не існує непорушних канонів, що ця гра невпинно вдосконалюється в усіх своїх компонентах. Але у 1956 р. київський експеримент не набув розвитку.

А проте вся ця загалом сумна історія залишила світлий слід в історії нашого футболу. Приємно констатувати, що саме на Україні було зроблено першу спробу пробити шлях новій тактиці. Наступні події показали, що Україна не випадково стала тоді творчою футбольною лабораторією.

Пошуки тривали, і вони з часом породили дуже багато цікавих, прогресивних новинок.

У черговому розигранні першості республіки брали участь 55 найкращих команд другого ешелону. Тут знову виграв «Машинобудівник», який зумів відірватись од найближчого суперника, «Колгоспника» Пол-

тави, на чотири очка, що забезпечило йому перемогу в зоні. У другій зоні вперед вийшли ровенчани, в третій — артемівці, в четвертій — кадіївці. В решті зон до фіналу пробилися колективи армійців Одеси, севастопольських моряків і виноградовського «Буревісника».

Дві команди — київський «Машинобудівник» і кадіївський «Шахтар» — набрали в фінальному турнірі однакову кількість очок (по 9). Щоб виявити, хто з них має право називатись чемпіоном України, обидві команди зустрілись у додатковому матчі. 90 хвилин боротьби закінчилися нічийним рахунком — 1 : 1. Не виявили переможця і додаткові 30 хвилин.

Нічого не вирішив і другий матч, хоч обидві команди обрали гостроатакуючу тактику.

Третій матч — третій етап сенсаційного футбольного марафону. І тільки тепер фортуна всміхнулася гірникам. Вони провели два «сухих» м'ячі.

Велику перемогу того року святкували і футболісти полтавської команди «Колгоспник». 8 листопада в Києві над полем Центрального стадіону лютувала завірюха. Але ні зимовий вітер, ні сніг не могли охолодити пристрасті учасників фінальної зустрічі на Кубок України. Полтавчани грали проти сильного колективу запорізького «Машинобудівника». Колгоспні футболісти забили у ворота суперників чотири м'ячі і не пропустили жодного.

Напружений спортивний сезон для українських футболістів закінчився повторним успіхом юніорів. У 1955 році збірна команда юнаків України стала переможцем всесоюзних змагань. Загальний рахунок у зустрічі за це високе звання був — 19 : 0 на її користь. Звання чемпіонів юніори нашої республіки відібрали в команди Москви, яка володіла ним протягом трьох років.

Дехто розцінював це спортивне досягнення як випадкове. Отже, перед юнаками стояло завдання спростувати таку думку, довести, що Україна сильна не тільки своїми майстрами.

Але зональний етап змагань 1956 р. почався з невдачі. Українці зазнають поразки (0 : 1) від збірної Туркменії. Невдало почали вони і другу зустріч — з білорусами (0 : 2). Та це не збентежило їх. Команда зуміла мобілізувати всі сили і перемогла з рахунком 4 : 2.

У наступних матчах українські юніори виступали вже в найсильнішому складі: повернувся до команди після іспитів ряд учнів. Саме тоді вони продемонстрували свою силу. Матч Україна — Вірменія закінчився з рахунком 7 : 1, Україна — Молдавія — 13 : 0. І лише, забезпечивши перемогу в зоні, команда юнаків УРСР дозволила собі «відпочинок» у матчі з киргизькою збірною — 1 : 0.

У фіналі українці послідовно перемогли команди Москви, Російської Федерації, Азербайджану, Грузії і Туркменії. Остаточна таблиця мала такий вигляд:

Україна	— 10 очок (17 : 1)
Москва	— 6 очок (5 : 2)
РРФСР	— 5 очок (3 : 4)
Азербайджан	— 4 очка (3 : 5)
Грузія	— 3 очка (2 : 5)
Туркменія	— 2 очка (5 : 18)

Тренери М. Корсунський та Б. Шмигельський зуміли підготувати з юнаків 17—18 років відмінний, згуртований колектив. І чимало їх вихованців невдовзі стали гравцями команд майстрів. Звання чемпіонів дістали: Георгій Гайдай, Микола Юдін, Юрій Горожанкін, Тібор Понц, Олег Щупаков, Вячеслав Галкін, Михайло Вульфович, Борис Петров, Леонід Аксьонов,

Євген Снітко, Петро Лаптів, Борис Висоцький, Сергій Тимошенко, Михайло Авербух, Костянтин Пасинков, Іван Диковець, Сергій Богачек.

З найкращого боку показали себе і юнаки 19—21 років, які брали участь у розигранні спеціальної першості між командами молодіжних футбольних шкіл. Тут офіційна таблиця мала такий вигляд:

Грузія	— 10 очок (17 : 9)
Україна	— 10 очок (17 : 9)
Москва	— 6 очок (13 : 13)
Ташкент	— 5 очок (6 : 11)
Ленінград	— 5 очок (8 : 13)
«Трудові резерви»	— 3 очка (6 : 11)
Білорусія	— 2 очка (8 : 13)

Як бачимо, стався рідкісний випадок у футбольній практиці: команди-лідери набрали однакову кількість очок при однаковому співвідношенні м'ячів. Було вирішено, що претенденти на перше місце знов зустрінуться у вирішальному матчі, який мав відбутись у Москві. Поединок показав, що суперники рівні за силою — 0:0. І тільки в другому матчі грузини зуміли перемогти українців — 2 : 0.

Крок уперед зрештою зробили і динамівці Києва: в 1956 році вони вийшли на четверте місце, причому мали реальну змогу стати і бронзовими призерами. Але, довівши свою зростаючу силу в матчах з такими могутніми московськими колективами, як «Торпедо», «Спартак», ЦБРА, «Динамо», кияни програли ленінградському «Зеніту» з рахунком 1 : 5. То був їхній останній матч у чемпіонаті, і саме він позбавив динамівців почесного місця.

Старт гірників у чемпіонаті 1956 року викликав серйозне занепокоєння. Досить сказати, що в першому крузі «Шахтар» спромігся набрати тільки 6 очок з 22

можливих і замикав турнірну таблицю. Знов над командою нависла загроза відступу до класу «Б». Стало відомо, що в колективі занедбано учбово-тренувальний процес, що окремі спортсмени порушують режим. Довелося вжити термінових заходів, аж до зміни керівництва команди. В другому крузі гірники значно підвищили клас своєї гри і зрештою посіли сьоме місце.

Спортивну честь України в класі «Б» захищали «Металург» (Запоріжжя), ОБО (Львів), армійці Києва, одеський «Харчовик», харківський «Авангард», спартаківські команди Станіслава та Ужгорода, «Металург» (Дніпропетровськ). Але вони пропустили вперед спартаківців Мінська, які і увійшли в клас «А».

Загалом позиції українського футболу стають дедалі міцніші. Він прогресує так швидко, що його питома вага серед команд країни невпинно зростає. В 1957 р. в українських колективах уже зареєстровано 284 тисячі футболістів. Спортивний сезон почався проведенням численних масових змагань заводських, колгоспних, студентських, шкільних та відомчих команд. Понад 250 міст провели розиграші представників колективів фізкультури. Найсильніші з них взяли участь у республіканських змаганнях. Таких було 54 команди, які представляли 48 міст. Вони змагалися у 9 зонах. Переможцем став сильний колектив армійців Одеси, очолюваний Сергієм Йосиповичем Шапошниковим.

Величезної масовості набув турнір юнаків на першість України. Досить сказати, що на старті змагань у боротьбу вступили 550 колективів. Після тривалого багатомісячного суперництва перемогу здобули юні кияни (тренер В. Ларіонов). А вихованці Д. Товта вивели на друге місце команду Закарпаття. Третє місце залишилось за сумчанами, яких тренував В. Пахомов,

Та все ж рекордсменами масовості стали школярі — 600 команд виставили вони на змагання. І знов два перші місця залишились за давніми суперниками — киянами і закарпатцями. Тренер М. Корсунський вивів столичних школярів у лідери, вихованці тренера В. Федака були другими. Третіми стали запоріжці. Однак у всесоюзних змаганнях шкільних команд представників України спіткала невдача: вони посіли тільки 5-те місце.

У 1957 р. були організовані також юнацькі команди при колективах майстрів. У цьому турнірі друге місце посіли резервісти київського «Динамо». Для початку такий результат цілком задовольнив керівників клубу, зокрема тренера М. Мельниченка.

Нарешті того ж року було вперше проведено змагання команд-ветеранів Києва, Харкова, Одеси, Миколаєва. Перемогли кияни і тут. Виступали вони в такому складі: А. Ідзковський, В. Чистохвалов, А. Лерман, М. Бабков, О. Принц, В. Кашлик, М. Гончаренко, В. Жилін, М. Балакін, П. Віньковатов, В. Балакін, Ю. Пономарьов, В. Сухарев. У матчі 4 міст — Москви, Ленінграда, Києва і Тбілісі ветерани-українці були другими.

Як завжди, провели свої першості і добровільні спортивні товариства.

Одне слово, хоч провідні команди республіки — «Динамо» і «Шахтар» зайняли досить скромні місця у першості країни, 1957 р. пройшов цікаво і відкривав добрі перспективи на майбутнє.

Ще одним свідченням зростаючої сили українських футболістів були міжнародні ігри сільських спортсменів у Польщі. Репутацію радянського футболу мав підтвердити полтавський «Колгоспник». І з цим завданням він упорався добре. Обігравши команди Болгарії,

НДР та Румунії, наші земляки вийшли на перше місце. Цікаво, що полтавський «Колгоспник» тренував все той же Й. Ліфшиць, під керівництвом якого багато українських колективів добилися значних успіхів. А складалась команда з М. Тисовського, О. Хижняка, В. Борисова, В. Оскоми, О. Пельчарського. М. Тилінгера, Г. Дралюка, О. Щупакова, А. Хоростецького, З. Бриньо, В. Казанкіна.

У 1957 р. Радянський уряд нагородив орденами та медалями велику групу спортсменів, у тому числі і українських футболістів О. Макарова, М. Комана, М. Балакіна, В. Голубева. Так високо було оцінено діяльність наших спортивних організацій, їх досягнення в галузі фізичної культури і спорту. І справді, минулі Олімпійські ігри в Мельбурні знов показали, що радянські спортсмени, які мають усі необхідні умови для вдосконалення майстерності, найсильніші в світі. З великою колекцією золотих, срібних і бронзових медалей повернулись додому наші посланці. Вони високо пронесли на далекому континенті прапор радянського спорту.

Нагромадження сил

Футбольний сезон 1958 р. також ознаменувався великою кількістю змагань. Було вжито заходів, щоб першості районів, міст, областей проводились чіткіше, щоб у них взяли участь команди всіх діючих колективів фізкультури. 49 міст відрядили на чемпіонат України 80 команд. Пальною першості знов заволодів київський «Машинобудівник».

У розиграші Кубка республіки виступили 3138 колективів. Фінал відбувався в Тернополі. В одному

півфіналі місцевий «Авангард» досить легко переміг команду Луцька, а от у другому точилася вперта боротьба: харків'яни і одеські армійці ніяк не могли визначити, хто з них сильніший. І основний, і додатковий час, як уже не раз траплялось у наших кубкових змаганнях, не дали переваги суперникам. Наступного дня, здавалося, повториться те ж саме. Однак харків'янам вдалося вирвати важку перемогу — 3 : 2.

Не менш упертим був і фінальний матч. Лише в додатковий час тракторобудівники переграли тернопільських футболістів (2 : 1) і кинулися до свого тренера Д. Васильєва, щоб за традицією «покачати» його. Радість була цілком зрозуміла: заводська команда вперше завоювала такий почесний приз.

В юнацькій першості республіки знову здобули перемогу кияни, залишивши позаду футболістів Закарпаття та Сталінської області. Такого ж результату добилися й київські школярі. А команда ФШМ у всесоюзному турнірі була першою.

Кількість футболістів у республіці вже досягла 337 тисяч чоловік.

У класі «А» наші найкращі команди «Динамо» і «Шахтар» посіли відповідно 6-те і 8-ме місце.

Після дворічної перерви в «Динамо» повернувся Олег Ошенков. Як завжди, він насамперед потурбувався про омолодження складу. Саме в цей період у команді з'явилися нові закарпатські гравці — воротар Андрій Гаваші, захисник Василь Турянчик і півзахисник Йосип Сабо, вихованці київської футбольної школи Андрій Біба, Валерій Лобановський, Олег Базилевич. Закріпився в основному складі і Віктор Каневський — також молодий футболіст.

Перед тим динамівці провели 12 матчів на Африканському континенті проти команд ОАР, Судану,

Ефіопії. Загалом поїздка була вдалою. Українці 6 матчів виграли, 4 звели внічию і тільки один матч програли — перший, в Каїрі (0 : 1). Але на батьківщину команда повернулася виснаженою фізично. Більшість гравців мали серйозні травми. У воротаря Олега Макарова, наприклад, була зламана ключиця. Тимчасом майже одразу довелося приступити до учбово-тренувального збору. Ось чому Ошенков поклав особливі надії на молоде, свіже поповнення, хоч і розумів, що воно складається з малодосвідчених, необстріляних футболістів і що потрібен час для їх становлення.

Проте контрольні ігри навесні 1959 р. динамівці провели добре і здобули багато перемог. Прихильники команди зраділи: вони були певні, що починається новий злет улюбленого клубу. Однак Ошенков попереджав, що на великі успіхи сподіватись рано, на його думку, лише десь восени молоді гравці остаточно обіграються і саме тоді, на фініші чемпіонату, можливі приємні сюрпризи.

Але йому не вірили. Справді-бо, як можна було примусити себе чекати осіннього врожаю, коли вже навесні квітнув трояндами динамівський матчовий шлях! Мабуть, тренер страхується.

Ошенков знав про ці пересуди. Зітхав. І, ясна річ, не шкодував сил, щоб прискорити процес формування молодих футболістів. А поки що розвивав новий тактичний варіант — «пружину», де головною рушійною силою були півзахисники. Задумам тренера багато в чому допоміг Юрій Войнов. Цей видатний футболіст відіграв дуже помітну роль у становленні нової тактики свого клубу.

Динамівці столиці України на той час провели ряд важливих міжнародних зустрічей, результати яких безперечно свідчили, що кияни виходять на великий

шлях, стають футболістами екстра-класу. Нагадаємо читачам найважливіші з цих матчів.

1954 р. Динамівці перемагають збірну Норвегії (5 : 2), датський «Вікінг» (7 : 1), збірну Болгарії (1 : 0) і роблять нічию із збірною Софії (2 : 2).

1955 р. У дуже впертій боротьбі кияни роблять нічию (0 : 0) з югославським «Партизаном» — однією з найсильніших команд Європи, потім перемагають збірну Пекіна — 4 : 1.

1956 р. Перед динамівцями складають зброю бельгійський «Андерлехт» (1 : 2), австрійська «Аустрія» (3 : 4), софійський «Ударник» (0 : 2).

1957 р. Перемога над сильним колективом — командою Німці. Французи пропустили гол, а відповісти так і не змогли. Але найпочеснішою і симптоматичною була перемога над всесвітньовідомим бразильським клубом «Васко да Гама».

Ця команда робила тріумфальне турне по Європі. Дев'ять зустрічей з провідними клубами — дев'ять перемог. Жодний суперник не міг подолати південно-американців. У ореолі цієї слави, гучно розрекламовані, прибули вони в СРСР. Перший матч у Києві.

Ніхто й не думав, що динамівці можуть узяти гору. Єдине, на що сподівались глядачі, — це почесний проґраш. Та й самі наші футболісти були далекі від думки про перемогу над такими іменитими суперниками.

Справді, хвилин 15—20 на полі домінували гості. Чарувала їхня манера поведінки з м'ячем: легка, невимушена, технічна. Здавалося, що в них просто неможливо відібрати м'яч, поки вони самі не помиляться.

Динамівці спочатку діяли скуто. Та минав час, а голи в їхню сітку не влітали. Зрештою вони збагнули, що варто й самим спробувати висадити в повітря

бразильську захисну фортецю. Кияни розіграли швидку комбінацію на лівому фланзі атаки. Віктор Фомін зумів пробитись аж до самого кутового прапорця. Чекаючи від нього гострої передачі, в цей бік поля змістились інші партнери. Кинулися туди і захисники бразильців.

Фомін міг навісити м'яч на ворота. Міг передати його найближчому партнерові, щоб той продовжив атаку. Міг, зрештою, зробити простріл, сподіваючись, що хтось з товаришів перехопить м'яч і спрямує його в сітку.

Він не зробив ні того, ні другого, ні третього. Віктор Фомін дуже сильним ударом раптом послав м'яч по діагоналі назад на півзахисника Юрія Войнова, який на великій швидкості йшов у правий сектор поля.

Шлях м'яча схрестився з шляхом Войнова у точці, віддаленій од воріт метрів на 35—40. Дуже далеко! І все ж Войнов з ходу пробив по воротах. Це був один з тих блискучих гарматних ударів, від яких нема порятунку і які дають справжню естетичну насолоду кожному шанувальникові футболу.

Потім ще двічі — після ударів В. Каневського і В. Терентьева — бразильський голкіпер діставав м'яч з сітки, і матч на подив тисяч і тисяч людей закінчився сенсаційною перемогою киян.

То була одна з найкрасивіших їхніх перемог за всі роки. Удар Войнова прискорив визрівання чергової новинки, застосованої динамівцями.

Свій шлях у класі «А» юнак Юрій Войнов почав з ленінградського «Зеніта». Грав добре. Досить швидко його включили до збірної СРСР. І в той період Войнов уславився насамперед як хавбек-руйнівник. Фізичний гарт, витривалість, технічна підготовка давали йому змогу диктувати свою волю суперникові. Ми й

досі пам'ятаємо (саме тоді народилася його популярність), як часто Войнов нейтралізував найгрізніших форвардів знаменитих іноземних клубів.

Але той удар був особливий. І коли Ошенков повертається до динамівського колективу, він першим ділом звільняє Войнова від обов'язків персонального опікуна. Віднині півзахисник може діяти вільно по всьому полю, він більше не прив'язаний до одного якогось суперника.

Так Юрій Войнов став виконувати роль диспетчера команди і завершувача атак з дальніх позицій, так в ігровому почерку киян почав вимальовуватись варіант ешелонованої атаки, що дав блискучі наслідки через два роки.

Олег Ошенков дивився далеко вперед. Він умів передбачати принципи еволюції футболу, і це його вміння не раз ставало в пригоді! Далі ми ще повернемося до цієї теми.

Цікаво й інше. В 1966 р., повернувшись з Англії після розиграшу Кубка Жюля Ріме, тренер динамівців Києва Віктор Олександрович Маслов писав у одній з своїх статей, що до принципових новинок чемпіонату він відносить «розкріпачення» півзахисника англійців Боббі Чарльтона. Цей футболіст, мозок атаки нових чемпіонів світу, був звільнений від обов'язків опікати одного конкретного суперника. Тренер англійців Альф Рамсей вирішив дати можливість повністю проявити свої здібності найкмітливішому, найтехнічнішому гравцеві команди.

І Чарльтон з такою продуктивністю використав надану йому волю, що майже всі оглядачі дійшли висновку: такого гравця Рамсей, очевидно, не проміняв би ні на Пеле, ні на Ейсебію.

Отже, ясно: багато років тому, коли ще навіть ніхто відкрито не оголосив вирок системі «дубль-ве»,

Олег Ошенков зрозумів, що принцип обов'язкової персональної опіки не такий вже й вирішальний, що руйнівна функція в футболі менш цінна, ніж творча, і дозволив Войнову не робити те, в чому, на загальну думку, він був особливо сильний. Крім того, Ошенков уже трохи відтягнув назад одного з інсайдів, який почав діяти між лінією півзахисників і ланцюжком нападаючих. То не була ще яскраво виражена система 1—3—3—4, але вона не була вже схожа і на чисте «дубль-ве» — 1—3—2—5. Чудовим зразком такого відтягнутого форварда, який зберіг свої зв'язки з нападом, водночас виконуючи функції півзахисника, став Андрій Біба.

Не слід, звичайно, думати, що один удар Юрія Войнова зробив переворот у динамівській тактиці. Такого в спорті не буває. Крім того, Войнов і раніше, коли ще виступав за «Зеніт», і в збірній СРСР інколи пробував свої сили в атаці. Але то були епізодичні рейди. Олег Олександрович Ошенков стежив за Войновим, поступово схилявся до певної ідеї, і блискучий удар півзахисника в матчі з бразильцями був останнім штрихом, який допоміг чітко побачити нову схему.

Отже, підсумовуємо сказане: динамівці включили в свій склад молодих обдарованих футболістів, у їх лавах уже виступав майстер, чий вміння підказало новий тактичний варіант. Потрібен був час, щоб за своїти його.

Однак чемпіонат 1959 р. не дав такого перепочинку. Ошенков мав рацію. Вдалі виступи на півдні ще нічого не означали. Команда начебто і непогано грала, але майже щоразу зазнавала в матчах невдач і зрештою опинилась у скрутному становищі. Хотілося вірити тренерові, вірити у те, що ось-ось фортуна нарешті подарує динамівцям свою ласку. Але... Перед матчем з москов-

ським «Спартак» Ошенков знов попрощався з колективом.

Того дня команду вивів на матч уже новий тренер — Вячеслав Дмитрович Соловійов. Динамівці перемогли. Почалося те, що передвіщав Олег Олександрович, — нове сходження. Але навіть Ошенкову тоді було б важко з певністю твердити, що його вихованці — ті самі, які прийшли до нього в київський колектив «зеленими» хлопчиськами, стануть згодом взірцем для всього радянського футболу.

Слід зазначити, що в той період досвіду змагань із сильними іноземними клубами набували ще й інші українські команди. Міжнародні зв'язки футболістів України рік у рік міцніли. Так, у 1955 р. харківський «Авангард» зіграв унічию з командою Ефіопії (3 : 3), в 1957 р. добився почесної нічиєї (0 : 0) з багаторазовим володарем Кубка Бразилії «Баїєю». Серію міжнародних матчів зіграв «Шахтар». Він переміг відому угорську команду «Татабанья» (3 : 2), польський «Гурнік» (3 : 0), звів унічию зустрічі з польськими командами «Гвардія», «Полонія», програв софійському клубу «Левські» (1 : 3) і переміг пловдивський «Спартак» (1 : 0).

Вирушив у міжнародне «плавання» і одеський «Чорноморець». У той час його найбільшими успіхами були перемоги над софійським «Семтембрі» (2 : 0), бухарестським «Динамо» (1 : 0), албанською командою «17 листопада» (1 : 0).

Вийшли на міжнародну арену інші команди класу «Б». В гостях і вдома з іноземними клубами часто зустрічаються армійці Львова, спартаківці Івано-Франківська та Ужгорода, запорізький «Металург», полтавський «Колгоспник», харківський «Авангард», гірники Кадіївки, херсонський «Спартак», луганські «Трудові резерви» та інші.

Швидке зростання кількості змагань, необхідність обслуговувати і колективи фізкультури, і команди майстрів, і зустрічі з іноземними клубами вимагали підготовки великого загону арбітрів. У 1958 році на Україні було вже 11 415 суддів, з них 140 — республіканської категорії і 13 — всесоюзної. Для проведення матчів різного рівня республіка мала 8837 полів.

У 1958 р. два представники України, динамівці Юрій Войнов та Володимир Єрохін, у складі збірної СРСР виступали вже і на чемпіонаті світу в Швеції.

Після закінчення змагань Юрій Войнов був визнаний найкращим півзахисником світу, і журналісти включили його до символічної збірної планети. Характерно, що найбільше київський віртуоз вразив усіх своїм коронним дальнім ударом. Справжньому спортивному митцю згодом було надано звання заслуженого майстра спорту СРСР.

Нарешті, 1958 р. став ще й ювілейним. Спортивна громадськість республіки відсвяткувала шістдесятиріччя вітчизняного футболу. В Києві, Харкові, Миколаєві, Одесі — найстаріших футбольних центрах України — відбулись урочисті вечори.

Чемпіонат змінює формулу

Рік 1959. Радянський народ під керівництвом Комуністичної партії здійснює розгорнуте будівництво комуністичного суспільства. Перед усіма галузями народного господарства, перед усіма працівниками промисловості, сільського господарства, науки, культури, мистецтва поставлені нові завдання. На наступне семиріччя складають свої плани і спортивні організації. Ще більше зростає роль спорту як засобу гармонійного

виховання радянської людини. Тепер, коли вже набагато перевершено довоєнний рівень промислового виробництва і значно зросли матеріальні можливості кожної сім'ї, фізична культура і спорт мають стати однією з провідних форм культурного дозвілля.

Вся країна вкривається густою мережею спортивних споруд. Стають до ладу нові стадіони, басейни, спортивні зали, палаци спорту. Деяке уявлення про те, що було зроблено в цій галузі тільки на Україні протягом 1959—1965 рр., дають такі цифри: на кінець звітнього року республіка мала вже 642 стадіони, 6768 комплексних спортивних майданчиків, 14 242 футбольних поля, 90 732 ігрових майданчики, близько 40 плавальних басейнів, 5395 спортивних залів.

Але грандіозний, всенародний похід за здоров'я, який здійснювався під керівництвом нашої партії, вимагав ще більшого. І спортивне будівництво в республіці набуло небаченого розмаху. Реконструйований Київський Центральний стадіон, палаци спорту при заводі ім. Жовтневої революції в Луганську, дитячої спортивної школи в Харкові, прекрасний стадіон «Метеор» в Дніпропетровську, великий спортивний комплекс товариства «Колгоспник» у Черкасах, штучні катки в ряді промислових центрів республіки, чудовий басейн товариства «Динамо» в Києві, стадіон з підземним зрошуванням (перший в країні) у Сімферополі — ось лише короткий перелік новобудов, які стали до ладу в цей період.

Зростання матеріально-технічної бази фізкультурного і спортивного руху, ясна річ, благотворно позначилося і на дальшому розвитку масовості футболу. Так, на кінець семирічки на Україні було вже зареєстровано 810 тисяч футболістів, з яких 129 тисяч мали спортивні розряди.

Зазнавала дальшої еволюції і сама гра. Тактична система, що принесла бразильцям такий триумф, починаючи з 1958 року стає основною ігровою формулою не тільки для зарубіжних, але й для радянських команд. Щоправда, у нас вона пробивала собі шлях досить повільно. Інерція системи «дубль-ве» виявилась сильнішою, ніж можна було чекати.

Річ у тому, що нова система вимагала докорінної перебудови всього учбово-тренувального процесу. Адже треба було, скажімо, готувати гравців такого незвичного амплуа, як стопери, здвоєний центр нападу. З іншого боку, відмирає амплуа інсайда. Тепер у нападі грають лише четверо або троє форвардів, між ними виникає вільний простір, який треба заповнювати в новий спосіб. Та й самі зв'язки між нападаючими ускладнюються, набираючи інших форм. Одне слово, нова схема вимагала серйозної перебудови.

І одна по одній українські команди наслідують динамівців Києва, оволодівають системою 1—4—2—4 або 1—4—3—3.

В 1959 році ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР приймають постанову «Про керівництво фізкультурою і спортом в країні». Замість Комітету по фізкультурі і спорту створюється Союз спортивних товариств та організацій — новий керівний орган з найширшим громадським представництвом. На зміну футбольній секції республіки приходить Федерація футболу УРСР, у рамках якої починають працювати численні громадські комісії.

Сезон 1959 р. висунув нового чемпіона України — команду «Авангард» з Жовтих Вод, яка виявилась найкращою з 80 колективів класу «Б», що боролись за чемпіонський титул. Цей же клуб дійшов до фіналу і в розигранні республіканського Кубка. Тут його супер-

ником (а всього стартували на перших етапах змагання 5750 команд) був коростишівський «Шахтар».

Фінал розігрувався в рідному місті нового чемпіона. Здавалося, це серйозна фора. Але коростишівці В. Олицинський, В. Костенко, В. Карпов, В. Ковальчук, А. Щербина, І. Водоп'янов, І. Камишев, П. Чеховський, В. Нікітін, Е. Масленников, Є. Штанько, Г. Кржичевський сміливо прийняли бій і вперше заволоділи Кубком. Це було ще одним приємним свідченням того, що резерви українського футболу невинно зростають.

Успішно виступили в 1959 р. на Всесоюзній спартакіаді школярів і юні футболісти. Швидкість, витривалість, гарна технічна підготовка, наступальний дух — ось ті риси, які їм прищепили тренери і які принесли команді нашої республіки малі золоті медалі. В попередніх іграх українці перемогли латишів (6 : 0), ленінградців (2 : 0), зробили нічию з естонцями (1 : 1), завдали поразки білорусам (4 : 2). У півфіналі на них чекав дуже сильний суперник — команда РРФСР. Але наші земляки подужали і його, щоправда, з мінімальним рахунком — 1 : 0.

У фіналі юнаки нашої республіки зустрілися з командою Москви. Перший тайм — 0 : 0. У другому таймі москвичі посилюють темп, збірна України притиснута до своїх воріт. Але раптом, під час несподіваної, різкої контратаки, юний Микола Пінчук б'є по воротах з 25 метрів. Воротареві москвичів вдається відбити м'яч, але Вадим Соснихін добиває його в сітку. Після цього українці заграли спокійніше і продуманіше. Невдовзі той же Пінчук подвоює рахунок. Так були завойовані медалі. Вони прикрасили груди воротарів В. Борисова (Жданов), В. Захарія (Дніпродзержинськ), захисників Г. Бондурка, А. Шитого, Й. Соломатка, О. Попичка (Одеса), півзахисників В. Бринюка, М. Та-

расова (Донецьк) та П. Меламеда (Київ), нападаючих М. Кузьменка, М. Пінчука, В. Соснихіна, В. Малахова (Київ), В. Галія (Дніпропетровськ), Г. Філіппова (Донецьк) та В. Куксіна (Луганськ). Готували команду В. Кукуриков та В. Качанов.

Приз Міністерства освіти УРСР за програмою республіканської спартакіади школярів виборювали початкуючі футболісти столиці України, Львівської, Харківської, Донецької, Одеської та Дніпропетровської областей. Найсильнішими виявились кияни. Вони обіграли інші команди з загальним рахунком 24 : 2. Другими і третіми були команди Донеччини і Львівщини.

Як завжди, любителі футболу пильно стежили за виступами провідних клубів України в чемпіонаті СРСР. Ми вже писали, що старт киян був дуже невдалий. Досить сказати, що в першому крузі вони зазнали п'ять поразок і набрали всього 9 очок. І хоч вони згодом значно поліпшили своє становище, надолужити згаяне було важко: динамівці Києва посіли 7-ме місце. Щоправда, вони стали володарями призу за справедливу гру, але це, природно, було слабкою втіхою.

Ще гірше йшли справи в «Шахтаря». Поразка за поразкою відкидали його все далі до найнижчих щаблів турнірної таблиці. Аналіз причин невдач показав, що в колективі знову занедбано виховну та навчально-тренувальну роботу. Давалися взнаки і невинувдані експерименти тренерів з складом команди. В результаті вона опинилася на останньому місці.

26 команд представляли нашу республіку в першій, другій, четвертій і п'ятій зонах класу «Б» на першості СРСР. Найбільших успіхів добилися миколаївський «Авангард», харківський «Авангард», черкаський «Колгоспник», київський «Арсенал», вінницький «Ло-

комотив», армійці Одеси, луганські «Трудові резерви» та залізничники Донецька.

За виконання нормативів Єдиної всесоюзової класифікації звання майстрів спорту було надано футболістам вінницького «Локомотива» Ю. Шевченкові, О. Александрову, Б. Липському, А. Крощенкові, О. Люсіну, В. Трояновському. То була нагорода за перше місце в зоні.

В чемпіонаті ж України дебютували п'ять нових команд. Найбільш вдало виступили київські арсенальці та житомирські авангардівці.

Наступного, 1960 р. сталися зміни в структурі розіграшу чемпіонату країни. Федерація футболу СРСР дійшла висновку, що за звання чемпіона бореться досить обмежене коло претендентів, яке в принципі не змінюється. Зокрема, представництво республік явно не відповідало розмаху футбольного життя. Крім того, стало ясно, що інтереси дальшого прогресу майстерності футболістів вимагають включити в клас «А» якнайбільше команд.

Ось чому в списку учасників чемпіонату в 1960 р. ми вже бачимо не 12, а 22 команди. Їх було поділено на дві підгрупи, де ігри проводились в два круги. По три найкращі команди обох підгруп утворювали фінальну шістку, де й розігрувалось звання чемпіона. Передбачалося, що в 1961 році у фіналі буде вже не «золота шістка», а «золота десятка».

Ці нововведення дали змогу Україні дістати в першій лізі радянського футболу три місця, які зайняли київське «Динамо», донецький «Шахтар» і харківський «Авангард».

Збільшилась кількість українських команд і в класі «Б» (з 26 до 36). Одночасно результати їх виступів у зонах входили до заліку чемпіонату республіки.

Чемпіон України здобував право на перехід до класу «А» тільки в тому разі, якщо він у двох матчах перемагав українську команду, що мала в класі «А» найгірші результати.

Це були дуже важливі зміни. Насамперед тому, що завдяки їм класний футбол прийшов у такі міста, які його раніше не бачили. Так, команди класу «Б» з Дрогобича, Жданова, Жовтих Вод, Краматорська, Луцька, Северодонецька, Сум, Хмельницького, Чернігова, Чернівців мали вперше познайомити громадськість міст з футболістами другого ешелону. Значно зріс інтерес до таких зустрічей: 1960 року в нашій республіці матчі команд класу «Б» дивилися 6,5 мільйона глядачів. Зустрічі проходили в цікавій і безкомпромісній боротьбі. Досить сказати, що в 156 матчах суперникам так і не вдалося зламати опір один одного, а 212 закінчилися з перевагою тільки в один гол.

Майстри класу «Б» виступали в двох зонах — по 17 і 19 команд. Переможцями стали запорізький «Металург» і миколаївський «Суднобудівник». Два матчі між ними на Центральному київському стадіоні виявили чемпіона. Ним став «Металург».

Величезна кількість команд виборювала Кубок України. На різних етапах цього найпопулярнішого змагання виступили 10 389 колективів — тобто майже в два рази більше, ніж у 1959 р.

Після місцевих турнірів 24 команди були поділені на п'ять зон і там продовжили боротьбу. П'ять зональних переможців — нікопольський «Металург», чугуївський «Старт», калуський «Хімік», київський «Більшовик» і шосткинський «Авангард» — мали виявити не тільки нового володаря Кубка, але й команду, що виступатиме у всесоюзній першості для футболістів колективів фізкультури.

У фінальному двобої схрестили зброю «Старт» і «Авангард». Місце змагання — Суми. Тільки в повторному матчі з рахунком 3 : 1 перемогли чугуївські футболісти Н. Грутман, В. Шелег, Є. Корнієнко, М. Котов, В. Попиневський, В. Кривошеев, Г. Бережний, В. Ключко, В. Камищев, А. Галушка, В. Дяченко. Їхнім тренером був О. Бутенко.

У змаганнях юнацьких команд при клубах майстрів з великим успіхом виступали київські динамівці, які вже встигли завоювати популярність в країні і вважались одними з безперечних претендентів на перемогу. В цьому турнірі взяли участь 166 колективів з першої і другої ліг радянського футболу. Україну представляли тут 35 команд. З них до півфіналу попали чотири колективи: динамівці Києва, донецький «Шахтар», криворізький «Авангард» та вінницький «Локомотив».

Доля золотих медалей вирішувалась в останній зустрічі між спартаківцями Москви і динамівцями столиці України. Обидві команди грали красиво, технічно, виявляючи велику волю до перемоги. Але в киян все виходило трохи краще. Зрештою вони забили три голи, не пропустивши жодного. Перемогу здобули: В. Крамаренко, В. Шаранов, О. Шитий, В. Руденко, І. Петров, Д. Линник, М. Пінчук, В. Кравчук, В. Соснихін, В. Каковякін, В. Малахов. Тренував їх нині заслужений тренер СРСР Микола Фоміних.

Турнірне становище українських команд у класі «А» було далеко не однакове. Найгірше почував себе «Шахтар». Він опинився на 17-му місці і, згідно з новим положенням, повинен був захищати своє право залишитися в найвищій лізі у двох перехідних матчах. Зрештою це йому вдалося в іграх проти запорізького «Металурга».

Зазнавши невдач у чемпіонаті, гірники зате добре зарекомендували себе в розигранні Кубка СРСР, дійшовши разом з армійцями Одеси до півфіналу. Тут команда «Шахтар» у додатковий час програла 1 : 2 динамівцям Тбілісі, а одесити з рахунком 0 : 4 поступилися перемогою автозаводцям Москви.

Харківський «Авангард» посів 13-те місце у чемпіонаті СРСР.

Дерзання молодих

Нарешті, зерна, посіяні Олегом Ошенковим в київському «Динамо», почали давати сходи. Плеяда юних футболістів принесла з собою молодечий запал, нестримну волю до перемоги, нову, ефективнішу схему гри. Тепер уже вся футбольна громадськість країни знала імена Валерія Лобановського, Олега Базилевича, Валентина Трояновського, Віктора Серебряникова, Йосипа Сабо, Андрія Біби. Разом з ветеранами Олегом Макаровим, Юрієм Войновим, Василем Турянчиком, Анатолієм Сучковим, Володимиром Єрохіним, Віктором Каневським вони показували зрілий, динамічний, творчий футбол. Команда грала так, як колись мріяв Олег Олександрович: двома ешелонами атаки. Прицільні удари Й. Сабо, А. Біби, Ю. Войнова з 25—30 метрів стали звичайним явищем.

Подолавши успішно всю марафонську дистанцію, кияни повинні були обов'язково добитись нічиєї в останньому матчі — проти ростовчан. В цьому разі вони завойовували срібні медалі.

Здавалось би, завдання не дуже складне. Тим більше, що ростовчани досі майже щоразу програвали динамівцям. Але вже початок матчу показав, що армійці настроєні по-бойовому. Вони нестримно рвалися до во-

ріт, і зрештою Олега Макарову таки довелося дістати м'яч з сітки.

Кияни кинулись на штурм. Вони атакували широким фронтом. На ворота ростовчан обрушилася злива ударів, але жоден з них не досягнув бажаної мети. Команда покладала надії на Валерія Лобановського. Він тоді був у своїй найкращій формі, грав з піднесенням. Однак про це знали і суперники. Вони приставили до лівого крайнього киян двох сторожів, нерідко їм допомагав і третій. Все ж Лобановський в якусь мить прослизнув повз захисників, одержав точну передачу і блискучим ударом з середньої дистанції зрівняв рахунок.

Кінець матчу був дуже важкий. Ростовчани будучо прагнули перемоги і не переставали штурмувати ворота гостей, начебто це їм треба було завоювати медаль. Але кияни вистояли і втретє стали срібними призерами чемпіонату СРСР.

Того року Юрій Войнов, Олег Базилевич, Віктор Серебряников та Валерій Лобановський були включені в список 33 найкращих футболістів Радянського Союзу.

Збільшилась і сім'я майстрів спорту. За високі спортивні досягнення Федерація футболу СРСР надала це почесне звання таким футболістам наших команд класів «А» і «Б»: В. Лобановському, О. Базилевичу, В. Серебряникову, А. Бібі, В. Сорокіну, В. Ануфрієнку, Й. Сабо, В. Щеголіхину, М. Каштанову, Г. Вулю, В. Ленгевичу, К. Павлову, Ю. Меншикову, Ю. Ніколаюку, В. Тамбовцеву, О. Сорокіну, В. Гришину, В. Клинчеву, В. Руденку, В. Коваленку.

Крім того, динамівці Києва одержали ще приз Федерації футболу СРСР за найбільшу кількість очок, набраних основним та дублюючим складами.

Це фото зроблено невдовзі після вручення київським динамівцям золотих медалей чемпіонів СРСР 1961 року.

Сидять (зліва направо): тренер В. Терентьев, А. Біба, В. Каневський, заступник голови республіканської ради товариства «Динамо» П. Влох, голова Федерації футболу СРСР В. Гранаткін, старший тренер команди В. Соловйов; стоять: О. Базилевич, О. Макаров, В. Ануфрієнко, В. Лобановський, В. Серебряников, В. Турянчик, Й. Сабо, М. Кольцов, А. Сучков, Ю. Войнов, тренер М. Коман.

Ці успіхи свідчили, що український футбол став великою спортивною силою. На основі масовості швидко зростала майстерність гравців. Сприятливий клімат, наявність великої кількості спортивних споруд, задовільне розв'язання проблеми тренерських кадрів, чітка організація змагань, велика кількість їх — усе це давало змогу подовжити ігровий період, перевести команди на цілорічні тренування (взимку в приміщеннях), раціонально будувати навчально-тренувальний процес. Досягнення українських футболістів тепер стали звичайним явищем. Але те, що вони зробили наступного року, перевершило найсміливіші плани і прогнози.

Так, сезон 1961 р. був найбільшим тріумфом українського футболу за всю його історію. Футболісти республіки завоювали всі головні призи, що розігруються в СРСР. Найбільша заслуга належала динамівцям Києва — команді, яка першою з немосковських колективів зуміла пробитись у когорту радянських чемпіонів. Протягом десятиліть московські клуби були гегемонами в країні. Сила їх завжди залишалась такою великою, що напередодні кожного чемпіонату всі знали: чемпіонами стануть москвичі, може зміниться тільки назва команди.

І от у 1961 р. цю традицію було порушено: коли турнірну таблицю чемпіонату СРСР було заповнено, на першому місці стояли київські динамівці.

Очолюваний відомими в минулому футболістами В. Соловйовим, В. Терентьевим і М. Команом, цей колектив складався з таких здібних спортсменів, як Олег Макаров, Микола Кольцов, Володимир Щегольков, Анатолій Сучков, Володимир Ануфрієнко, Володимир Щербakov, Юрій Войнов, Василь Турянчик, Йосип Сабо, Віктор Каневський, Валерій Лобановський,

Олег Базилевич, Віктор Серебряников, Андрій Біба і Валентин Трояновський.

Новий старший тренер нічим яскравим у тактиці не збагатив команду. Але великою заслугою Вячеслава Дмитровича Соловйова було те, що він зумів згуртувати колектив, рішуче боровся з проявами зарозумілості, недбалого ставлення до спортивної етики. Йому вдалося вдихнути в команду віру у власні сили, запалити її великою метою і неухильно вести взятим курсом. В. Соловйов завоював високий авторитет у всіх гравців, а це також неабияка передумова дружних, злагоджених зусиль на шляху до перемоги. Приймавши колектив, він без вагань розстався з окремими футболістами, чия поведінка не відповідала етичним нормам.

Вміло використав Соловйов і ті загальні зміни, які сталися в футболному середовищі за роки Радянської влади. Він твердо вимагав, щоб футболісти систематично підвищували не тільки свій спеціальний, а й загальноосвітній рівень. Саме в цей період багато київських динамівців стали студентами вузів. Успішно закінчивши їх, вони одержали дипломи фахівців з вищою освітою.

Нарешті, Соловйов розвинув специфічні риси ігрового почерку динамівців, надавши їм завершеного вигляду. Насамперед — ешелоновану атаку. В чому полягав її головний зміст?

Вже сама побудова команди за системою 1—4—2—4 або 1—4—3—3 (динамівці згодом узяли курс на другий варіант) свідчила, що нині на підступах до штрафного майданчика атакуюча сторона зустрічатиме набагато більше представників оборони, ніж при системі «дубль-ве».

Логіка підказувала, що посилювати атаку слід двома способами. Перший — різко піднести індивіду-

альну майстерність кожного нападаючого, щоб він міг і сам обіграти двох-трьох захисників, вийти на ударну позицію. Другий — вести вогонь по воротах суперника не тільки з близьких, дуже вигідних позицій, оскільки на такі рубежі виходити буде дедалі важче. Тобто атака повинна мати два, а то й три ешелони. Перший стане сферою дій Олега Базилевича, майстра добивання м'яча. Середній — тут можуть вести обстріл Віктор Каневський, Валентин Трояновський, Валерій Лобановський, Віктор Серебряников. Нарешті, третій — це вже лінія далекобійників: Андрія Біби, Йосипа Сабо, Юрія Войнова, Василя Турянчика.

Головним принципом атаки стає негайний удар з будь-якої дистанції.

Така тактика обіцяла чимало вигод. Активні півзахисники-бомбардири прив'язують до себе вчорашніх інсайдів, які намагатимуться їх нейтралізувати. Отже, вивільняться для активних дій інші учасники атаки.

Дальні удари не вимагають тривалої підготовки, бити можна одразу. До того ж вони завжди несподівані. Воротарям буває важко парити такий м'яч. Виникають зручні умови для його добивання.

В такий спосіб і грали динамівці. Часто суперники просто не знали, що робити, як захищатись від зливи ударів. Тактика киян виявилась дуже ефективною, і тепер уже було незрозуміло, кого слід більше боятись — форвардів чи півзахисників. Кожен з гравців відзначався чимось своїм, особистим.

Реактивний Базилевич різко відрізнявся від неквапливого, але дуже технічного Лобановського, чиї хитромудрі фінти викликали загальне захоплення. Перед обманними рухами Каневського, які він виконував на великій швидкості, його сильним, влучним ударом були безпорадні навіть найдосвідченіші захисники. Бурю оп-

лесків викликали на трибунах голи Сабо, Войнова, Біби, що їх вони забивали з великих дистанцій.

Так прийшла омріяна перемога. Динамівці Києва завоювали перше місце. Вони стали чемпіонами Радянського Союзу, тобто зробили те, що до них не могла зробити жодна команда союзних республік.

Слід сказати, що в 1961 р. точилася принципова боротьба між двома тактиками. Одну запропонували динамівці, другу — торпедівці. Автозаводці (срібні призери) залишились на позиціях багатоходових комбінацій і в центрі поля, і в межах штрафного майданчика. Вони прагнули швидкими і несподіваними переміщеннями вивести забійника на таку абсолютно точну позицію, з якої практично неможливо промахнутись, тобто перед виконанням завершального удару не бажали ризикувати. Їх почерк був напрочуд красивий і імпував усім. В суперечці двох тактик торпедівський стиль узав гору і став основою почерку збірної команди країни, яка готувалась до чемпіонату світу, що мав відбутися у Чілі. Але ж саме там чілійці зупинили радянську збірну двома дальніми ударами півзахисників. Навіть видатний воротар Лев Яшин нічого не міг подіяти проти таких ударів. Отже, на найвищому рівні було доведено перевагу тактики, якої дотримувались кияни. Але тільки перед лондонським чемпіонатом світу, тобто ще через чотири роки, новий тренер збірної СРСР Микола Петрович Морозов сказав, що особливі надії він покладає на дальні удари Сабо.

Успіхом футболістів України того року слід вважати і шосте місце авангардівців Харкова. Тодішній склад команди був такий: М. Уграїцький, В. Мар'єнко, В. Онисько, В. Ожередов, Ю. Соколов, В. Тодоров, М. Масленников, Є. Панфілов, І. Величко, М. Корольов, С. Костюк, А. Крощенко, Ю. Нестеров, В. Хачатуров,

В. Мангасаров. Десять з них того року стали майстрами спорту. Тренували харків'ян заслужений майстер спорту Олександр Пономарьов та майстер спорту Віталій Зуб.

Закономірні сенсації

29 листопада 1961 р. в Москві, на Центральному стадіоні ім. В. І. Леніна, мав відбутись фінальний матч на Кубок СРСР.

Послужний список суперників — московського «Торпедо» і донецького «Шахтаря» був далеко не одинаковий. Столичні автозаводці — колектив, який майже завжди був у групі найсильніших вітчизняних клубів. Команда гірників пройшла складний шлях, на протязі якого їй довелося не раз вибувати з класу «А». Вона ніколи не претендувала на перші ролі, і найбільшим її успіхом було третє призове місце.

Тепер «Шахтар» вийшов у фінал розиграну Кубку. Абсолютна більшість уболівальників розцінила це як сенсацію і аніскільки не сумнівалась, що торпедівці розгромлять своїх суперників. Власне кажучи, так воно за логікою повинно було й бути.

Але мало хто знав, які зміни останнім часом сталися в колективі. Не так давно його очолив Олег Ошенков і одразу приступив до «чистки». Довелося піти з команди всім, хто порушував спортивний режим. Натомість прийшла здібна молодь. Особливу увагу новий тренер приділив підвищенню техніки та атлетичній підготовці футболістів, що відігравала дедалі більшу роль.

Дуже багато часу Ошенков віддавав вивченню питань психології. Він повернувся з Чілі, збагачений

новими враженнями, цінними спостереженнями. Тренер гірників розумів, що морально-вольові якості колективу стають таким же важливим компонентом перемоги, як техніка, тактика, фізична підготовка.

Саме пошуки Ошенкова в галузі психології спорту допомогли йому сформулювати поняття «колективної самотності». Мандруючи протягом багатьох років з командами по країні і за її межами, Олег Олександрович помітив, що в чужих містах його вихованці почуваються досить погано. У вільний від занять час хлопці тиняються по вулицях, не знаючи, чим розважитись. Особлива пригніченість панує серед футболістів у погану погоду: вітер, дощ, самотність ще більше псує настрої.

Як змінити умови, примусити спортсменів почувати себе краще?

Ошенков виїжджав з командою на берег моря, річки, у ліс. То була самотність. Але колективна, бо вся команда трималася разом. В лісі навіть у негоду ставало спокійніше на душі. Не було поруч людей, які поспішали в своїх справах, не видно було заклопотаних облич, що завжди ніби промовляли: ось ми зайняті ділом, а ви, чекаючи на матч, швендяєте по місту, нудьгуєте знічев'я...

Команда оживала. І тоді О. Ошенков починав тренування. Воно проходило набагато продуктивніше, ніж раніше. Колектив міцніше згуртовувався, загострювалось почуття ліктя товариша. При цьому Олег Олександрович ні на мить не випускав з поля зору кожного гравця окремо, завжди вчасно приходячи на допомогу.

Якось до нього звернувся нападаючий Валентин Сапронов: він хотів піти з команди, бо, мовляв, уже «старий». Але говорячи це, здібний футболіст, який так багато зробив для «Шахтаря», не дивився тренерові

у вічі. Ошенков зрозумів: хлопець каже не те, що думає. Старий? Але ж йому тільки 27 років. Можна ще довго грати.

Ошенков відповів не одразу. Щось розмірковував, а потім стиха мовив:

— Ясно, друже, ти злякався свисту на трибунах.

— Злякався,— щиро визнав Сапронов.— Але ж розумієте...

Ошенков розумів. Він сам був колись гравцем, знав, що то за біда — нелюбов трибун. Велика біда! І серце тренера стислося від жалю. Так хотілося допомогти Сапронову... Не можна допустити, щоб цей здібний працьовитий хлопець пішов з команди, та ще й з такою моральною травмою.

Але як і чим зарадити? Адже у Сапронова останнім часом гра справді не клеїлася. Він, у недалекому минулому улюбленець глядачів, тепер викликав свист на трибунах тільки-но торкався м'яча. Не міг же Ошенков вийти на поле і звернутися до десятків тисяч глядачів: «Не цькуйте хлопця, вірте мені, він ще принесе команді користь, дайте йому отямитись від невдачі».

Дайте отямитись!

Як це часто трапляється, рішення прийшло несподівано. Ясна річ, треба дати Сапронову отямитись і саме так: хай не грає в Донецьку, зате він діставатиме повне навантаження в іграх на чужих полях. Там його мало знають, там не можуть порівняти, як Валентин грав учора і як грає зараз. Не буде свисту, не буде образливих вигуків. Він зможе спокійно грати.

Сапронов віднині виступав тільки на чужих полях. І все сталося так, як планував тренер. Футболіст поступово загравав упевнено і яскраво. Зрештою і в Донецьку всі відмітили, що до Валентина Сапронова ніби повернулася футбольна молодість. І саме в кубкових

Старший тренер і начальник команди «Шахтар» (Донецьк) заслужений тренер СРСР і УРСР
О. О. Ошенков.

баталіях два роки підряд він був найбільш корисним для «Шахтаря» гравцем.

Такі подробиці з життя колективу, звичайно, не афішувались. «Шахтар», як і досі, залишався у затінку. І коли став перемагати в кубкових матчах, це спочатку нікого не дивувало: чого тільки не трапляється у футболі! Та й сам Ошенков у своїх планах не заходив надто далеко. Його мрією було пробитись у півфінал, щоб хлопці дістали звання майстрів спорту. А коли і цей рубіж було подолано, розгорівся спортивний апетит.

Ошенков доводив своїм вихованцям, що слід сміливо зробити і останній крок. Справді, команда своє завдання виконала, та ще, як кажуть, налякала суперників. Матч з «Торпедо» не такий уже й страшний для гірників, не треба капітулювати заздалегідь. Ошенкову зауважували, що команда москвичів складається з досвідчених футболістів, що їх клас вищий. Гаразд, відповідав тренер, отже, спробуємо знайти нову зброю — таку, щоб якось зрівняла шанси сторін. Більш досконалій техніці торпедівців, їхньому досвідові слід було протиставити найефективніший і найсподіваніший спосіб гри.

Наставник гірників чув, що баскетболісти київського «Будівельника» почали застосовувати новий прин-

цип активного захисту — пресинг. Знав, що ця новинка припала знавцям до смаку і дістала високу оцінку. Він негайно звернувся до тренера баскетболістів В. Шаблинського і попросив з'ясувати йому суть цієї тактичної знахідки. Бесіда двох тренерів тривала понад дві години.

В розпорядженні гірників залишались буквально лічені дні. Не розкриваючи своїх секретів, вони на-полегливо оволодівали новою тактикою. Звичайно, за короткий час їм важко було повністю опрацювати пресинг, та все ж вони встигли зробити чимало.

Настав день фінального матчу. «Шахтар» вийшов на поле в такому складі: Б. Стрелков, Г. Снегирьов, М. Головкин, В. Аляб'єв, О. Колосов, Д. Мізерний, В. Сальков, В. Сапронов, А. Родін, Ю. Ананченко та Ю. Захаров.

Уже через кілька хвилин і автозаводці, і глядачі помітили, що на полі діється щось незвичайне. Досить було комусь з торпедівців заволодіти м'ячем, як одразу проти нього опинявся футболіст «Шахтаря». Обведення нічого не давало, бо тут же в атаку йшов другий гравець, за ним стояв уже напogотові третій. Складна система підстраховки, яка здійснювалась по всьому полю і не давала можливості зробити вільно бодай один крок з м'ячем, вибила москвичів з колії. Вони були наче скуті лещатами, всі напрямки передач контролювались гірниками. Щоправда, спочатку створилось враження, ніби вони тільки захищаються. Але в тому і полягало одне з головних завдань пресинга: затиснути суперника, який володіє м'ячем, перехопити передачу і негайно організувати швидку контратаку.

Минав дорогоцінний час, а москвичі так і не знаходили контрзброї. Тимчасом в їхні ворота влетіли вже три м'ячі. Вони ж зуміли забити тільки один.

1961 рік. Українська команда «Шахтар» з міста Донецька стала володарем Кубка СРСР.

Капітан команди В. Сальков приймає кришталевий приз від голови Федерації футболу В. Гранаткіна.

Ошенков наче заціпенів. Він не рухався на лаві, не чув громового шуму трибун. Його обличчя пополотніло, під щоками заграли жовна. І хоч усім уже стало ясно, що автозаводці програли матч, він не міг повіри-

ти в своє щастя аж до самого фінального свистка. Так, його команда стала володарем Кубка країни. Команда, в складі якої не було жодної зірки і яка проте добилася такого видатного успіху.

Але ще не весь урожай спортивних трофеїв 1961 року був зібраний. Знову відзначились юніори київського «Динамо». Другий рік поспіль вони завойовували малі золоті медалі. І в Києві відбулася незвична церемонія. Перед черговим матчем не молодші старших, а старші поздоровляли молодших та їх тренерів М. Фоміних і М. Мельниченка. Юні футболісти стояли перед заповненими трибунами, щасливі і усміхнені, а майстри клубу вручали кожному квіти.

Отже, золоті медалі чемпіонів країни, малі золоті медалі юніорів-динамівців і Кубок СРСР вже дістали прописку на Україні. Залишилось ще одне велике змагання, яке останнім часом хвилювало громадськість, керівників підприємств, колективи заводів і фабрик, — Кубок Радянського Союзу для футболістів-виробничників.

За рік до цього українська команда «Старт» (Чугуїв) дійшла до фіналу, але вирішальний матч програла ленінградському «Ждановцю». В 1961 р. українці і ленінградці зустрілися знову. Нашу республіку представляв «Старт», а Ленінград — команда Державного оптико-механічного заводу. Щоб уявити, наскільки великий був успіх обох фіналістів, нагадаємо, що на старті розіграшу виступили 34 тисячі команд. І тільки дві з них зуміли досягти заповітного рубежу — фіналу.

На той час «Старт» був уже досвідченим, вольовим колективом. За нього виступали І. Коновалов, Г. Бережний, Ю. Блюшенко, О. Галушка, В. Дяченко, В. Попиневський, А. Завялов, А. Кулик, В. Кривошеєв. О. Жак, І. Чурсін, О. Малина.

Гра відбулась в Одесі, пізньої осені. Стояла погана погода. Густий туман оповив усе поле, ґрунт був грузький і слизький. М'яч погано слухався футболістів. І все ж з самого початку точилася напружена боротьба. Довгий час суперникам не вдавалося відкрити рахунок. Нарешті, українці провели гол, який і став переможним. Чугуївський «Старт» завоював Кубок країни для команд колективів фізкультури. Четвертий великий приз став трофеєм футболістів України.

Нарешті, і збірна команда глухонімих перемогла у своєму всесоюзному турнірі, принісши республіці п'яту перемогу у відповідальному змаганні.

А як проходила республіканська першість?

Чемпіонат України 1961 р. був дуже цікавим змаганням. 37 команд, поділені на дві групи, представляли всі області України. Шлях до фіналу був дуже важкий. Досить сказати, що кожна команда мала провести по 36—38 матчів. І вже після першого круга стало ясно, що не всім колективам стане снаги для такого марафону. Навіть такі досвідчені клуби, як запорізький «Металург», миколаївський «Суднобудівник» та київський «Арсенал», почали програвати матч за матчем і зрештою втратили шанси на повторне завоювання титулу чемпіона.

Впевненою і свіжою грою порадували дві одеські команди: в першій зоні — «Чорноморець», в другій — СКА. Свого найближчого суперника — вінницький «Локомотив» — моряки весь час тримали на дистанції 5—7 очок. А от армійців наполегливо переслідували луганські «Трудові резерви».

Отже, у двох стикових зустрічах мали зустрітись дві одеські команди.

Перший матч між ними закінчився внічию — 0 : 0. Одеса розділилася на два табори. На вулицях і площах

збиралися групи уболівальників, і в кожного знаходились «абсолютно переконливі» докази на користь моряків або армійців. Повторна зустріч закінчилася перемогою «Чорноморця» — 2 : 1, який вперше став лідером українського футболу другої групи. Тут до першої десятки ввійшли такі команди: «Чорноморець», СКА, «Локомотив» (Вінниця), «Трудові резерви» (Луганськ), «Зірка» (Кіровоград), «Авангард» (Жовті Води), СКА (Львів), «Металург» (Запоріжжя), «Авангард» (Сімферополь) і «Десна» (Чернігів).

Тепер шанувальники футболу чекали нового поєдинку — між «Чорноморцем» і «Шахтарем». Як відомо, гірники в класі «А» йшли позаду двох українських команд і, отже, були змушені захищати своє право наступного року виступати в цій групі. На таке ж право претендував і чемпіон України «Чорноморець». Але враховуючи великий успіх гірників у розигранні Кубка СРСР, Федерація футболу України відмінила ці перехідні ігри.

Закінчився і розиграш Кубка України. Ним знову заволодів чугуївський «Старт» — команда колективу фізкультури, яка успішно змагалась і з майстрами.

Список 33 найкращих гравців України 1961 р. мав такий вигляд.

Воротарі — Олег Макаров («Динамо», Київ), Микола Уграїцький («Авангард», Харків), Анатолій Гурбич («Чорноморець», Одеса).

Праві захисники — Микола Головка («Шахтар», Донецьк), Микола Кольцов («Динамо», Київ), Юрій Заболотний («Чорноморець», Одеса).

Центральні захисники — Володимир Щегольков («Динамо», Київ), Володимир Мар'єнко («Авангард», Харків), Геннадій Снегирьов («Шахтар», Донецьк).

Ліві захисники — Анатолій Сучков («Динамо», Київ), Вячеслав Аляб'єв («Шахтар», Донецьк), Анатолій Норов («Суднобудівник», Миколаїв).

Праві півзахисники — Юрій Войнов («Динамо», Київ), Дмитро Мізерний («Шахтар», Донецьк), Анатолій Александров («Локомотив», Вінниця).

Ліві півзахисники — Йосип Сабо («Динамо», Київ), Василь Турянчик («Динамо», Київ), Володимир Сальков («Шахтар», Донецьк).

Праві крайні нападаючі — Олег Базилевич («Динамо», Київ), Юрій Нестеров («Авангард», Харків), Анатолій Родін («Шахтар», Донецьк).

Праві півсередні — Віктор Серебряников («Динамо», Київ), Валентин Гришин («Металург», Запоріжжя), Станіслав Костюк («Авангард», Харків).

Центральні нападаючі — Віктор Каневський («Динамо», Київ), Юрій Ананченко («Шахтар», Донецьк), Василь Москаленко («Чорноморець», Одеса).

Ліві півсередні — Андрій Біба («Динамо», Київ), Валентин Трояновський («Динамо», Київ), Борис Петров («Зірка», Кіровоград).

Ліві крайні нападаючі — Валерій Лобановський («Динамо», Київ), Микола Каштанов («Динамо», Київ), Валентин Бліндер (СКА, Одеса).

А до списку 33 найкращих футболістів СРСР від України ввійшли Йосип Сабо, Олег Базилевич, Віктор Серебряников і Віктор Каневський. Наприкінці того ж року воротареві Олегу Макарову було надано звання заслуженого майстра спорту.

Масовість футболу, майстерність гравців невинно зростають. 1961 року наша республіка вже мала близько 450 тисяч футболістів. Лише протягом одного року було підготовлено 48 майстрів спорту, 1958 футболістів першого розряду, понад 12 000 — другого.

Так закінчився той рік, який увінчав футбольну Україну великими успіхами. Кожному було ясно, що такий урожай всесоюзних призів не випадковий. Адже іспит на зрілість складали всі групи футболістів — від колективів фізкультури до команд першої ліги. Перевірялась практикою ефективність роботи провідних тренерів та громадських інструкторів, комісій Федерації футболу республіки, всієї спортивної громадськості. Іспит був складений прекрасно. Україна на той час уже стала творчою лабораторією вітчизняного футболу, збагачуючи його рік у рік новими, прогресивними ідеями. Крім того, українські спортивні організації показали, чого можна добитись на основі справжньої масовості. У футбольні колективи республіки прийшли молоді талановиті гравці, яким згодом судилося стати лідерами збірної СРСР. Призи, завойовані українськими командами, були заслуженою нагородою за великий труд усіх спортивних організацій, за їхню сумлінність і серйозність у роботі, за вміння бачити мету і знаходити правильні шляхи для її досягнення.

Крок назад, два кроки вперед

Настав час відпочинку. Восени і взимку триумфатори сезону багато разів виступали в палацах культури, в заводських клубах, на вечорах в учбових закладах. То був великий, масовий звіт футболістів перед шанувальниками. Йшлося про сучасну тактику, про пекучі проблеми, про нове поповнення, про плани на майбутнє.

Рада Союзу спортивних товариств і організацій УРСР високо оцінила роботу найкращих вихователів футбольних кадрів. Звання заслужених тренерів Укра-

їнської РСР було надано голові федерації М. Кузнецову, головному тренерові УРСР з футболу А. Ідзковському, начальникові і старшому тренерові київського «Динамо» В. Соловйову, його колегам В. Терентьеву і М. Коману, старшому тренерові «Шахтаря» О. Ошенкову, тренерові того ж колективу Є. Шпиньову, старшому тренерові харківського «Авангарду» О. Пономарьову, його помічникові В. Зубу, тренерові футбольної школи при команді «Динамо» М. Мельниченку, тренерові чугуївського «Старту» О. Бутенку, старшому тренерові «Чорноморця» А. Зубрицькому, старшому тренерові одеського СКА І. Лобжанідзе. А старший тренер з футболу дитячої спортивної школи М. Корсунський та старший тренер футбольної школи при київському «Динамо» М. Фоміних були удостоєні ще більш високого звання — заслужених тренерів СРСР.

Здавалося, все обіцяло добрі перспективи на майбутнє. Та свої позиції зберіг лише «Шахтар». Він знову продемонстрував високу вольову підготовку. Наче за інерцією гірники продовжували перемагати суперників у кубкових матчах. Першим капітулював перед ними ленінградський «Зеніт» — 1 : 2. Після рішучого опору все ж пропустив гол і харківський «Авангард». Попереду знову було московське «Торпедо». Всі розуміли, що автозаводці прагнуть реваншу за торішню поразку в фіналі. Але й цього разу донецький пресинг зробив своє: торпедівці програли 1 : 4. Потім гірники виграли у московських динамівців (2 : 0). Нарешті, у фіналі донецькі футболісти завдали поразки команді з міста Орехова-Зуєва і вдруге завоювали Кубок СРСР.

Що ж до інших наших команд, то у сезоні 1962 р. вони нічим не порадували. Зокрема, київські динамівці опинилися на 5-му місці в чемпіонаті країни, а наступного року спустилися ще нижче — на 9-те.

Чим пояснити цей відступ? Надто багато нервових і фізичних сил віддали кияни 1961 р., щоб завоювати звання чемпіонів. Крім того, в деякого з футболістів, мабуть, трохи запаморочилася голова від такого успіху. Це, в свою чергу, негативно позначилося на сумлінності їх тренувань. А київські гравці, які ввійшли до складу збірної СРСР і виступили в Чілі на чемпіонаті світу, повернулися звідти виснажені, стомлені.

Всі розуміли, що спад динамівців тимчасовий, що невдовзі команда віднайде засоби, щоб набути своєї найкращої форми, але в 1962 і 1963 роках од цього прихильникам «Динамо» не було легше.

Ще далі відступили харків'яни. В сезоні 1962 р. вони опинилися на 14-му місці (з 22), а через рік, опустившись на 19-е місце, були змушені залишити клас «А».

У черговому чемпіонаті України команди були поділені на три зони, а потім утворили фінальну шістку. Вона зібрала досвідчені колективи: «Трудові резерви» (Луганськ), СКА (Одеса), «Чорноморець» (Одеса), «Полісся» (Житомир), «Металург» (Запоріжжя), «Авангард» (Сімферополь). Чотири команди з цієї групи вже раніше були чемпіонами, отож і суперництво в фіналі виявилось дуже гостре. Особливі надії з цим турніром були пов'язані в одеситів. Зокрема «Чорноморець» сподівався, що вдруге стане найсильнішим і таким чином обов'язково здобуде право на перехід у клас «А».

Однак тренери луганських «Трудових резервів» Г. Зонін і Г. Балаба з найменшими втратами зуміли провести через турнір свою команду, яка й стала чемпіоном республіки 1962 р. Взагалі ж місця поділились так: 1. «Трудові резерви» — 16 очок, 22 : 11; 2. «Чорноморець» — 11 очок, 13 : 9; 3. «Авангард» — 10 очок,

12 : 14; 4. СКА — 8 очок, 10 : 10; 5. «Полісся» — 8 очок, 10 : 15; 6. «Металург» — 7 очок, 13 : 22.

А наприкінці сезону луганчани виграли також і Кубок ЦК ЛКСМУ.

В боротьбу за Кубок України вступили 5 тисяч команд. Майже одразу вибув із змагання торішній переможець — «Старт».

Але з'явилися нові фаворити — «Екран» з міста Шостки Сумської області та дніпропетровський «Авангард». Ці два колективи і зустрілися в фіналі. З рахунком 2 : 0 переміг «Авангард» (В. Сенкевич, М. Русаков, С. Єгоров, О. Денисенко, О. Волков, В. Кухтенков, В. Вісіюк, Є. Лобанов, В. Дудусов, Є. Кадочников, А. Доленко, І. Кушнір). Тренував авангардівців колишній гравець київського «Динамо» В. Мушта.

Наступного року сильно провів увесь сезон колектив армійців Одеси, який і став чемпіоном серед 40 команд класу «Б». Протягом тривалого часу команду очолював здібний, енергійний тренер Сергій Шапошников (нині заслужений тренер УРСР), який багато зробив для тактичного озброєння своїх вихованців.

На той час армійці Одеси шість разів уже виступали в чемпіонатах СРСР по класу «Б», з них чотири рази добивались першого місця в зоні. У фіналі чемпіонату республіки вони мали зустрітись з сильним суперником — вінницьким «Локомотивом». На цей раз йшлося не тільки про чемпіонське звання. Переможець матчу одержував путівку в клас «А» (другу групу). Матч армійці виграли. Багаторічний шлях угору завершився гідною перемогою. Чемпіонами України стали: А. Каракозов, Г. Барсуков, В. Архипенко, О. Чиньонов, Є. Поляков, Є. Масловський, Є. Саричев, В. Бардешин, В. Арістов, О. Щупаков, Г. Гірсон, М. Чернищенко, В. Котиченко, В. Бліндер.

Говорячи про одеських футболістів, не можна не згадати й того, що збірна команда України, складена з гравців «Чорноморця» і СКА, виграла в 1962 р. матч у другої збірної Радянського Союзу. Українці забили чотири м'ячі і не пропустили жодного.

Яскравим свідченням їхньої майстерності є і перемога над всесвітньовідомим футбольним клубом «Інтернаціонале» (Мілан). Знаменитих італійців було розгромлено з рахунком 5 : 1. Такого не могла повторити поки що жодна наша команда. Одесити перемагали також інші відомі зарубіжні клуби: «Фламенго» (Бразилія), «Динамо» (Румунія).

Змінився і володар Кубка України. Ним став дніпропетровський «Метеор».

Знов блискуче завершив сезон дублюючий склад київського «Динамо», який вийшов на перше місце в чемпіонаті країни. Кияни показали, що резервний склад повинен завжди залишатись молодим, що комплектувати його слід тільки перспективними спортсменами, які стануть поповненням команд майстрів. З їх легкої руки так зрештою й сталося.

Ось і тепер, вигравши знов першість, зміна київських майстрів продемонструвала футбольній громадськості ряд здібних гравців. Більшість команди могла б уже прикрасити основний склад будь-якого клубу. Такими футболістами були Вадим Соснихін, Федір Медвідь, Валентин Левченко, Володимир Левченко, Віктор Мірошин, Анатолій Пилипчук, Микола Пінчук.

Матчі з участю київських дублерів завжди викликали великий інтерес і збирали тисячі глядачів. Висока техніка виконавців давала їм змогу застосовувати найрізноманітніші тактичні варіанти, гра команди завжди була красивою, оригінальною і здебільшого результативною.

На жаль, дублюючі склади інших українських команд класу «А» не могли похвалитися подібними успіхами.

Так, дуже погано було налагоджено роботу з дублерами у Харкові, бо тут по-справжньому не дбали про те, щоб готувати з них поповнення для основного складу. Тимчасом харків'яни мали перед собою приклад динамівців Києва, які в своєму резервному складі самі вирощували майбутніх майстрів.

Зрештою саме завдяки цьому кияни незабаром спромоглися вийти з смуги невдач і піднятися до нових висот. Хіба ж могли б динамівці стати чемпіонами країни, якби в дублі не зросли такі сильні футболісти, як Олег Базилевич, Віктор Каневський, Валерій Лобановський, Віктор Серебряников, Йосип Сабо та інші! Хіба могли б динамівці здобути і наступні свої великі перемоги, якби дубль не висунув Вадима Соснихіна, Володимира Левченка, Федора Медвідя, Володимира Мунтяна, Анатолія Бишовця, Євгена Рудакова! Сильна, талановита молодь була і залишається головною передумовою прогресу кожного колективу, особливо, коли тренери не шкодують сил, щоб вивести її на великий спортивний шлях.

Настав час розлучитись команді і з заслуженим майстром спорту Юрієм Войновим, який, попрощавшись з рідним колективом, перейшов на тренерську роботу. Це була серйозна втрата. Блискучий футболіст, він не раз входив до збірної СРСР і був нагороджений пам'ятною золотою медаллю за виступи в її складі. Динамівців покидав грізний бомбардир. На його рахунок було 23 голи, забиті в матчах свого колективу. Ця цифра довго становила своєрідний рекорд серед півзахисників, аж поки в 1965 р. Сабо не перевершив його, провівши 25-й м'яч у ворота суперників.

Войнов за встановленою традицією прощався зі своєю командою на очах у десятків тисяч глядачів. То була урочиста і трохи сумна хвилина. Але ж нічого не вдієш, у житті кожного спортсмена настає такий день, коли треба поступитися місцем на користь молодих. От закінчив свої виступи і знаменитий Юрій Миколайович Войнов — футболіст великого таланту і, здавалось би, невичерпних можливостей. Йому на зміну мав прийти Федір Медвідь.

Значно омолодився і «Шахтар». З старої гвардії залишилось тільки троє — воротар Борис Стрелков, захисник Вячеслав Аляб'єв та нападаючий Валентин Сапронов.

У команду прийшли вісімнадцять молодих, здібних футболістів, вихованих у різних українських колективах фізкультури та клубах майстрів класу «Б».

У 1962 р. в українських футбольних колективах уже працювали 500 професійних і 23 849 громадських тренерів. За період з 1959 по 1963 рік значно зросла і кількість суддів (з 13 455 до 20 249). Найбільші були колегії Київської, Одеської та Харківської областей. 27 арбітрів уже мали всесоюзну категорію. Найкращими в республіці були визнані Г. Алексєєв (Харків), О. Васильєв (Харків), Р. Газда (Львів), Я. Дацик (Івано-Франківськ), М. Кірсанов (Київ), Ф. Куруп (Ужгород), А. Малець (Ужгород), О. Мугурдумов (Київ), Ю. Маврикординато (Миколаїв), М. Пінський (Харків), С. Прицкер (Запоріжжя), С. Роздорожнюк (Одеса), М. Смирнов (Луганськ), Б. Стрілецький (Харків), В. Фролов (Київ), В. Ханенко (Львів), О. Цаповецький (Київ), М. Шляпін (Одеса), Б. Шмигельський (Київ).

Федерація футболу СРСР вирішила в сезоні 1963 р. перебудувати систему розиграння першості СРСР,

оскільки попередній варіант не виправдав себе. До участі в чемпіонаті Радянського Союзу було допущено 38 команд майстрів. Першу групу класу «А» складали 20 колективів, які в сезоні 1962 р. після завершення ігор посіли саме 20 перших місць. До другої групи класу «А» увійшла решта команд і 16 найкращих команд класу «Б». Україна в першій групі дістала 3 місця («Динамо», «Шахтар», «Авангард»), у другій — 5 («Трудові резерви», «Чорноморець», запорізький «Металург», львівські «Карпати» і дніпропетровський «Дніпро»).

В списку провідних футболістів країни 1963 р. стояли прізвища А. Біби, О. Базилевича і В. Серебряникова.

Завдяки великій роботі спортивної громадськості в ці роки на Україні значно збільшується кількість футболістів і команд. Так, у 1964 р. в республіці було 35 тисяч футбольних команд і 604 486 футболістів, з них 95 тисяч спортсменів-розрядників, наступного року — 40 тисяч команд, 810 тисяч футболістів, 129 тисяч розрядників.

Після тривалої перерви було відновлено розиграш першості республіки серед команд колективів фізкультури (чемпіонів областей і міста Києва). Дворічна практика проведення цих змагань показала, що клас заводських футболістів помітно зріс і що тепер завоювати звання чемпіона області стає дедалі важче. Адже на великих підприємствах створені такі спортклуби, як «Сталь», «Метеор», «Богатир», «Комунарець» та інші, і вони проводять власні першості між командами цехів. Ось звідки починається шлях до великих змагань!

Понад 250 тисяч футболістів об'єднувало товариство «Колгоспник». Тут особливо відзначились івано-франківці. В області було 257 колгоспів, а сіль-

ських футбольних команд — 498. І всі вони брали участь у різних змаганнях. Багато зробили для розвитку футболу в своєму краї і закарпатці. Вони на той період збудували 180 футбольних полів, підготували за рік 1706 розрядників.

У шкільних командах республіки 1965 р. грали 343 тисячі юних футболістів. Більшість з них здобували спеціальну підготовку в спортивних школах міськвно, «Трудових резервів», «Динамо», «Авангарду», «Спартака», «Локомотива», «Колгоспника». Добре проводять дитячі змагання фізкультурні організації Києва, Луганської, Донецької, Запорізької, Закарпатської областей. Так, на Луганщині у змаганнях школярів узяли участь 18 тисяч дітей.

Нині в дитячих спортивних школах республіки вже працюють 156 відділень футболу.

Федерація футболу та обласні ради Союзу спортивних товариств і організацій УРСР посиляють на роботу в дитячі школи найдосвідченіших вихователів. У відділеннях футболу дитячих спортивних шкіл працюють 113 тренерів з вищою фізкультурною освітою і 227 — з середньою.

Під їхнім керівництвом вчаться грати у футбол 14 тисяч найперспективніших юнаків.

Крім того, з дітьми працюють ще в командах майстрів. У 1965 р. Україна мала 52 таких колективи (в класах «А» і «Б»), де навчалася 2800 юнаків. І звідси за два роки перейшло в команди дорослих чимало молодих футболістів. Серед них такі вже відомі гравці, як А. Бишовець, В. Мунтян, Ю. Єськін, В. Булгаков, В. Босий, В. Семенов, В. Кащей та багато інших. Вони не тільки виправдали довір'я своїх старших товаришів по команді, але й стали гравцями молодіжної збірної СРСР.

Україна як краї масового футболу успішно виконувала плани спортивної семирічки, створила сильний плацдарм для дальшого наступу на футбольний Олімп. У цьому зв'язку слід докладніше спинитися на ролі Віктора Олександровича Маслова в підготовці майбутніх великих успіхів київських динамівців.

Ім'я талановитого футбольного педагога добре знайоме нашій громадськості. Він народився в Москві, довго працював на автозаводі ім. Лихачова майстром відділу технічного контролю. Там же почав грати в футбол. А потім став професійним тренером. Працював з різними командами: спочатку з «Торпедо», де свого часу грав півзахисником, потім виховував футболістів Кишинєва, Ростова і, нарешті, він тренує київських динамівців.

Нещодавно у Луганську став до ладу спортивний табір для юних футболістів груп підготовки при команді «Зоря». Тут є чудові ігрові тренувальні поля, плавальний басейн. Майбутні майстри шкіряного м'яча мають усі можливості підвищувати свою загальну фізичну і спеціальну підготовку.

Колектив киян одразу пройнявся довір'ям і симпатією до Маслова. Так уже повелося, що він приносив з собою успіх у будь-яку команду. При ньому здобували свої найбільші перемоги торпедівці Москви (в 1960 р. Кубок країни і золоті медалі чемпіонів), при ньому, коли він перейшов на роботу з дітьми, заявили про себе талановиті юні футболісти (зокрема, Валерій Воронін), при ньому вийшли у перші лави армійці Ростова.

Віктор Маслов любить молодь, з великою повагою ставиться до неї. І молоді динамівці Києва одразу відчули це на собі. Саме після його приходу повноправними гравцями основного складу стали Федір Медвідь, Володимир Левченко, Вадим Сосніхін.

Однак перші адміністративні заходи Маслова викликали і подив у любителів футболу, і роздратування. Особливо всіх вразила історія з Валерієм Лобановським. У 1964 р. йому було ще тільки 25 років. Цей спортсмен уславився в радянському футболі як один з найтехнічніших, найкмітливіших гравців. Він з успіхом грав у своєму клубі, виступав за збірну СРСР, за олімпійську команду. Його майстерність була високо оцінена навіть південноамериканцями, які, природно, розуміються на футболі. Про Лобановського тепло писали газети Англії, Бразилії та багатьох інших футбольних країн.

Але зрештою його манеру гри вивчили, Лобановському на фланзі ставало дедалі важче пробиватися вперед. Тоді він винайшов нову гостру зброю — його кутові та штрафні удари набули майже легендарної популярності. Не раз м'яч, пробитий «сухим листом» від кутового прапорця, влітав прямо у ворота.

Одне слово, напад київського «Динамо» було важко уявити без Лобановського. Здавалося, його місце

Старший тренер і начальник команди «Динамо» (Київ) заслужений тренер СРСР і УРСР Віктор Олександрович Маслов.

в команді таке надійне, що протягом найближчих років жоден футболіст не може претендувати на роль лівого крайнього в київському «Динамо».

А Маслов, десь на початку сезону рішуче посадивши його на лаву запасних, уже не дав більше грати за основний склад.

Довго сидів на лаві запасних і Олег Базилевич — друге крило київської атаки. В. Маслов пояснив, що цей гравець зараз перебуває в поганій фізичній формі. Згодом, під час кубкових матчів, він, щоправда, знову з'явився на полі і, як здавалось, двома своїми віртуозними ударами по воротах спартаківців повністю ствердив себе як грізну силу. Однак у 1966 році і Базилевича не стало в команді, він як і Лобановський, надягнув форму «Чорноморця». Туди ж пішов і Віктор Каневський.

Таким чином, за дуже короткий строк київське «Динамо» втратило трьох найдосвідченіших, найрезультативніших форвардів. Хто ж мав рацію — Маслов чи вони, перевірені бійці динамівців? Відповідь на це могло дати тільки життя. І воно дало її.

Все почалось під час розіграшу Кубка. Українські шанувальники футболу великі надії покладали на донецький «Шахтар», який вже завоював репутацію кубкової команди. Якимсь особливим секретом володів тренер Олег Ошенков, він умів якнайкраще настроювати

своїх хлопців на нетривалий, але вкрай важкий, виснажливий кубковий турнір. Саме тому «Шахтар» уже двічі завойовував Кубок, саме тому і втретє дійшов до фіналу розиграної, де зустрівся з московським «Спартаком». Той матч проходив у день урочистого відкриття III Спартакіади народів СРСР. Гірники навіть знову на п'ять хвилин стали володарями Кубка, бо відкрили рахунок. Але зрештою програли матч.

І все ж команда Ошенкова залишилась грізною силою в кубковому розигранні. Принаймні так думали всі, коли в 1964 році розпочався цей турнір. Але вже на старті гірники програли матч куйбишевській команді «Крила Рад» і вибули з розиграної. Досить вдало почали змагання армієць Львова. Однак їх також спіткала невдача в матчі з волжанами.

Отже, в розигранні Кубка залишилась одна українська команда, яка могла розраховувати на успіх. Це було київське «Динамо». Але в його ансамблі далеко не всі ланки перебували у найвищій бойовій готовності. Так, лівий край нападу був тепер відкритий. Те, що В. Серебряников періодично мав заповнювати вакуум у цьому секторі атаки, не розв'язувало проблеми. Та й відсутність О. Базилевича, хай тимчасово, теж давалась взнаки. А чи можна покласти на тих молодих гравців, яких Маслов ввів у бій? Щоправда, серед дублерів вони були найсильніші. Але ж то все-таки дублери...

Усі бачили, що почерк киян змінюється. І хоч більшість команди, як і раніше, становили досвідчені, усім добре відомі футболісти, вони тепер грали не так, як раніше. Та одразу розібратися в цих змінах було важко, хоч фахівці уже бачили, що відсутність Лобановсь-

кого не є катастрофою і що поява молодих гравців поруч з ветеранами дала позитивні наслідки.

Перемігши ярославський «Шинник», кияни вийшли у півфінал, де вони мали схрестити зброю з московськими спартаківцями.

«Спартак»! Ніхто з радянських команд не володів Кубком стільки разів, скільки ця команда найдосвідченіших турнірних бійців, що вміють віддати всі сили матчу, до останньої можливості боротися за перемогу. Зустріч відбувалася в Москві. 90 хвилин напруженої боротьби не дали результату.

Додатковий час. Обидві команди грали обережно. Всім було ясно: єдиний гол може вирішити долю цього напруженого двобою. Почувається, що команди сильно втомилися і вже не стільки дбають про атаку, скільки про оборону. І їм вдається вберегти ворота від неприємностей.

Поединок був продовжений наступного дня. Десятки міст стежили за ним по телебаченню. На адресу суперників надійшли сотні телеграм з найтеплішими побажаннями успіху.

Невдовзі після початку матчу спартаківцям вдається провести гол у ворота Віктора Банникова. Відповіддю на нього був динамівський штурм. Але перед воротами москвичів — бастион захисників. Динамівці не можуть пробитися, і тоді вони пускають у хід свою перевірену зброю — дальні удари. Шоразу сильно б'є Йосип Сабо, почав дальній обстріл Біба. Дарма, пробити спартаківську оборону не вдається.

У цьому матчі вперше після дуже тривалої перерви знову грав на звичному місці Олег Базилевич. Напередодні він ще відпочивав, а сьогодні команда налягла на його виході, бо вкрай був потрібен ще один, свіжий нападаючий. І він став душею нападу.

Десь у середині тайму по правому краю прорвався Сабо. Поруч — на місці правого центрального нападаючого — мчав Базилевич. Сабо, не зупиняючись, зробив прострільну передачу ліворуч. Базилевич перехопив її перед штрафним майданчиком і, не обробляючи м'яча, у високому стрибку сильним і абсолютно точним ударом спрямував його в сітку воріт.

Згодом цей гол визнали найкрасивішим у сезоні і Олегові Базилевичу присудили спеціальний приз газети «Московский комсомолец».

Цим голом суперники киян були деморалізовані. Далі матч проходив при повній перевазі динамівців. Базилевич, який став справжнім героєм дня, і Серебряников провели ще два голи. Доклавши відчайдушні зусилля, щоб якимось врятувати становище, спартаківці спромоглися забити ще один гол, але для більшого їм уже бракувало сил. Київські динамівці вийшли у фінал.

Тимчасом сталася ще одна сенсація. Куйбишевська команда «Крила Рад», вигравши матч з московськими динамівцями, стала фіналістом. Отже, як і десять років тому, долю Кубка мали вирішити дві нестоличні команди.

У фіналі кияни повністю домінували на полі. На 18-й хвилині їхній капітан Віктор Каневський прийняв м'яч від Віктора Серебряникова, який подавав кутовий удар, і, блискавично обігравши захисника, сильно пробив під перекладину. Цей гол лідера київської атаки, блискучого техніка, майстра прицільного удару, вирішив долю матчу.

Так динамівці столиці України вдруге завоювали Кубок Радянського Союзу. Тричі за останні чотири роки Кубок зимував на Україні. Такого ще не бувало. Героями цього кубкового турніру стали Віктор Банни-

ков, Володимир Щегольков, Вадим Соснихін, Леонід Островський, Василь Турянчик, Валентин Левченко, Володимир Левченко, Йосип Сабо, Федір Медвідь, Андрій Біба, Віктор Каневський, Олег Базилевич, Віктор Серебряников, здібний запасний воротар Євген Рудаков.

І ось тепер, нарешті, стало ясно, що Маслов зробив з командою.

Що зберегло київське «Динамо» при новому тренері від старого малюнка? Насамперед комбінаційний, винахідливий стиль і гостроту атак. Але раніше команда грала більш м'яко. Форварди, втративши при атаці м'яч, заспокоювались і чекали нових передач з тилу. Тепер боротьба за м'яч точилась безупинно на всіх ділянках поля, в усіх ігрових епізодах — як у хокеї. Маслов надав грі киян більшої мужності, рішучості. Значно краще почала грати лінія оборони. Тут уже проступала чітка, струнка система. Помітно активізувались крайні захисники. І що, можливо, найголовніше — команда стала грати більш атлетично. Там, де не вистачало техніки молодим, вступали в силу їх запал, їх бажання проявити себе з найкращого боку. Можна без перебільшення сказати, що значну частину кубкового навантаження винесла на своїх молодих і міцних плечах плеяда вчорашніх дублерів.

Але якщо Маслов залишився прихильником комбінаційного стилю, то чому він так суворо повіся з Лобановським? Чому так скептично поставився до Базилевича? Може, він не бачив їх позитивних якостей?

Бачив. Прекрасно бачив, що обидва вони технічні, розумні футболісти, віддавав данину їхній елегантній манері гри. Але тренер в тій команді, яку він бачив у своїй уяві, хотів мати на краях дві «бомби». На таку роль м'який, неквапливий Лобановський вже не

підходив. Йому явно бракувало атлетизму, настирливості, якостей бійця. А Базилевичу при всій його самовідданості, при всій технічності не вистачало фізичного гарту. Віктор Маслов ще не знав, хто замінить їх, він ще приглядався до молодих футболістів з інших українських команд і був ладен пожертвувати в певній мірі технікою майбутніх наступників, аби тільки вони виявились тими самими «бомбами». А техніка з часом прийде. Зрештою Маслов вибрав Віталія Хмельницького, а згодом Валерія Поркуяна. Наскільки вдалий був такий варіант, показали наступні чемпіонати країни.

Одне слово, Віктор Маслов хотів створити нову команду, яка відповідала б найсучаснішому світовому еталону. Своїї мети йому вдалося досягти протягом двох років.

До командного призу — Кубка динамівці додали ще два. Один одержав воротар Віктор Банников, визнаний найкращим голкіпером року, а другий — Олег Базилевич — за найкрасивіший гол сезону.

Значним досягненням була і перемога двох одеських команд у другій групі класу «А». Якщо армійці Одеси провели весь сезон рівно і сильно, то «Чорноморець» тільки на самому фініші змагання, добившись перемоги в останніх матчах, спромігся пробитись у найвищу лігу радянського футболу. Цей успіх у моряків був пов'язаний з іменами нових тренерів — Юрія Войнова, Матвія Черкаського та Сергія Шмерліна. Армійців тренували Віктор Федоров та Володимир Шемельов.

За звання чемпіона республіки точилася боротьба в класі «Б», де виступали 48 команд. Найімовірнішими претендентами на почесний титул були три колективи — вінницький «Локомотив», армійці Києва і житомирське «Полісся». Зрештою між ними і розподіли-

Першість країни 1967 року.

Команда одеського «Чорноморця» (зліва направо): Віктор Зубков, Віктор Лисенко, Віталій Сиромятников, Володимир Дерябін, Володимир Сак, Валерій Бокатов, Іштван Секеч, Петро Цунін, Василь Москаленко, Олександр Ярчук та Віктор Мірошин.

лись три перших місця. У безкомпромісній напруженій боротьбі вінничани ціною величезних зусиль, звівши внічию (2 : 2) вирішальну гру з кадіївським «Шахтарем», який також входив до групи лідерів, здобули так зване «золоте» очко, а з ним — чемпіонське

звання і путівку в другу групу класу «А». Команда виступала в складі Є. Котельникова, А. Молотая, В. Юн Чен-яна, А. Александрова, В. Суліми, В. Ощепкова, Ю. Шевченка, Є. Корнієнка, Г. Шуйського, Л. Ігнатенка, Б. Тягая, О. Півикова, В. Трояновського та О. Павленка. Готував колектив заслужений тренер УРСР Віктор Жилін.

Змінився і володар Кубка республіки. Ним став київський «Більшовик».

З 1963 р. почав розіграватись «Кубок надії», встановлений ЦК ВЛКСМ для молодіжних команд (юнаків 18—19 років). Його першим володарем була збірна Узбекистану. Українці зазнали поразки. Готуючись до другого розиграшу, тренери О. Ласевський та В. Кожухов глибоко проаналізували причини попередньої невдачі, підібрали у збірну УРСР найбільш здібних юнаків з Києва, Львова та Івано-Франківська. Це були Є. Степаненко, Е. Лендъєл, О. Барон, З. Мілес, О. Линник, В. Трубочанінов, А. Черьомін, І. Товт, Ю. Істомін, В. Петраш, П. Меламед, Г. Афанасьєв, Г. Янаукас, В. Олійник, З. Гнатюк, О. Кретов, Ю. Налимов.

У фіналі дві команди — Грузії та України — набрали однакову кількість очок. Вирішальний матч виграла команда УРСР (2 : 1), завоювавши для республіки «Кубок надії». Спеціальні призи найкращого захисника і півзахисника одержали Є. Степаненко та Е. Лендъєл.

Крім того, розігрався ще «Кубок юності» — для футболістів 15—17 років. Перемігши у фіналі команди Москви, Білорусії та РРФСР, збірна України принесла свій республіці ще один спортивний трофей. Її честь захищали найкращі юніори Києва, Миколаєва, Сімферополя, Луцька — В. Мунтян, В. Кащей, Я. Явтуховський, Ю. Єськін, В. Сапельников, В. Лисенко, В. Семенов, В. Ідзовський, В. Михайленко, А. Рудовський,

В. Дегтярьов, В. Шустерман, Е. Іващенко, Б. Ольховський, В. Єрофєєв, В. Булгаков, А. Шаровар, А. Феночка, В. Горбач, В. Бабанін.

Два індивідуальних призи з чотирьох, що розігрувалися на турнірі, завоювали воротар В. Єрофєєв і центральний нападаючий В. Булгаков.

Але юніори, які готувалися при командах майстрів, на цей раз у всесоюзному чемпіонаті виступили невдало. Тільки динамівці Києва зуміли посісти 4-те місце. Зате відрадним було те, що понад 80 юних футболістів груп підготовки перейшли в команди дорослих. Добре зарекомендували себе авангардівець з Жовтих Вод В. Варакута, вихованець донецького «Шахтаря» Б. Ольховський, київські динамівці А. Бишовець та В. Мунтян.

За результатами виступів у тому році до списку 33 найсильніших футболістів країни увійшли кияни В. Банников, В. Соснихін, А. Біба, О. Базилевич, В. Серебряников, В. Хмельницький. Звання заслуженого майстра спорту СРСР було надано ветеранові донецького «Шахтаря» Валентину Сапронову — талановитому футболістові, який мав великі заслуги перед рідним колективом.

Отже, сезон 1964 р. багато в чому нагадував «золотий рік» українського футболу. Знов було чимало призів, знов найкращі футболісти республіки поповнили ряди збірних команд країни. Той факт, що українські команди почали дедалі частіше здобувати важливі перемоги на всесоюзній та міжнародній арені, свідчив про зростання питомої ваги футболу нашої республіки в радянському спорті, про правильність напрямку, яким він йшов уперед. З радістю дізналися любителі спорту, що київським динамівцям виявлена честь першими з радянських команд включитися в один з найпопуляр-

ніших в Європі турнірів — розиграш Кубка володарів Кубків. Вітчизняний футбол ще не мав такого досвіду, і кияни повинні були стати першою ластівкою в цьому визначному змаганні.

Сезон 1965 р. був позначений гострим змаганням двох лідерів — динамівців Києва і московських торпедівців.

На той час уже закінчилася перебудова тактики всіх радянських команд. Система 1—4—2—4 або 1—4—3—3 стала звичайним явищем. Поступово зростала результативність. Це свідчило, що нарешті форварди призвичаїлись до нової схеми, почали грати більш упевнено і цілеспрямовано.

Але найвищої майстерності в новому тактичному варіанті досягли тільки дві команди — «Торпедо» і «Динамо». Зрештою вони зуміли довести свою цілковиту перевагу над усіма іншими суперниками, набагато відірвавшись од них. Досить сказати, що на фініші третій призер відстав від лідерів на 13—12 очок. А цим призером була така досвідчена команда, як ЦСКА.

На початку сезону автозаводці впевнено захопили лідерство, а кияни відставали. Та згодом вони наздогнали торпедівців, хоч у Москві, в першому крузі, і програли їм — 0 : 1. Кінець кінцем стало ясно, що повторний поєдинок між ними, мабуть, остаточно виявить найсильнішу команду країни.

Вже тоді кияни були трохи сильніші за автозаводців. Їх гра відзначалась більшою стабільністю, комбінаційним багатством. Торпедівці мали перевагу, либонь, тільки в центровій парі нападаючих, де прекрасно взаємодіяли Стрельцов — Іванов, Іванов — Щербakov. Але й тут у киян був такий козир, як висока індивідуальна майстерність всіх форвардів, про що, зо-

крема, свідчила приблизно однакова кількість голів, забитих кожним з них. Крім того, динамівці Києва, як завжди, відзначались агресивним півзахистом.

У повторному матчі, що відбувався в Києві, господарі поля запропонували автозаводцям максимальний темп. Він був такий приголомшливий, що гості просто розгубилися. В середині першого тайма киянам протягом п'яти хвилин вдалося провести у ворота лідерів три м'ячі. Але, переконавшись у своїй перевазі, динамівці заспокоїлись. І це їм дорого коштувало. Після відпочинку москвичі одразу відчули спад у настрої суперників і кинулись на відчайдушний штурм. Едуарду Стрельцову вдалося сквитати два м'ячі.

Перемога киян показала, що вони близькі до золотих медалей, як у 1961 р. Тепер преса, спортивна громадськість з великою увагою стежили за заочним двобоєм лідерів. Він був тим цікавіший, що буквально кожна команда вважала за свій обов'язок грати проти фаворитів з особливим піднесенням, і очка давалися їм нелегко. Так, для киян дуже важко склався матч у Ташкенті. «Пахтакор», очолюваний М. Якушиним, перестав програвати на своєму полі. Складність завдання, що стояло перед українцями, посилювалась ще й відсутністю ряду провідних гравців (Банников, Сабо і Хмельницький були відряджені до збірної), їх замінили дублери Рудаков, Мунтян і Пузач. Незважаючи на це, динамівці сильно провели матч і перемогли (2 : 1). Одночасно торпедівці зіграли внічию в Тбілісі (1 : 1), і тепер уже кияни стали лідерами.

Здавалося, шлях до чемпіонства відкритий. Але прикра поразка в Кутаїсі від аутсайдера, місцевого «Торпедо», не дала здійснитися мріям. На фініші киянам не вистачило одного очка, і вони були вимушені задовольнитися срібними медалями.

І все-таки вони були гідні звання чемпіона. Про це свідчило те, що кияни завоювали 5 призів з 8, які розігруються в радянському футболі. І всі ці призи — командні: за перемогу дублерів, за кращу суму очок основного і дублюючого складу, за найбільшу кількість перемог з великим рахунком, за волю до перемоги, за найбільшу кількість голів. Кожен з цих призів характеризує командну силу. На долю ж чемпіона припав лише один, індивідуальний приз — воротареві Анзору Кавазашвілі.

З приводу безпрецедентної переваги двох команд над іншими газети писали, що нині на прапорі радянського футболу однаково яскраво виблискують дві назви — «Торпедо» і «Динамо». Так вони і стояли поруч в усіх звітах, оглядах, аналізах. Гору взяли автозаводці, але, поздоровляючи їх із заслуженим успіхом, капітан динамівців Андрій Біба писав у тижневику «Футбол», що суперечка не закінчилася, що останнє слово в ній все ж не сказано і що воно, мабуть, пролунає в наступному, 1966 р. На цю думку знов-таки наводили динамівські призи. Бо не було за всю історію радянського футболу випадку, щоб одна команда забрала стільки трофеїв і все-таки залишилась на другому місці. Було також вельми показовим, що в списках провідних футболістів країни 1965 р. фігурували прізвища великої групи динамівців — Банникова, Щеголькова, Островського, Біби, Сабо, Базилевича, Серебряникова, Хмельницького.

Кияни сміливо дивилися в майбутнє. За їхніми плечима зросла міцна зміна, вони знали, що на молодих гравців можна сміливо розраховувати. І справді, протягом останніх років київські дублери завжди йшли в авангарді. Так, у 1961 р. вони були треті, в 1962 р. — другі, в 1963 р. — перші, в 1964 р. — другі

Заслуженний майстер спорту Віктор Серебряников.

і в 1965 р. — знову перші. Молоді футболісти Євген Рудаков, Борис Сорока, Олександр Шпаков, Володимир Левченко, Григорій Іщенко, Віктор Мірошин, Володимир Мунтян, Юрій Єськін, Віктор Кащей, Анатолій Бишовець, Віктор Назаров, Анатолій Пузач, Віталій Дровецький досягли такого рівня майстерності, що вже за п'ять турів до кінця чемпіонату забезпечили собі перше місце.

Та не тільки на них розраховували динамівці. Ось уже й за спинами дублерів піднялось нове покоління перспективних спортсменів — юніори групи підготовки при команді майстрів. Вони теж завоювали першість у всесоюзному змаганні, вигравши фінальну зустріч у команди Москви (2 : 0). То були вихованці колишнього центрального захисника київського «Динамо» В. Голубева і О. Леонідова. Майки чемпіонів надягли А. Кульбіда, Ю. Єськін, В. Кравченко, В. Семенов, В. Булгаков, Є. Таран, А. Шаровар, Ю. Мілюхін, С. Махия, М. Лисиченко, В. Назаренко, В. Гороза — гравці юнацької збірної країни.

З такими резервами можна було впевнено зустрічати новий сезон. Цього разу динамівці готувались до нього незвичайно. Адже вони дебютували в розигранні Кубка володарів Кубків і після ряду перемог (до речі, саме ці ігри дали себе взнаки в Кутаїсі) мали зустрітись з сильним шотландським клубом «Селтік». Другий матч з ним повинен був відбутись у січні 1966 року. Тому підготовка до гри європейського масштабу стала одночасно і підготовкою до чемпіонату країни.

Шотландцям кияни програли на їхньому полі, а на своєму звели матч унічію і вибули з дальших змагань. Позначилися відсутність відповідного досвіду, втома команди і неможливість так довго підтримувати свою

найкращу форму. Але, як то кажуть, вікно в Європу було пробито.

Того року загалом непогано виступили всі українські команди груп підготовки на всесоюзному огляді в Саратові. Так, миколаївський «Суднобудівник» посів п'яте місце (тренер І. Колбанов). Приємною несподіванкою була і участь у фіналі запорізької «Стріли» (тренер В. Непечій), що зайняла четверте місце.

Що ж до решти колективів України, які виступали в найвищій лізі чемпіонату СРСР, то вони нічим похвалитися не могли. «Шахтар» був 12-м, «Чорноморець» — 14-м, одеський СКА — 17-м.

Але в другій групі класу «А» досить вдало фінішував харківський «Авангард», який почав сезон вкрай погано і тільки наприкінці його виправив становище бурхливим спуртом. Третє місце дало йому малі бронзові медалі і звання майстрів спорту для дев'яти гравців.

Учасниками чемпіонату України 1965 р. були 49 команд, поділені на три зони.

Авангардівці Жовтих Вод і Тернополя, а також армійці Києва, Львова, сімферопольська «Таврія» і кадіївський «Шахтар» утворили фінальну шістку. Впевнену перемогу здобув львівський СКА, незважаючи на те що з команди перейшли в колективи класу «А» деякі провідні гравці — А. Пузач, Т. Пфайфер, І. Секеч. Їхні місця зайняли вихованці груп підготовки І. Лендєл, П. Григорович, В. Мережко та інші.

Ставши чемпіонами республіки, вихованці тренера С. Шапошникова здобули право на перехідні ігри з «Карпатами». Обидва матчі вони виграли — 2 : 0 і 3 : 0, і це дало їм можливість переступити заповітний поріг класу «А».

Громадськість познайомилась і з новим чемпіоном України серед команд колективів фізкультури. Такого звання вперше удостоївся севастопольський «Металіст».

У розиграші Кубка республіки виявили бажання поміряться силами 8 тисяч команд. Після тривалої боротьби в зонах і фіналі почесний приз став нагородою запорізького «Титана».

В сезоні 1965 р. українські команди провели чимало міжнародних зустрічей. Вони змагалися з футболістами Англії, Бірми, Болгарії, Угорщини, Данії, Італії, Польщі, Сирії, Франції, Чехословаччини, Югославії, Японії. Гості з-за кордону грали в 13 містах республіки. Всього було проведено 48 таких матчів. З них українці виграли 27, звели внічию 11 і 10 програли. Загальне співвідношення м'ячів 119 : 56 на користь радянських футболістів.

У післявоєнні роки чималу роль у розвитку футболу на Україні відіграла збірна команда республіки. Її офіційні виступи почалися з 1959 р., коли вперше було проведено матч з командою Російської Федерації. Відтоді зустрічі збірних колективів двох братніх республік стали традиційними. Ось їх результати.

Україна — РРФСР

1959 рік	2 : 2
1960 »	2 : 1
1961 »	3 : 1
1962 »	2 : 0
1963 »	Зустріч не відбулася
1964 »	3 : 0

Цікаво проходили матчі нашої збірної проти динамівців Києва. Одна закінчилась її поразкою — 1 : 2, друга — нічиєю — 2 : 2.

У міжнародних матчах збірна України перемогла «Спартак» (Пловдив, Болгарія) — 1 : 0, «Легію» (Гданськ, Польща) — 3 : 0, «Генчлер борлігі» (Туреччина) — 4 : 0, збірну НДР — 2 : 0, збірну Японії — 2 : 0 і програла лише одну зустріч бразильській команді «Фламенго» — 2 : 3.

Творчість

Вище ми вже писали, що в післявоєнні роки Україна стала творчою лабораторією радянського футболу. Як слід це розуміти? Чи не є перебільшенням таке твердження?

Як відомо, однією з головних проблем, що завжди хвилює тренерів і футболістів, є тактика. Певна річ, усе починається з технічної підготовки гравців, з розвитку їх фізичного базису. Але кінець кінцем ці зусилля мають на меті одне — спираючись на зрілу техніку і добру фізичну підготовку футболістів, розв'язувати найефективніші тактичні проблеми.

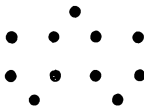
Власне кажучи, зміст футбольного змагання зводиться до оволодіння достатнім для атаки оперативним простором. Отже, системою складних і швидких комбінацій футболісти прагнуть звільнитися від своїх опікунів, вийти на оперативний простір, створити небезпечну атаку. Тактика й покликана допомогти розв'язати ці завдання. Саме тому так багато важить досконалість тактичної схеми.

І в цьому відношенні українські футболісти виявили себе справжніми новаторами. Пригадайте спроби Ошенкова відійти ще в 1956 р. від застарілої системи «дубль-ве». Дарма, що тоді цей експеримент не дістав підтримки, що його оцінили не одразу, — він зрештою таки не минув марно.

Нову ідею подарувала Україна радянському футболу в 1961 р., коли динамівці Києва продемонстрували ешелоновану атаку. Її теж одразу не зрозуміли, але поступово дальні атаки киян стали взірцем для інших команд.

Пресинг, запозичений футболістами Донецька в баскетбола і так успішно використаний ними в фінальному кубковому матчі 1961 р., також є важливою віхою в тактичному озброєнні радянських команд. Слідом за гірниками цю ідею успішно використали динамівці Москви, і нині більшість команд вдало діє за принципом щільної опіки по всьому полю з складною, безперервною підстраховкою кількома гравцями.

Нарешті, в 1966 р. на Україні народилася ще одна новинка. Авторами нового тактичного варіанта є тренери київського «Динамо» Віктор Маслов, Віктор Терентьев і Михайло Коман. Йдеться про малюнок гри, який має такий вигляд:

Цю тактичну побудову називали по-різному: «система трьох стоперів», «тактика чотирьох хавбеків» тощо. Звичайно, називати її можна як завгодно, але зміст від цього не зміниться.

Як виникла ця схема? На перший погляд, для тих, хто не знав планів динамівців, — випадково. В матчі першого круга «Динамо» — ЦСКА зазнав травми Анатолій Пузач. Замість нього в гру було введено не нападаючого, а ще одного центрального захисника. Здавалося, це зроблено просто для зміцнення лінії оборони команди. Насправді ж такий варіант був задуманий давно, ще рік тому. Тренери киян чекали

слухної нагоди, щоб пустити його в хід. Мали на увазі зробити це наприкінці чемпіонату 1966 р., коли буде потреба поставити суперників перед новою загадкою, і, поки ті розв'язуватимуть її, спокійно фінішувати. Та несподівана травма Пузача і відсутність напихваті гідного заступника примусили керівників «Динамо» прискорити застосування своєї тактичної новинки.

Отже, в обороні киян у тому матчі почали діяти три стопери і двоє центральних нападаючих. Могло здатись, що це — «супербетон». Але вже через кілька ігор усі переконались, що динамівці мають на увазі зовсім інше. Центр стоперів, ветеран команди Василь Турянчик, який в минулому був півзахисником, дістав нове завдання. Він перемістився в лінію хавбеків і їх стало четверо — Біба, Медвідь, Мунтян, Турянчик.

Але і на цьому рубежі Турянчик не затримувався довго. Він при найменшій нагоді йшов ще далі вперед, і тоді кияни мали в лінії атаки вже трьох нападаючих. Потому до них приєднувались Біба або Мунтян, Мунтян або Медвідь і атака ставала масовою, небезпечною. А коли над воротами киян нависала загроза, Турянчик негайно повертався назад (він же досвідчений стопер!), і тоді в захисті динамівців діяли п'ятеро футболістів.

У такій манері команда провела п'ять матчів підряд і всі виграла. Було забито 13 голів і пропущено тільки 1.

Якби таке сталося років десять тому, нова тактика неодмінно зустріла б відсіч з боку деяких авторитетних «теоретиків», і В. Маслов, очевидно, пережив би те саме, що припало на долю О. Ошенкова. Та бразильці довели, що побудова 1—4—2—4 і навіть 1—4—3—3 не має нічого спільного з теорією «бетону». Як бачимо, кияни пішли ще далі, формально залишили попереду тільки двох «чистих» нападаючих — Бишовця

Андрій Біба і Пеле після матчу
СРСР — Бразилія.

і Хмельницького. І, незважаючи на такий безпрецедентний факт, ніхто тепер уже не наважився твердити, що в цьому разі йдеться про пасивну оборону. Бо ж голів вони забивали більше за інших!

Звичайно, вдале використання нової ігрової системи зовсім не означає, що вона стала єдиною, найголовнішою тактичною зброєю динамівців Києва і що ті завжди вдаватимуться лише до неї. Очевидно, цей механізм діятиме тоді, коли в ньому відчуватимуть потребу.

У матчі на Кубок європейських чемпіонів проти міланського

«Інтернаціонале» торпедівці Москви вже повторили київський варіант і добились красивої, маневрової гри. Матч італійці виграли, але тільки завдяки тому, що Воронін сам собі забив гол. Отже, київська новинка досить швидко знайшла послідовників, а це означає,

що Україна знов збагатила вітчизняний футбол оригінальною ідеєю.

Після чемпіонату світу 1966 р. редактор тижневика «Футбол» Мартин Мержанов писав, що коли він бачив гру англійської збірної, перед його очима стояла київська команда «Динамо», а коли він милувався діями найкращого хавбека першості Боббі Чарльтона, то не міг не порівнювати його гру з грою Андрія Біби.

Мабуть, київська новинка матиме ще послідовників. Їм тільки слід врахувати, що така тактика ефективна, коли ґрунтується на індивідуальних можливостях футболістів, чия майстерність відповідає високим сучасним вимогам.

З цією зброєю кияни і почали сезон 1966 р. — сезон, який заслуговує на окрему розмову.

Рясні плоди

Про те, що кияни збираються на повну силу застосувати нову тактичну зброю, на початку XXVIII чемпіонату країни мало хто знав.

Зате добре було відоме інше — віце-чемпіон вступає в розиграш без ряду основних гравців, запрошених до збірної країни. Місця найсильніших майстрів мали зайняти гравці дублюючого складу. Поява дублерів в основному складі команд — явище закономірне. Але де ж ви бачили, щоб одразу ціла група резервістів влилася в нього і щоб колектив при цьому не втратив у певній мірі своєї сили! Такого в практиці нашого футболу ще не спостерігалось. Тому більшість оглядачів розцінювали шанси динамівців досить скромно, а дехто пророкував невдачу.

Перед самим стартом чемпіонату редактор тижневика «Футбол» Л. Філатов писав: «Суто спортивні якості київського «Динамо» відомі. А чи вистачить команді характеру, щоб після виснажливої торішньої гонки за лідером знов націлитись на найвищий приз, — це одна з найцікавіших загадок XXVIII першості СРСР. Дуже хотілося б стати свідком такого красивого виявлення спортивної мужності».

Сумніви висловлювали й інші спеціалісти, віддаючи перевагу «Спартаку», «Торпедо», ЦСКА. Тимчасом у першому ж матчі сезону, 10 квітня, кияни завдали нищівної поразки ленінградському «Зеніту» — 4 : 0. Рахунок їх переможним голам відкрив дебютант В. Поркуян.

Наступний матч — з московським «Локомотивом». Дуже важкий і напружений: москвичі вчинили сильний опір. І все-таки переможний гол було забито.

Після нічиєї з «Чорноморцем» кияни здобувають чотири перемоги підряд — над «Крилами Рад», ростовським СКА, мінським «Динамо» і торпедівцями Москви. Три останні матчі були дуже красиві. Так, у Мінську кияни в першому таймі не змогли зламати опір суперників, а в другому буквально розгромили їх — 4 : 0. У Ростові ж, граючи під дощем на вкрай поганому полі, динамівці з самого початку поєдинку нав'язали суперникові стрімкий темп і, невпинно атакуючи, витримали його до кінця. В результаті — 6 : 1. Що ж до матчу з торпедівцями столиці, то тут захоплення глядачів викликав Василь Турянчик, який забив гол метрів з 38—40.

Правда, попервах киян настирливо переслідували спартаківці і ростовчани. Але розрив у очах дедалі збільшувався. Динамівці столиці України стали одноосібними лідерами і з кожним туром нарощували свою

перевагу. З однаковим піднесенням вони грали проти визначних фаворитів і команд нижчого класу.

Два заключні тури першої чверті чемпіонату приносять їм ще три очка. Це перемога над «Кайратом» і нічия з «Нафтовиком». Отже, після 9 турів вони набрали 16 (!) очок при блискучому співвідношенні забитих і пропущених м'ячів (24—2).

Саме тоді в пресі вперше заговорили про «київську загадку». Лідери дивували своєю грою — свіжою, нестандартною, напрочуд зрілою для весняного періоду, коли звичайно радянські команди тільки набирають спортивної форми.

Не меншою несподіванкою було те, що молоді футболісти-дублери одразу заграли, як зрілі майстри м'яча. Яскравим світлом спалахнув талант новачків. Розквітла чудова обдарованість Володимира Мунтяна; Анатолій Бишовець, якому ще не сповнилось й двадцяти років, очолив список найкращих бомбардирів команд країни; воротар Євген Рудаков з успіхом замінив Банникова; мало не в кожному матчі забивав «свій» гол Валерій Поркуян.

Тоді скептики, які так неохоче поступаються своїми позиціями, заговорили про те, що, мовляв, молодь у динамівців і справді сильна, але це все-таки молодь: вона виснажиться, їй не стане сил на весь чемпіонат, побачите — незабаром наступить криза.

Однак і цьому пророцтву не судилося здійснитися. Після першої половини розиграншу верхня частина таблиці мала такий вигляд:

«Динамо» (К)	31 очко, 39—5
«Спартак»	26 очок, 27—14
«Пахтакор»	25 очок, 19—11
ЦСКА	24 очка, 40—26
«Торпедо» (М)	20 очок, 28—21

У 14-му турі, 7 липня 1966 р., в матчі проти ЦСКА київські динамівці вперше показали свою нову тактику. Про її суть ми вже писали у попередньому розділі. Новинка виявилась такою оригінальною і несподіваною для інших команд, що вони до самого кінця чемпіонату так і не знайшли проти неї гідної зброї.

Навантаження було дуже велике (до збірної країни забрали ще двох динамівців — Л. Островського та В. Поркуяна), і молоді футболісти, вчорашні дублери, в ході чемпіонату втомилися. Але саме тоді, коли здавалось, що стартовий ривок киян згасає, що запас сил вичерпується, на допомогу прийшла тактична новинка, яка збила з пантелику суперників. І поки вони сяк-так розібралися що до чого, динамівці в семи наступних матчах здобули 13 очок, забили ще 17 голів і пропустили тільки 2.

Квінтесенцією сезону був матч «Динамо» — ЦСКА другого кола. Гра відбувалася в Києві. Гості покладали на нього багато надій. Тепер тільки вони при збігу щасливих обставин могли наздогнати лідера — інші конкуренти відкотилися далеко назад.

Зустріч відбулася 4 жовтня. Трибуни Центрального стадіону в Києві були переповнені.

Кияни запропонували швидкий темп, армійці ж вдалися до жорсткої персональної опіки і лише зрідка переходили в контрнаступ. Перед ними стояло одне завдання — витримати штурм перших хвилин, не дати забити гол у свої ворота. Гості сподівалися, що зрештою київська атака захлинеється: не може вистачити в динамівців сил і запалу надовго, коли побачать, що хвилі їх штурму розбиваються об захисну фортецю.

У першому таймі розрахунки ЦСКА ніби виправдались. Але вже через дві хвилини після початку другої половини гри Ф. Медвідь, скориставшись з штрафного

удару Й. Сабо, у високому стрибку відкрив рахунок. І тут оборона армійців не витримала. До кінця гри Й. Сабо та А. Бишовець (двічі) забили ще три м'ячі. З рахунком 4 : 0 закінчився цей пам'ятний матч.

Ця поразка наче підрізала крила футболістам ЦСКА. Вони так і не могли оговтатися до кінця чемпіонату. А перед киянами тепер відкрився прямий шлях до найвищої сходинки п'єдесталу пошани. У наступному турі вони довели кількість очок до 49 і, як показали дальші події, жодна команда не могла доbitися більшого.

Так динамівці Києва вдруге за свою історію стали чемпіонами країни. І вперше того ж року зробили почесний «дубль», завоювавши не тільки золоті медалі чемпіонів, але й кришталевий Кубок Радянського Союзу.

Спочатку шлях динамівців на короткій кубковій дистанції був досить легкий. Без особливих труднощів вони перемогли ставропольське «Динамо» (цікаво, що місцева газета вітала киян уже як чемпіонів країни, хоч матч відбувався влітку, коли доля золотих медалей була ще далеко не вирішена), ленінградський «Зеніт» і навіть московський «Спартак». Але наступний матч з мінським «Динамо» був важкий і драматичний.

Маючи велику територіальну та ігрову перевагу, кияни все ж в основний час так і не відкрили рахунок. Більш того, за грубість було виведено з поля А. Бишовця. Тепер десять киян боролися проти одинадцяти рішучих, невтомних мінчан. Українці продемонстрували тут свої найкращі якості, у першу чергу, залізну волю. Вони не тільки стримували наступальний порив суперників, але при найменшій нагоді самі загрожували чужим воротам.

Золоті хлопці — переможці чемпіонату 1966 р. та їх тренери.
Зліва направо [сидять]: Є. Рудаков, В. Поркуян, Й. Сабо, тренер В. В. Терент'єв,
старший тренер В. О. Маслов, тренер М. Коман, А. Бишовець, В. Банников; [стоять]
В. Щегольков, В. Хмельницький, Ф. Медвідь, Л. Островський, А. Біба, В. Сосніхін,
В. Турянчик, С. Крутківський, В. Серебряников, В. Левченко, А. Пузач, В. Мунтян.

Лише на 116-й хвилині самовідданий Василь Турянчик виручив команду. Несподівано увірвавшись в лінію атаки, він забив єдиний гол, який відкрив киянам шлях у фінал розіграшу Кубка СРСР. Цю перемогу гідно оцінила спортивна громадськість.

Фінал відбувся 8 листопада в Москві, на Центральному стадіоні ім. В. І. Леніна. Суперниками динамівців були торпедівці Москви, які перед тим перемогли іншу українську команду — «Чорноморець».

У Москві вже стояла зимова погода, алеї Лужників були вкриті снігом, над трибунами шугав пронизливий, колючий вітер, а в центрі стадіону зеленіло чисте, як улітку, поле.

Той, хто стежить за газетними звітами про спортивні змагання, мабуть, не раз зустрічав у них слова «остання хвилина». Так, вона часто багато важить. Але

в оглядах майже не зустрічаються слова «перша хвилина», наче її не існує, наче перші 5—10 хвилин, які звичайно витрачаються на розвідку, пристрілку тощо, до уваги не беруться. Тимчасом матч починається саме з першої, а не з десятої хвилини. І тисячі глядачів, які прийшли на фінал Кубка, добре запам'ятали це.

Вже на першій хвилині, одержавши точну передачу з тилу, найкращий снайпер «Динамо» Анатолій Бишовець підхопив м'яч, промайнув між двома захисниками, сильно і точно пробив у лівий кут воріт А. Кавашвілі — 1 : 0!

Однак торпедівці кинулися в контрнаступ, примусивши Є. Рудакова попрацювати на повну силу. Та динамівська оборона діяла бездоганно. Вона холодно-кровно відбивала атаки, безперебійно постачала передачами лінію форвардів. А потім капітан киян Андрій Біба провів другий м'яч, і динамівці втретє завоювали такий дорогий трофей!

І ось він, Кубок, пливе по руках Віктора Банникова, Євгена Рудакова, Володимира Щеголькова, Вадима Соснихіна, Василя Турянчика, Леоніда Островського, Йосипа Сабо, Федора Медвідя, Віктора Сєребряникова, Анатолія Бишовця, Андрія Біби, Віталія Хмельницького, Сергія Круликівського. Щасливих, усміхнених то-варишів вітають запасні гравці Володимир Мунтян, Анатолій Пузач, Володимир Левченко, Валерій Поркуян. Вітають і московські, і українські шанувальники, бо кияни протягом усього сезону по праву найсильнішого залишалися лідерами радянського футболу!

— Ви вийшли на космічну висоту,— сказав космонавт Павло Попович, поздоровляючи своїх земляків.

Що ж кінець кінцем зумовило справжній триумф динамівців столиці України?

По-перше, на початку чемпіонату вони порівняно з іншими командами витратили менше часу на відновлення спортивної форми. Річ у тому, що в січні 1966 р. кияни мали помірятися силами в розигранні Кубка володарів Кубків з шотландським «Селтіком». Отже, обставини примусили їх подовжити тренувальний сезон 1965 р., і команда, кажучи словами шахістів, виграла темп. Після матчу з шотландцями динамівці, нарешті, дістали право на відпочинок. Але гравці й тепер продовжували тренуватись і до сезону були підготовлені якнайкраще. Так, кияни першими здійснили цікавий експеримент — перейшли на цілорічний тренувально-змагальний графік, і Федерація футболу СРСР вирішила скористатись з цього повчального досвіду, запропонувавши радянським командам продовжити сезон до 10 місяців. Саме цьому і зобов'язаний своїм виникненням весняний турнір на приз «Пролісок», встановлений газетою «Советский спорт».

Друга причина перемоги полягає в силі динамівських резервів.

З перших же матчів примусили заговорити про себе Бишовець, Рудаков, Мунтян, Пузач, Левченко. Саме талановита молодь збагатила динамівський стиль гри, зробила його більш сучасним.

Метод роботи з молодими динамівцями також став взірцем для інших команд. І не випадково дублери киян навіть послаблені відсутністю вищезазначених гравців, які стали в лави основного складу, теж зайняли перше місце. Цю перемогу здобули воротар Василь Кириченко, захисники Юрій Ванкевич, Олександр Шпаков, півзахисники Юрій Єськін, Григорій Іщенко, Віктор Назаров, нападаючі Віктор Кашей, Ігор Дирів, Вячеслав Семенов, Олександр Снітько, Віктор Кравченко та інші.

Цьому голу, забитому у ворота збірної Австрії киянином Анатолієм Бишовцем, аплодували навіть австрійські футболісти.

Третя причина цієї перемоги полягала в переконанні, що жодна, навіть найкраща тактика, не повинна обмежувати талановитих, самобутніх виконавців. Тренери В. Маслов, В. Терентьев, М. Коман сміливо відмовилися від бразильської системи, коли переконалися, що й вона не відповідає можливостям ансамблю. Нова тактика з чотирма хавбеками повністю виправдала себе саме тому, що була підказана індивідуальними якостями «вибухових» Хмельницького і Поркуяна, агресивного соліста Бишовця, кмітливих диспетче-

рів-снайперів Біби, Мунтяна, Сабо, Медвіда, атакуючих захисників Турянчика, Щеголькова, Островського.

Нарешті, четверта причина — високий моральний тонус команди.

Ніколи досі динамівці не були такі згуртовані, націлені на перемогу, психологічно підготовлені до найсерйозніших випробувань.

Все це — результат багаторічної вдумливої роботи під керівництвом справді талановитих тренерів.

Як відомо, найбільших успіхів кияни добилися в період з 1960 по 1966 р. Якщо порівняти їх показники за цей час з показниками інших провідних команд, то таблиця матиме такий вигляд:

	І	В	Н	П	М	О
«Динамо» (Київ)	230	124	66	40	419—216	314
«Торпедо» (М)	231	122	57	52	397—226	301
«Спартак» (М)	230	111	60	59	342—223	272
ЦСКА	230	105	67	58	331—219	277
«Динамо» (Т)	231	104	74	53	355—241	282
«Динамо» (М)	232	102	75	55	303—190	279

Отже, є всі підстави сподіватися, що й в найближчі роки кияни успішно захищатимуть свої позиції у вітчизняному футболі.

Свято луганчан

Поки динамівці Києва вели свою нелегку боротьбу за чемпіонське золото і Кубок, поки один за одним завойовували призи, що розігруються в радянському футболі (у 1966 р. вони знов зібрали рясний врожай — 6 з 10), інші представники України в першій групі класу «А» розв'язували свої проблеми.

Футболісти Донецька прагнули закріпитися в першій десятці. Як, бачимо, гірники ставили перед собою скромну мету. Це пояснюється тим, що в останні роки О. Ошенкову ніяк не вдавалося стабілізувати склад команди. Так було і торік. «Шахтар» розпочав сезон невдало. Однак поступово команда зміцніла, здобула ряд перемог. Кінець кінцем у гірників навіть з'явилися шанси пробитись у першу шістку команд. Та все зіпсував фініш — три поразки і одна нічия.

Що ж до «Чорноморця», то його акліматизація у найвищій лізі тривала: він залишився на своєму 14-му місці. Але здобуті перемоги свідчили про серйозні можливості обох команд. Так, зокрема, гірники перемогли «Торпедо» (Москва), «Нафтовик», ЦСКА, «Пахтакор», «Динамо» (Мінськ), а «Чорноморець» вписав у свій актив перемоги над московським «Спартаком», тбіліським «Динамо», «Нафтовиком», мінським «Динамо», «Крилами Рад». Крім того, моряки Одеси дійшли до півфіналу розіграшу Кубка СРСР, що є безперечним успіхом.

Мета, яку поставили перед собою футболісти луганської «Зорі» і яку вони зрештою досягли, була значно складнішою. Тим-то й прийшло на Луганщину велике спортивне свято.

В минулому ця область не могла похвалитися визначними досягненнями в спорті. Фізичну культуру тут любили, успішно впроваджували її в маси, виявляли піклування про організацію масово-оздоровчої роботи, але у великому спорті справи стояли значно гірше.

В останні ж роки, під керівництвом партійної організації області, тут розгорнулося інтенсивне будівництво спортивних споруд. Створення такої матеріальної бази незабаром позначилося на розвиткові найріз-

Дебютант першої групи класу «А» команда «Зоря» (Луганськ) виходить на поле. Валерій Галустов [капітан], Леонід Ключа, Владислав Проданець, Юрій Ращупкін, Валерій Фесенко, Владислав Глухарев, Олександр Журавльов, Касим Акчурін, Ігор Балаба, Валерій Сінау.

номанітніших видів спорту: на Луганщині з'явилися сильні штангісти, баскетболісти, волейболісти, легкоатлети. Вийшли на всесоюзну арену і місцеві футболісти.

У 1965 р. «Зорю» очолив відомий тренер Костянтин Іванович Бесков. Він дав команді багато. Поставивши перед колективом мету увійти в першу групу класу «А», Бесков доклав чимало зусиль, щоб підвищити фізичну підготовку футболістів, озброїти їх сучасною технікою і тактикою. Вдумливий вихователь, він, наприклад, перший ввів у процес тренування бадьорий

музичний супровід, який піднімає настрій, віддаляє настання втоми.

Бесков працював у контакті з спеціалістами різних спортивних профілів, прагнучи до різнобічної підготовки своїх вихованців.

Сезон 1965 р. луганчани почали впевнено. Якщо команда в якомусь матчі припускала помилки, тренер на ходу усував їх. Робилось це так. У роздягальні встановили спеціальний стіл-магніт, до якого наче прилипали маленькі металеві фігурки. У хвилини відпочинку своїх вихованців, під час перерви Бесков на цьому столі, розміченому, як футбольне поле, відновлював хід щойно зіграного тайма, вказував на помилки і тут же накреслював план на другий тайм. Дуже часто ці корективи вносили бажані зміни в хід поєдинку.

Отже, попервах «Зоря» вдало долала перепони на шляху до здійснення поставленої мети. І все ж вона свого не добилася — забракло фізичного гарту, тактичної гнучкості.

Наступного року команду прийняв Євген Іванович Горянський. Він з пошаною поставився до всього зробленого його попередником, зберіг характер учбово-тренувального процесу, але значно більше уваги приділив тактиці. Він хотів, щоб «Зоря» вільно діяла в будь-якій манері, тобто навчилася у кожному окремому випадку застосовувати найефективнішу зброю. Таке завдання розв'язується не одразу. І в перших турах чемпіонату країни 1966 р. «Зоря» добилася досить скромних результатів. Щоправда, команда пропускала мало голів, але й забивала їх небагато. Лідерство захопили «Дніпро», армійці Львова і Києва. Здавалося, одна з цих команд і стане переможцем у своїй підгрупі.

А тим часом при уважному аналізі можна було помітити, що луганчани свідомо пожертвували зовнішньою красою. В ім'я чого? Заради організації, монолітності, надійності. Так вони грали до двадцятого туру. А потім прийшли вирішальні перемоги. Навчившись захищатися, команда перейшла в рішучий наступ. Постійними учасниками атаки стали троє з її чотирьох захисників. А у першому ешелоні ефективно діяли швидкий Ігор Балаба, невтомний Сергій Шкляр, головний «забійник» Владислав Проданець, влучний Кирило Доронін. І несподівано для багатьох «Зоря» стала переможцем підгрупи.

Тепер перед луганчанами стояло не менш складне завдання: перемогти лідерів інших підгруп — сильні колективи вільнюського «Жальгіріса» і ташкентського «Політвідділу». Українці і тут виявили себе з найкращого боку. «Зоря» закінчила сезон, завоювавши звання першої команди другої групи класу «А». Це давало їй право зайняти в найвищій лізі радянського футболу місце одеського СКА.

З великою радістю, зрозумілою кожному шанувальникові футболу, громадськість Луганська привітала успіх своїх земляків: воротаря Л. Ключова, захисників О. Шульженка, В. Глухарєва, Ю. Ращупкіна, півзахисників С. Шклєра, В. Галустова (капітана), О. Журавльова, нападаючих А. Шакуна, К. Дороніна, В. Проданця, І. Балабу, В. Устименка, тренерів команди Є. Горянського та Є. Байкова.

А в двох зонах третього ешелону змагалися за звання чемпіона республіки 40 найкращих команд класу «Б».

У першій зоні боротьба за лідерство в основному точилася між трьома колективами — хмельницьким «Динамо», моряками Севастополя і чернігівською

Авангардівці з Жовтих Вод у 1966 році стали чемпіонами республіки і завоювали право виступати у II групі класу «А».

Перший ряд (зліва направо): М. Криж, І. Волков, В. Козинець, Ю. Варакута, В. Зінченко, М. Кришталюк, О. Тарасенко; другий ряд: М. Заворотний (старший тренер), В. Журавко (капітан команди), В. Шевченко, В. Онопко, В. Чабанов, О. Помазан, В. Литовкін, Є. Черкасов, Ю. Новиков, Ф. Лазарчук, Є. Жучков (тренер).

«Десною». На фініші динамівцям вдалося випередити найближчих суперників.

У другій зоні лідери протягом тривалого часу мінялися місцями. Зрештою вони фінішували у такому порядку: «Авангард» з Жовтих Вод, херсонський «Локомотив» і кременчуцький «Дніпро». Тепер переможці обох зон мали визначити, хто з них буде чемпіоном.

Як уже не раз бувало в наших внутрішніх чемпіонатах, два перші матчі переможця не виявили — 0 : 0 і 1 : 1. Третій матч відбувся на нейтральному полі — в Києві, на засніженому стадіоні. Все ж глядачів зібралося чимало. Десятки автобусів привезли уболівальників з Хмельницького і Жовтих Вод.

Перемогли авангардівці, провівши у ворота суперників два м'ячі і пропустивши в свої ворота один. Традиційне коло пошани на чолі з своїм тренером М. Заворотним пройшли нові чемпіони республіки — М. Криж, І. Волков, В. Козинець, Ю. Варакута, В. Зінченко, М. Кришталюк, О. Тарасенко, В. Журавко, В. Шевченко, В. Онопко, В. Чабанов, О. Помазан, В. Литовкін, Є. Черкасов, Ю. Новиков, Ф. Лазарчук.

Третіми призерами стали херсонці.

Завершився і чемпіонат республіки серед команд колективів фізкультури. Звання чемпіонів виборювали переможці обласних змагань і представники Києва. Перше місце посіла команда севастопольського «Металіста» (тренер А. Захаров).

Наймасовішими були змагання за кубок України. Тут стартували 8390 команд. У фіналі футболісти Львівського військово-політичного училища перемогли полтавський «Супутник», а потім завоювали також Кубок СРСР для колективів фізкультури.

Полтавський «Супутник» посів четверте місце.

Як бачимо, у 1966 р. українці добилися найбільших успіхів. Золоті медалі і Кубок країни завоювали кияни, дублери київського «Динамо» вчетверте стали володарями золотих медалей, Кубок країни для команд колективів фізкультури зупинився у Львові, команда глухонімих республіки також була першою у своєму всесоюзному турнірі, луганська «Зоря» перемогла в другій групі класу «А», юнаки Запоріжжя завершили

сезон на другому місці у змаганні груп підготовки при командах майстрів. Отже, на всіх «поверхах» вітчизняного футболу представники України продемонстрували зрослу майстерність, тактичну зрілість.

За роки Радянської влади футбол України — дітище фізкультурного руху республіки — пройшов великий, складний і багатий подіями шлях. Нині понад 800 тисяч футболістів республіки беруть участь у змаганнях всіх масштабів. У командах України зросли сотні видатних майстрів шкіряного м'яча.

Творчо засвоюючи найкращі традиції старших поколінь, збагачуючи цей найпопулярніший вид спорту новими ідеями, вони сьогодні йдуть в авангарді радянського футболу як його визнані лідери, невтомні шукачі і новатори. В списку 33 провідних футболістів СРСР за 1966 р. ми зустрічаємо прізвища 10 українських майстрів, тобто майже третина найкращих, найталановитіших гравців країни, виступає в колективах нашої республіки. Не дивно, що честь радянської збірної і олімпійської команд захищали і захищатимуть майже всі гравці нинішнього основного складу київської команди «Динамо».

Футбол України має все необхідне, щоб і далі радувати новими перемогами мільйони своїх прихильників. Величезні резерви юних рицарів м'яча, багату матеріальну базу, учбові заклади, що готують фахівців, — усе це є чудовою передумовою дальшого масового розвитку найпопулярнішої спортивної гри.

Зміст

5	НАРОДЖЕННЯ ФУТБОЛА УКРАЇНИ
15	НА СВІТАНКУ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ
18	НОВІ РЕСУРСИ СТАРОЇ ГРИ
25	ВСЕСОЮЗНА СПАРТАКІАДА
32	СТОЛИЦЯ РЕСПУБЛІКИ — ФУТБОЛЬНА СТОЛИЦЯ
38	ТАКТИКА ПОТРЕБУЄ РЕФОРМ
48	У ДНІ ВЕЛИКИХ ВИПРОБУВАНЬ
56	РОКИ ВІДРОДЖЕННЯ
62	ЕСТАФЕТА ПОКОЛІНЬ
68	ЗМУЖНІННЯ
79	КУБОК В ІСТОРИЧНИЙ РІК
87	ПОШУКИ В ПУТІ
96	НАГРОМАДЖЕННЯ СИЛ
104	ЧЕМПІОНАТ ЗМІНЮЄ ФОРМУЛУ
112	ДЕРЗАННЯ МОЛОДИХ
119	ЗАКОНОМІРНІ СЕНСАЦІЇ
129	КРОК НАЗАД, ДВА КРОКИ ВПЕРЕД
157	ТВОРЧІСТЬ
161	РЯСНІ ПЛОДИ
170	СВЯТО ЛУТАНЧАН

Николай Николаевич Балакин.
Михаил Исаакович Михайлов

ФУТБОЛ УКРАЇНИ

(на українском языку)

Редактор *Н. Я. Фірсель*. Оформлення художника *А. Г. Самсонова*. Художній редактор *В. В. Терещенко*. Технічний редактор *Е. П. Коробейникова*. Коректори *В. Т. Копиця, Л. В. Пасемко*.

БФ 01732. Зам. 995. Здано до набору 14/XI-1967 р. Підписано до друку 24/IV-1968 р. Формат 70×108^{1/32}. Тираж 33 000. Обл.-видавн. арк. 7,76. Фіз. друк. арк 5,5. Умовн. друк. арк. 7,70. Ціна 26 коп.

Видавництво «Здоров'я», м. Київ, вул. Кірова, 7.

Київська книжкова фабрика № 1 Копієту по пресі при Раді Міністрів УРСР, Київ, вул. Довженка, 5.

